

GOD DOET GROEIEN?

Een onderzoek naar de bijdrage van City to City Europe
aan kerkplanting in Nederlandse, protestantse context

Door:	Neline Schoonderwoerd
Onderwijsinstelling:	Universiteit Utrecht
Departement:	Theologie & Religiewetenschappen
Opleiding:	Religie en samenleving
Studentnummer:	6592805
Cursus:	Masterscriptie Religie en Samenleving
Cursuscode:	FRMV16216
Begeleider:	prof. dr. Martha Frederiks
Tweede beoordelaar:	dr. Jo Spaans
Datum:	juni 2019

Afbeelding op omslag: logo van Redeemer City to City en City to City Europe (bewerkt)

Bron: Redeemer City to City, <https://www.redeemercitytocity.com/nyp-ctc-logos>.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	5
Abstract	6
Hoofdstuk 1: Inleiding	7
1.1 Achtergrond.....	7
1.2 Probleemstelling.....	8
1.3 Relevantie	9
1.4 Sleutelbegrippen en afbakening onderzoeksveld	10
1.5 Theoretisch kader.....	13
1.6 Methoden	14
1.7 Opbouw	18
Hoofdstuk 2: Kerkplantingsstrategieën in Nederlandse, protestantse context	20
2.1 Introductie.....	20
2.2 Kerkplanting in een breder veld.....	21
2.3 Motieven voor kerkplanting.....	27
2.4 Theoretische modellen en analytische categorieën.....	32
2.5 Conclusie.....	47
Hoofdstuk 3: Spelers in de praktijk van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context	49
3.1 Introductie.....	49
3.2 Buitenlandse voorbeelden: Holy Trinity Brompton en Willow Creek	49
3.3 Diverse kerkelijke denominaties	51
3.4 Diverse (inter)nationale netwerken	56
3.5 Conclusie.....	61
Hoofdstuk 4: Kerkplantingsstrategie van City to City Europe.....	62
4.1 Introductie.....	62
4.2 Organisatie	62
4.3 Relatie tot kerkelijke denominaties en (inter)nationale netwerken	69
4.4 Motieven voor kerkplanting.....	71
4.5 Analytische categorieën	73
4.6 Conclusie.....	85
Hoofdstuk 5: Kerkplantingsstrategieën van Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht.....	87
5.1 Introductie.....	87
5.2 Ontstaan Hoop voor Noord en RijnWaarde	87
5.3 Relatie tot kerkelijke denominatie en (inter)nationale netwerken.....	91

5.4	Motieven voor kerkplanting.....	94
5.5	Analytische categorieën	97
5.6	Conclusie.....	116
Hoofdstuk 6: Bijdrage van City to City Europe aan het kerkplantingsproces van Hoop voor Noord en RijnWaarde		118
6.1	Introductie.....	118
6.2	City to City Europe bij Hoop voor Noord.....	118
6.3	City to City Europe bij RijnWaarde	121
6.4	Relatie tot kerkelijke denominatie en (inter)nationale netwerken.....	123
6.5	Motieven.....	125
6.6	Analytische categorieën	126
6.7	Conclusie.....	132
Hoofdstuk 7: Conclusie en aanbevelingen.....		133
7.1	Onderzoek, methoden en beperkingen	133
7.2	Conclusie.....	135
7.3	Aanbevelingen.....	144
Bibliografie.....		145
Bijlage 1: overzicht theorieën aangaande strategie van kerkplanting		154
Bijlage 2: interviewplan Hoop voor Noord en RijnWaarde		162
Bijlage 3: interviewplan City to City Europe		164
Bijlage 4: verslag participerende observatie Hoop voor Noord I		167
Bijlage 5: verslag participerende observatie Hoop voor Noord II		171
Bijlage 6: verslag participerende observatie RijnWaarde I.....		174
Bijlage 7: verslag participerende observatie RijnWaarde II.....		177
Bijlage 8: overzicht analytische categorieën		180

Samenvatting

Dit onderzoek wil in kaart brengen wat de bijdrage van City to City Europe (CCE) aan kerkplanting in Nederlandse, protestantse context is, middels de bestudering van twee casestudy's van kerkplantingen aangesloten bij de beweging, te weten Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht. Dit is gedaan aan de hand van zowel literatuur- als praktijkonderzoek. Het praktijkonderzoek bestond hoofdzakelijk uit semigestructureerde diepte-interviews met hoofdrolspelers van CCE en de kerkplantingen en de bestudering van primair bronmateriaal. Het onderzoek werd uitgevoerd in het voorjaar van 2019.

Het literatuuronderzoek diende ter formulering van een theoretisch kader, dat ingaat op ideeën verwant aan en van invloed op kerkplanting in Nederland. Vanuit literatuuronderzoek zijn motieven tot kerkplanting in kaart gebracht, en analytische categorieën vastgesteld die samen een strategie tot kerkplanting bepalen. Ook is een overzicht gegeven van hoofdrolspelers in het veld van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context. Aan de hand van de theoretische motieven en analytische categorieën is de kerkplantingsstrategie van CCE en vervolgens van beide casestudy's beschreven. Ook is de relatie tussen CCE, de casestudy's, overige (inter)nationale netwerken en kerkelijke denominaties vastgesteld.

Uit een vergelijking van de strategieën blijkt dat CCE in de casestudy's een unieke bijdrage levert op het terrein van locatie (een focus op de stad), vernieuwing (een vernieuwend inzicht in en communicatie van 'het evangelie') en contextualisatie ('evenwichtige contextualisatie': aanpassing aan de omgeving én vasthouden aan de boodschap). Tevens faciliteert CCE middels haar netwerk, dat kerkplanters met collega's in contact te brengt en een Europese en lokale focus heeft.

Abstract

The purpose of this study is to investigate the contribution of City to City Europe (CCE) to church planting in a Dutch, protestant context in two case studies of church plants connected to CCE: Hoop voor Noord in Amsterdam and RijnWaarde in Utrecht. Data for this study is collected from both literature review and empirical study. The empirical part of this study contains semi-structured in-depth interviews with key persons connected to CCE and church plants and the investigation of primary data. The study was conducted in Spring 2019.

The literature review was intended to formulate a theoretical framework. This framework contains ideas closely connected to church planting in The Netherlands. It shows motives for church planting and ten analytical categories that together determine a strategy for church planting. An overview is given of key players in the field of church planting in Dutch, protestant context. Based on these motives and analytical categories the strategy of church planting of both CCE and the church plants is formulated. The connections between CCE, the case studies and other (inter)national networks and church denominations is described.

A comparison of the church planting strategies of CCE and the two case studies shows the unique contribution of CCE regarding the location (city focused), innovation (renewal of understanding and communication of 'the gospel') and contextualisation ('balanced contextualisation': between adaptation to the culture and stability in the message). CCE also facilitates a network that connects church planters to their colleagues and has a European and local focus.

Hoofdstuk 1: Inleiding

'Het is niet belangrijk wie plant of wie begiet; alleen God is belangrijk, want hij doet groeien,'¹ zo schrijft Paulus in de eerste brief aan de gemeente van Korinthe. Vandaag de dag, zo'n kleine twee millennia later, is de Korinthebrief binnen de kerken nog steeds tot grote inspiratie; uitgedaagd door de groeiende ontkerkelijking wordt er binnen allerlei kerkgenootschappen in Nederland - en breder in West-Europa - nagedacht over het stichten van nieuwe gemeenten. Maar is het in diezelfde kerken werkelijk zo dat het niet belangrijk is wie plant? In de praktijk blijkt dat er veel wordt nagedacht over een juiste aanpak van kerkplanting. Er worden bewuste keuzes gemaakt over doelgroepen, strategieën en wie als kerkplanters betrokken worden in het proces van kerkplanting.

1.1 Achtergrond

Eén van de organisaties die kerkplantingsprocessen in Nederland begeleidt, is de non-profitorganisatie Redeemer City to City (RCC). RCC zag het levenslicht in 2001.² Dr. Timothy Keller, die zelf betrokken was bij de planting van de Redeemer Presbyterian Church in New York City, is voorzitter en grondlegger van de organisatie.³ De website van RCC licht de doelstelling toe en stelt dat de organisatie "prayerfully recruits, trains, coaches and resources leaders who cultivate gospel movements in global cities primarily through church planting".⁴

RCC is wereldwijd actief. Voor het werk in Europa is de suborganisatie City to City Europe (CCE) verantwoordelijk. CCE omschrijft haar doelstelling als volgt:

[the organization, N.S.] focuses on church planting for the renewal of the cities in Europe and content resources for leaders who want to bring the power of the gospel to every part of life. We seek to catalyze and serve a Europe wide movement of leaders who create new churches, new ventures, and new expressions of the gospel of Jesus Christ for the common good.⁵

¹ 1 Korinthe 3:6, Nieuwe Bijbelvertaling.

² "We help leaders start churches in global cities," Redeemer City to City, geraadpleegd op 15 maart 2019, <https://www.redeemercitytocity.com/>.

³ "Bio Timothy Keller," Timothy Keller, geraadpleegd op 15 maart 2019, <http://www.timothykeller.com/author>.

⁴ Redeemer City to City, "We help leaders start churches in global cities."

⁵ "About us," City to City Europe, geraadpleegd op 15 maart 2019, <http://www.citytocityeurope.com/aboutus>.

Het Europese werk werd geïnitieerd in 2003 vanwege een hulpvraag uit Amsterdam. Door het veranderende spirituele klimaat in Nederland vreesde een aantal voorgangers dat het niet lang meer zou duren voor alle gereformeerde kerken in de stad gesloten zouden zijn. Zij richtten zich tot RCC om training, coaching en visie te krijgen. In 2009 werd CCE officieel als stichting opgericht.⁶

Inmiddels is CCE werkzaam in 21 Europese landen. In Nederland is de organisatie volgens de website actief in dertien kerkelijke gemeenten in vier Nederlandse steden. Het betreft de Stadshartgemeente te Amstelveen, de Akergemeente, Amstelgemeente, Hebron, Hoop voor Noord, OASE voor Nieuw-West, Stroom Amsterdam, Thuiskomen, Via Nova en Heilig Vuur West te Amsterdam, Geloven in Spangen en LEEF! Rotterdam te Rotterdam en RijnWaarde te Utrecht.⁷

1.2 Probleemstelling

Dit onderzoek analyseert de bijdrage die CCE levert aan de praktijk van kerkplanting in Nederland. Het onderzoek richt zich in het bijzonder op twee casestudy's van gemeenten die aangesloten zijn bij CCE. Dit zijn RijnWaarde te Utrecht en Hoop voor Noord te Amsterdam. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag:

Wat is de bijdrage van City to City Europe aan kerkplanting in Nederlandse, protestantse context zoals deze vorm heeft gekregen in de cases van Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht?

De onderzoeksvraag is onderverdeeld in enkele deelvragen, die in het slothoofdstuk van deze scriptie, de conclusie, gezamenlijk tot een beantwoording van de probleemstelling zullen leiden.

1. Welke strategieën van kerkplanting worden gehanteerd in de Nederlandse, protestantse context?
2. Welke spelers zijn er actief in de praktijk van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context?

⁶ "Amsterdam, praying for a breakthrough," Redeemer City to City, gepubliceerd op 22 mei 2017, <https://www.redeemercitytocity.com/blog/2017/5/18/amsterdam-praying-for-a-breakthrough>.

⁷ "Church Directory," City to City Europe, geraadpleegd op 15 maart 2019, <http://www.citytocityeurope.com/church-directory>.

3. Wat is de strategie van City to City Europe voor kerkplanting in Nederlandse, protestantse context?
4. Welke strategie hebben Nederlandse kerken aangesloten bij City to City Europe, namelijk Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht, gehanteerd in het proces van kerkplanting?
5. Wat is de bijdrage van City to City Europe aan het kerkplantingsproces van Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht?

1.3 Relevantie

Het onderzoek naar kerkplanting geïnspireerd door CCE is om verschillende redenen relevant. Allereerst is er maatschappelijke relevantie. In de laatste jaren is er groeiende aandacht voor kerkplanting in Nederland. Dat is opvallend in het licht van de voortschrijdende kerkverlating. Kerkplanting is een te marginaal fenomeen om hier tegenwicht aan te bieden. Toch wordt kerkplanting binnen kerken wel gezien als een mogelijk instrument om het tij te keren: een nieuw missionair elan is in opkomst, met de wens door middel van theologische en liturgische vernieuwing 'de Nederlander' aan te spreken.⁸ Ondanks de groeiende belangstelling voor kerkplanting en de veelheid aan kerkelijke experimenten op dit terrein, ontbreekt reflectie tot nu toe veelal, ook aangaande het werk van CCE.

Ook wetenschappelijk gezien is een onderzoek naar de bijdrage van CCE aan de praktijk van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context relevant. Op het terrein van kerkplanting en missionaire ecclesiologie zijn er in de laatste decennia verschillende publicaties verschenen. Hoewel kerkplanting een verschijnsel van alle tijden is, is het in contexten van secularisatie in zekere zin een nieuw vraagstuk. Dit geldt voor Nederland, maar ook bijvoorbeeld voor Scandinavië en Engeland. Ondanks, of wellicht mede vanwege, secularisatie wordt er vandaag de dag in Nederland aan kerkplanting gedaan. En daarbij dienen zich allerlei vragen aan.⁹ Dit vraagt om een gedegen wetenschappelijke doordenking van de doelstellingen, methoden en effectiviteit van huidige kerkplantingspraktijken in Nederland. Dit onderzoek kan hieraan bijdragen door de praktijk van CCE in Nederland te bestuderen en in het bredere kader van wetenschappelijke ideeën en modellen van

⁸ Gerrit Noort, Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels, *Als een kerk (opnieuw) begint: handboek voor missionaire gemeenschapsvorming* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2008), 7.

⁹ Sake Stoppels, "Kerkplanting," in *Levend lichaam: dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, eds. Rein Brouwer, Kees de Groot, Henk de Roest, Erik Sengers en Sake Stoppels (Kampen: Kok, 2007), 70.

kerkplanting te plaatsen en zo te tonen of, en zo ja, waarin, de aanpak van CCE een unieke of eigen bijdrage levert.

1.4 Sleutelbegrippen en afbakening onderzoeksveld

Om het onderzoeksveld helder af te kunnen bakenen, is een stipulatie van de sleutelbegrippen noodzakelijk. Het begrip ‘kerkplanting’ speelt een centrale rol in dit onderzoek. Gerrit Noort, Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels schrijven in hun werk *Als een kerk (opnieuw) begint* uitvoerig over kerkplanting in Nederland. Gerrit Noort is bijzonder hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen.¹⁰ Stefan Paas is hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen¹¹ en aan de Vrije Universiteit Amsterdam.¹² Henk de Roest is als hoogleraar praktische theologie verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit.¹³ Sake Stoppels is werkzaam voor de Protestantse Kerk in Nederland (PKN)¹⁴ en als lector verbonden aan de Christelijke Hogeschool Ede.¹⁵ De auteurs noemen ‘gemeentestichting’ als een synoniem voor kerkplanting. Ook wijzen zij op de meer wetenschappelijke term ‘ecclesiogenese’.¹⁶ Stoppels voegt daar in zijn hoofdstuk over kerkplanting in het boek *Levend lichaam* nog ‘kerkstichting’ aan toe.¹⁷ Ook Vellekoop, coördinator Missionair Werk bij de PKN en afgestudeerd met een onderzoek naar kerkplanting aan de Vrije Universiteit te Amsterdam,¹⁸ gebruikt in zijn onderzoek naar gemeentestichting en contextualisatie ‘kerkstichting’, ‘ecclesiogenese’ en ‘gemeentestichting’ als synoniemen van kerkplanting, en voegt hieraan nog ‘gemeenschapsvorming’ toe.¹⁹ Hoewel een keuze voor elk van de termen te verdedigen is,

¹⁰ “Prof. dr. Gerrit Noort,” Protestantse Kerk in Nederland, geraadpleegd op 18 mei 2019, <https://www.protestantsekerk.nl/auteur/gerrit-noort/>.

¹¹ “Paas, Prof. Dr. S (Stefan),” Theologische Universiteit Kampen, geraadpleegd op 8 april 2019, <https://www.tukampen.nl/medewerkeronline/spaas>.

¹² “Profiles: Stefan Paas,” Vrije Universiteit Amsterdam, geraadpleegd op 8 april 2019, <https://research.vu.nl/en/persons/stefan-paas>.

¹³ “Medewerkers: Prof. Dr. Henk de Roest,” Protestantse Theologische Universiteit, geraadpleegd op 8 april 2019, <https://www.pthu.nl/Over-PThU/Organisatie/Medewerkers/h.p.deroest/>.

¹⁴ “Dr. Sake Stoppels beleidsmedewerker expertisecentrum dienstenorganisatie,” Protestantse Kerk in Nederland, gepubliceerd op 10 februari 2015, <http://live.protestantsekerk.nl/nieuws/dr-sake-stoppels-beleidsmedewerker-expertisecentrum-dienstenorganisatie>.

¹⁵ “Dr. Sake Stoppels nieuwe CHE-lector Theologie,” Christelijke Hogeschool Ede, gepubliceerd op 4 juni 2018, <https://www.che.nl/nieuws/nieuws/dr-sake-stoppels-nieuwe-che-lector-theologie>.

¹⁶ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 13-14.

¹⁷ Stoppels, “Kerkplanting,” 70.

¹⁸ “Martijn Vellekoop,” LinkedIn, geraadpleegd op 22 mei 2019, <https://www.linkedin.com/in/martijnvellekoop/?originalSubdomain=nl>.

¹⁹ Martijn Vellekoop, “Nieuwe kerken in een nieuwe context: onderzoek naar gemeentestichting in Nederland en de rol van contextualisatie” (Masterscriptie, Vrije Universiteit (Amsterdam), 2008), 12, 23.

is in dit onderzoek gekozen voor het begrip ‘kerkplanting’. Dit allereerst vanwege het feit dat de term door CCE in Nederland gehanteerd wordt en daarom, met het oog op samenhang en eenheid, ook wordt gebruikt in dit onderzoek. In het Engelse taalveld is *church planting* de meest gangbare term.²⁰ Een werkgroep van de Anglicaanse kerk onderbouwt in het werk *Mission-shaped Church* het gebruik van de term: het begrip geeft weer dat er sprake is van de geboorte van iets wat wordt (h)erkend als kerk. ‘Planting’ is te verkiezen boven ‘stichting’ omdat het meer ruimte geeft aan dynamiek en duidelijk maakt dat het om een voortschrijdend, organisch proces gaat.²¹ Bovendien is kerkplanting een veelgebruikt begrip in Nederland met een lange missionaire geschiedenis. Het begrip is tevens boven synoniemen te verkiezen vanwege de klank die het draagt. Noort, Paas, De Roest en Stoppels wijzen erop dat het woord ‘kerkplanting’ in de Nederlandse context bij uitstek een pionierskarakter draagt, wat aansluit bij het pionierskarakter van de meeste kerkplantingen in Nederland en in overeenstemming is met de sterk missionaire motieven die vaak een rol spelen.²²

Er doen verschillende definities van kerkplanting en synoniemen de ronde met belangrijke accentverschillen.²³ Oorspronkelijk wordt kerkplanting volgens Paas opgevat als *plantatio ecclesiae*, teruggrijpend op de door Voetius geïntroduceerde term, wat duidt op de missionaire activiteiten van de vroege kerk. Hij geeft aan dat kerkplanting met name in evangelicaal-protestantse hoek echter ook voor hedendaagse activiteiten gebruikt wordt.²⁴ Door Noort, Paas, De Roest en Stoppels wordt kerkplanting beperkt tot hedendaagse missionaire initiatieven, terwijl de Anglicaanse kerk in Engeland spreekt van alle nieuwe gemeenschappen die in elke geografische of culturele context ontstaan.²⁵ Vellekoop beschouwt kerken die voortkomen uit een fusie of ontstaan zijn vanwege een conflict niet als kerkplantingen.²⁶ Aangezien dit onderzoek ingaat op kerkplanting in relatie tot het werk van RCC, in het bijzonder van CCE, is het belangrijk dat de term kerkplanting in deze scriptie zo gedefinieerd wordt, dat activiteiten als door de organisatie bedoeld binnen de definitie vallen. Opvallend genoeg geven RCC en CCE geen definitie van wat zij verstaan onder kerkplanting.

²⁰ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 13.

²¹ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church: church planting and fresh expressions of church in a changing context* (London: Church House Publishing, 2004), 29-31.

²² Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 13.

²³ Vellekoop, “Nieuwe kerken,” 23.

²⁴ Stefan Paas, *Church Planting in the Secular West: Learning from the European Experience* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2016), 3.

²⁵ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 15.

²⁶ Vellekoop, “Nieuwe kerken,” 12-13.

Duidelijk is wel dat kerkplanting wordt gezien als een proces, dat volgens de *Redeemer Church Planter Manual* bestaat uit de volgende stappen:

1. Een visie op kerkplanting vaststellen;
2. Leren en plannen;
3. Het lanceren van de kerk;
4. Dynamiek van vernieuwing toepassen;
5. De stad veranderen.

De eerste fase heeft een onbekende tijdsduur, de tweede en de derde duren samen drie tot vijf jaar en de laatste twee fases duren gezamenlijk tien tot twintig jaar.²⁷ Daarnaast wordt duidelijk dat kerkplanting volgens RCC het “vormen van het lichaam van Christus is”, ofwel het stichten van een gemeenschap van gelovigen.²⁸ Tevens moet kerkplanting leiden tot duurzaamheid en zelfstandigheid.²⁹ Bovendien is kerkplanting bij RCC altijd sterk missionair van aard en gericht op groei.³⁰ De omschrijvingen van zowel Nederlandse theologen als de gegevens van de *Redeemer Church Planter Manual* leiden tot de volgende brede definitie van kerkplanting binnen dit onderzoek:

Kerkplanting is het intentionele, jarenlange, missionaire proces van het stichten van een nieuwe kerk als een duurzame en zelfstandige gemeenschap van christelijke gelovigen, veelal als initiatief en onderdeel van reeds gevestigde kerkelijke denominaties.

Hoewel deze definitie onder meer ontleend is aan kerkplanting bij RCC, levert de definitie geen beperking op tot enkel kerkplantingen aangesloten bij RCC. De definitie heeft voldoende breedte om een veld van kerkplanting in kaart te brengen. Uit deze definitie volgt onder meer dat migrantenkerken uitgesloten worden van het onderzoek. Hoewel er veel migrantenkerken in Nederland zijn en worden geplant, zijn deze geen onderdeel en/of initiatief van reeds gevestigde denominaties. Hetzelfde geldt voor kerkplantingen door

²⁷ Timothy Keller en J. Allen Thompson, *Redeemer Church Planter Manual* (Redeemer Presbyterian Church, 2002), 21-25.

²⁸ “Annual Report 2017,” Redeemer City to City, geraadpleegd op 20 maart 2019, <https://www.redeemercitytocity.com/2017-annual-report/>, 10.

²⁹ Redeemer City to City, “Annual Report 2017,” 12.

³⁰ “Why Plant Churches?,” Redeemer City to City, gepubliceerd op 1 januari 2002, <https://www.redeemercitytocity.com/blog/why-plant-churches>.

evangelicale stromingen als Vineyard en Hillsong. Ook internationale kerkelijke denominaties die zich in Nederland gevestigd hebben, bijvoorbeeld de Kerk van de Nazarener, worden buiten beschouwing gelaten. Tevens worden kerkplantingen die niet intentioneel van karakter zijn in dit onderzoek niet meegenomen, zoals geldt voor de kerkplantingen door bijvoorbeeld Youth for Christ. Ik noem ter illustratie Thungz Church, een kerk die ‘noodgedwongen’ namens Youth for Christ is ontstaan omdat het onmogelijk bleek voor de eigen doelgroep binnen bestaande kerken een plaats te vinden.³¹

Het onderzoek beperkt zich tot de protestantse context. Voor de beperking tot deze context is gekozen omdat alle kerkplantingen die betrokken zijn bij CCE uit protestantse hoek komen. Tevens draagt het bij aan een noodzakelijke afbakening van het onderzoeksveld. Deze hoek van kerkelijk Nederland is het meest relevant om te onderzoeken omdat volgens Paas de meeste kerkplantingen hier geïnitieerd worden.³² Onder ‘protestantse context’ wordt in principe de breedte van de protestants-christelijke stroming in Nederland verstaan. Hier vallen dus ook evangelicale en charismatische groepen onder. Deze groepen zullen enkel besproken worden onder de eerste deelvraag, waar gevraagd wordt naar de modellen van kerkplanting die in Nederlandse context gehanteerd worden. In het bijzonder zal, in het tweede hoofdstuk, ingegaan worden op de kerkelijke denominaties waar de betrokken kerkplantingen deel van uitmaken. Dit betreft de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK), de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) en de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK).

Een tweede beperking van het onderzoeksveld is geformuleerd met het sleutelbegrip ‘Nederlandse context’. Hoewel een definiëring hiervan op het eerste gezicht onnodig lijkt, omdat het onderzoek zich richt op casestudy’s binnen protestants Nederland, is enige verheldering toch op zijn plaats. In het onderzoek worden namelijk ook modellen en theorieën betrokken die ten grondslag liggen aan de protestants-Nederlandse initiatieven, maar niet noodzakelijk in Nederland ontwikkeld zijn.

1.5 Theoretisch kader

Naast stipulatie van de genoemde sleutelbegrippen en de formulering van de probleemstelling is het nodig om het theoretisch kader, waarbinnen dit onderzoek geplaatst

³¹ Daniel de Wolf, *Jesus in de Millinx: woorden en daden in een Rotterdamse achterstandswijk* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2006), 124.

³² Stefan Paas, “‘Comfortabele’ kerkplanting,” *Kerk en Theologie*, no. 2 (2008): 133.

wordt, vast te stellen. Theorieën rond kerkplanting en missionaire ecclesiologie zijn hierin leidend. Ik geef een bijzondere plaats aan theorieën van Nederlandse denkers, onder wie Henk de Roest, Stefan Paas en Sake Stoppels.³³ Hun theorieën over typen kerkplanting, kenmerken en doelstelling van kerkplanting worden besproken. Het onderzoek *Nieuwe kerken in een nieuwe context: onderzoek naar gemeentestichting in Nederland en de rol van contextualisatie* door Martijn Vellekoop uit 2008 is hierbij ondersteunend.³⁴ Enkele Nederlandse denkers, zoals Stoppels en Vellekoop, grijpen terug op de theorie die Stuart Murray, een Britse, doopsgezinde theoloog, in zijn boek *Church Planting: Laying Foundations* presenteert.³⁵ Daarom worden ook kernelementen van zijn denken over kerkplanting besproken. Tevens worden ideeën van Timothy Keller, grondlegger van RCC, ten aanzien van kerkplanting weergegeven. Ideeën van deze denkers worden in het theoretisch kader in Hoofdstuk 2: **Kerkplantingsstrategieën in Nederlandse, protestantse context** uitgewerkt, geanalyseerd en gecombineerd, zodat hieruit diverse motieven en analytische categorieën aangaande karakter en strategie van kerkplanting vastgesteld kunnen worden.

1.6 Methoden

De onderzoeksvraag naar de bijdrage van CCE aan de praktijk van kerkplanting in Nederlandse, protestante context beantwoord ik aan de hand van twee casestudy's. Ik heb gekozen voor een *research design* aan de hand van casestudy's omdat de casestudy's mij in staat stellen de bijdrage van CCE in de concrete praktijk te onderzoeken en analyseren. Het *Handbook for Social Science Field Research* verwijst naar de *Oxford English Dictionary* voor een bruikbare definitie van een casestudy: "an attempt to understand a particular

³³ Leidende bronnen hierbij zijn Henk de Roest, *Een huis voor de ziel: gedachten over de kerk voor binnen en buiten* (Zoetermeer: Meinema, 2010); Henk de Roest, *En de wind steekt op!: kleine ecclesiologie van de hoop* (Zoetermeer: Meinema, 2005); Gerrit Noort, Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels, *Als een kerk (opnieuw) begint: handboek voor missionaire gemeenschapsvorming* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2008); Sake Stoppels, "Kerkplanting," in *Levend lichaam: dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, eds. Rein Brouwer, Kees de Groot, Henk de Roest, Erik Sengers en Sake Stoppels (Kampen: Kok, 2007); Stefan Paas, "Ecclesiologie in context: Kerkplanting in de stad," *Soteria* 24, no. 4 (2007): 21-33; Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters: christelijke missie in een postchristelijke omgeving* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2015); "Missionaire ecclesiologie in een tijd van individualisering," (*Theologia Reformata* 54, no. 4, 2011: 398-407).

³⁴ Martijn Vellekoop, "Nieuwe kerken in een nieuwe context: onderzoek naar gemeentestichting in Nederland en de rol van contextualisatie" (Masterscriptie, Vrije Universiteit (Amsterdam), 2008).

³⁵ Stoppels, "Kerkplanting," 72-76; Vellekoop, "Nieuwe kerken," 30; zie ook Noort, Paas, Roest en Stoppels, *Als een kerk (opnieuw) begint*, 17.

person, institution, society, etc. by assembling information about his or its development.”³⁶ Een onderzoek aan de hand van casestudy's wordt door middel van een combinatie van methoden die elkaar aanvullen gedaan,³⁷ waar ook in dit onderzoek naar is gestreefd. De keuze om onderzoek te doen binnen slechts twee van de dertien kerkplantingen die deel uitmaken van CCE in Nederland vormt een beperking wat betreft de representativiteit van het werk van CCE in Nederland. Deze versmalling is echter noodzakelijk met het oog op de beperkte omvang van deze scriptie. Door slechts twee kerken als uitgangspunt te nemen, ontstaat de mogelijkheid om diepgaande, gedegen informatie van deze twee specifieke cases te verzamelen.

Bij de keuze voor de twee casestudy's, Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht, heb ik mij laten leiden door onderlinge diversiteit, zodat, ondanks het feit dat het om slechts twee gevallen gaat, een zo breed mogelijke afspiegeling van de bijdrage CCE in de Nederlandse, protestantse praktijk mogelijk is. RijnWaarde is een interessante casus omdat het een start van een gemeente betreft in een nieuwe Vinex-locatie; het gaat hier om een kerkplanting op een locatie waar nog geen kerkelijke presentie is. De gemeente is voortgekomen uit een samenwerking van verschillende kerkelijke denominaties, te weten de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK), de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv). De kerk is gevestigd in en richt zich op de Vinex-wijk Leidsche Rijn.³⁸ De omgeving van de kerkplanting kenmerkt zich dus door urbanisatie. De omgeving van Hoop voor Noord is juist sterk getekend door secularisatie. Hoop voor Noord is een kerkplanting in Amsterdam-Noord; het betreft een kerkplanting in een wijk waar de kerkelijke populatie sterk is verzwakt en vergrijsd. De kerkplanting is verbonden met de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) en wil een multiculturele kerk voor Amsterdam-Noord zijn.³⁹ Hoewel beide kerkplantingen zich verwant weten met het gedachtegoed van CCE, verschillen de kerkplantingen substantieel van elkaar: zowel wat betreft initiator als locatie, namelijk verschillende steden en verschillende typen wijken, en

³⁶ Andrew Schrank, “Essentials for the Case Study Method: The Case Study and Causal Inference,” in *A Handbook for Social Science Field Research: Essays & Bibliographic Sources on Research Design and Methods*, ed. Sara R. Curran en Ellen Perecman (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2006): 169.

³⁷ Schrank, “Essentials for the Case Study Method,” 169.

³⁸ “Ontstaan,” RijnWaarde, geraadpleegd op 28 maart 2019, <http://www.rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/ontstaan>.

³⁹ “Hoop voor Noord, multiculturele kerk in Amsterdam-Noord,” Hoop voor Noord, geraadpleegd op 28 maart 2019, <http://www.hoopvoornoord.nl/nl/home>.

doelgroep. De gemeenten zijn ongeveer even oud. RijnWaarde houdt wekelijkse samenkomsten sinds 2005, terwijl Hoop voor Noord in 2006 het levenslicht zag.⁴⁰

Voor dit onderzoek heb ik verschillende methoden gehanteerd, namelijk literatuur- en praktijkonderzoek. Het literatuuronderzoek betreft met name literatuur uit de ecclesiologie, praktische theologie, missiologie en sociologie, maar ook uit andere disciplines die relevant blijken. Literatuuronderzoek is onontbeerlijk voor het vaststellen van een gedegen theoretisch kader waarbinnen gewerkt kan worden. Bovendien biedt het een aanvulling op en onderbouwing van verkregen data uit praktijkonderzoek.

Voor het praktijkonderzoek is er allereerst gebruikgemaakt van semigestructureerde interviews. De onderzoeksmethode interviewen kan worden gedefinieerd als het verzamelen van data door het mondeling bevragen van mensen. Binnen religiewetenschappen is het een waardevol instrument omdat religie divers en veelzijdig is en deze vorm van kwalitatief onderzoek rijke en genuanceerde data oplevert.⁴¹ Het semigestructureerde interview geeft enerzijds houvast vanwege het vooraf opgestelde interviewplan, waardoor uitkomsten van verschillende interviews eenvoudig naast elkaar gelegd kunnen worden. Anderzijds geeft het voldoende ruimte om in te gaan op relevante vragen en thema's die gedurende het interview ter sprake komen.⁴²

De interviews dragen het karakter van diepte-interviews. Deze interviews kunnen beschouwd worden als expertinterviews, aangezien ze gevoerd zijn met sleutelfiguren in het onderzoek. Het expertinterview heeft tot doel brede, algemene kennis van een onderzoeksveld te genereren.⁴³ De interviewer moet diepgaande kennis van het onderzoeksveld hebben opgedaan alvorens een expertinterview te kunnen afnemen. Mede vanwege dit kenmerk is het geen geschikt middel voor massale dataverzameling, maar moet het gericht ingezet worden.⁴⁴

Het interviewplan voor de semigestructureerde diepte- of expertinterviews heb ik opgesteld aan de hand van belangrijke bevindingen uit het literatuuronderzoek. Dit stelt mij

⁴⁰ Janita van Hoeven-ten Voorde, "Hoop voor Noord is niet vóór, maar ván Amsterdammers," *Reformatisch Dagblad*, 9 september 2016, <https://www.rd.nl/kerk-religie/hoop-voor-noord-is-niet-v%C3%B3%C3%B3r-maar-v%C3%A1n-amsterdammers-1.1124293>.

⁴¹ Anna Davidsson Bremborg, "Interviewing," in *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, eds. Michael Strausberg en Steven Engler (Londen: Routledge, 2011): 310.

⁴² Davidsson Bremborg, "Interviewing," 314-315.

⁴³ Davidsson Bremborg, "Interviewing," 312.

⁴⁴ Michaela Pfadenhauer, "At Eye Level: The Expert Interview – a Talk between Expert and Quasi-expert," in *Interviewing Experts*, eds. Alexander Bogner, Beate Littig en Wolfgang Menz (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009): 91-92.

in staat uitkomsten van het praktijkonderzoek te spiegelen aan het literatuuronderzoek. Ik heb een interviewplan opgesteld voor respondenten van de twee casestudy's. Alle respondenten van de twee casestudy's hebben min of meer dezelfde vragen voorgelegd gekregen (hoewel accentverschillen optraden afhankelijk van de natuurlijke ontwikkeling van het gesprek en de functie en rol van de respondent binnen de kerkplanting), waardoor de uitkomsten naast elkaar gelegd kunnen worden. Hetzelfde geldt voor de respondenten van CCE, voor wie ik ook een interviewplan heb opgesteld. De interviewplannen zijn terug te vinden in bijlages 2 en 3.

Namens de kerkplanting Hoop voor Noord heb ik gesproken met voorgangers Jurjen ten Brinke en Theodoor Meedendorp. Ten Brinke is sinds het ontstaan van de kerkplanting betrokken en Meedendorp sinds 2014. Bovendien heb ik Lynn Visser, gemeenteopbouwwerker bij Hoop voor Noord en sinds het ontstaan van de kerkplanting tot op heden actief betrokkene, geïnterviewd. Richard Roest, voormalig voorganger van RijnWaarde en als kerkplanter betrokken bij het ontstaan van de kerkplanting, en Mark Rietkerk, voorganger sinds 2014, heb ik namens RijnWaarde geïnterviewd. Omdat het in het kader van het onderzoek belangrijk is het proces van ontstaan en groei van de kerkplanting gedurende de gehele periode van bestaan in beeld te krijgen, heb ik ook Rida van der Ziel, sinds het ontstaan van de kerkplanting actief betrokkene bij de gemeenschap, lid van het projectteam waarin plannen voor de kerkplanting werden ontworpen en tot op heden actief gemeentelid, geïnterviewd. Namens CCE heb ik gesproken met Bas van de Graaf, eindverantwoordelijke voor coaching, Stephan Pues, directeur, en Ad van der Schoot, bestuurslid. Ook heb ik een digitaal interview gehad met Martin de Jong, facilitair medewerker bij CCE, waarbij ik hem via e-mail vragen heb toegezonden die hij in een audiobericht heeft beantwoord. Van elk van de mondelinge interviews heb ik met goedkeuring van de respondenten een audio-opname gemaakt die ik voor eigen gebruik heb getranscribeerd. Citaten in dit onderzoek zijn aan de transcripties ontleend en met toestemming opgenomen.⁴⁵

Waar mogelijk is ook documentanalyse van primaire bronnen gedaan, namelijk publicaties in de media of op de website van de betreffende kerken. Deze documenten en publicaties heb ik als aanvulling op de verkregen data uit de interviews gebruikt.

⁴⁵ Aan de voorgangers van de kerkplantingen heb ik gevraagd of toestemming van kerkenraden nodig is. In beide gevallen was dit niet nodig. Dit is vastgelegd in audio-opnames van de gesprekken. Wel heb ik gebruikte citaten van de voorgangers en andere respondenten voor publicatie van het onderzoek via e-mail voorgelegd ter goedkeuring, die ik schriftelijk ook verkregen heb.

Tot slot heb ik veldwerk gedaan. Veldwerk is een brede onderzoekstechniek die op verschillende manieren invulling kan krijgen. Het doel is de geleefde realiteit en uiting van religie in beeld te brengen. Een belangrijke veldwerkmethode is participatie samengaand met observatie.⁴⁶ Om een goed beeld te krijgen van de bestaande praktijk van de kerkplantingen heb ik beide kerken tweemaal in een zondagse dienst bezocht. Uitwerkingen van mijn observaties zijn in bijlages 4, 5, 6 en 7 te vinden.

Het praktijkonderzoek spiegel ik aan het literatuuronderzoek. Dit doe ik aan de hand van de uit het literatuuronderzoek vastgestelde motieven voor kerkplanting en analytische categorieën van strategie van kerkplanting in Hoofdstuk 2: **Kerkplantingsstrategieën in Nederlandse, protestantse context** en de hoofdspelers in de Nederlandse context zoals beschreven in Hoofdstuk 3: **Spelers in de praktijk van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context**.

1.7 Opbouw

In het hierop volgende hoofdstuk wordt een uitwerking gegeven van het theoretisch kader. In dat hoofdstuk geef ik aandacht aan eerdergenoemde belangrijkste theoretici en hun theorieën en modellen van kerkplanting en missionaire ecclesiologie. Aan de hand van hun ideeën heb ik enkele analytische categorieën aangaande de motivatie tot en het karakter en de strategie van kerkplanting in Nederland opgesteld. Beantwoording van de deelvraag behorend bij dit hoofdstuk is gedaan door literatuuronderzoek.

Het derde hoofdstuk schetst in hoofdlijnen de praktijk van kerkplanting in Nederlands-protestantse context. Hierbij ga ik in op de belangrijkste netwerken en kerkelijke denominaties. De beantwoording van de deelvraag behorend bij dit hoofdstuk is gedaan door literatuuronderzoek.

Het vierde hoofdstuk gaat specifiek in op kerkplantingsideeën en -praktijken van CCE. Door middel van interviews met medewerkers van CCE en literatuuronderzoek van diverse bronnen wordt een schets gemaakt van de theorie en praktijk van kerkplanting zoals CCE die voorstaat. Hierbij hanteer ik de analytische categorieën die ik heb opgesteld vanuit het theoretisch kader in hoofdstuk 2. De aanpak van CCE plaats ik tevens in het veld van kerkplanting zoals geschetst in hoofdstuk 3. Hoofdstuk 2 en 3 fungeren dus als een spiegel.

⁴⁶ Graham Harvey, "Field Research," in *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, eds. Michael Strausberg en Steven Engler (Londen: Routledge, 2011): 217-218.

In het vijfde hoofdstuk beantwoord ik de vraag hoe het proces van kerkplanting vormgegeven is in de twee casestudy's van kerken die aangesloten zijn bij CCE. Dit doe ik vanuit interviews en documentanalyse van diverse bronnen. Van beide casestudy's wordt een korte ontstaansgeschiedenis gegeven. Ook plaats ik de kerkplantingen in het Nederlandse landschap van diverse netwerken en kerkelijke denominaties zoals uiteengezet in hoofdstuk 3. Vervolgens beschrijf en karakteriseer ik de beide kerkplantingen aan de hand van de motieven en analytische categorieën ontleend aan hoofdstuk 2.

In het zesde hoofdstuk wordt een analyse gemaakt van de bevindingen van het onderzoek in de voorgaande hoofdstukken. In dit hoofdstuk beschrijf ik de rol van CCE in beide casestudy's. De diverse motieven en analytische categorieën die ik heb vastgesteld binnen het theoretisch kader, en waaraan ik CCE in hoofdstuk 4 en de kerkplantingen in hoofdstuk 5 heb gespiegeld, maken het mogelijk CCE en de kerkplantingen met elkaar te vergelijken.

Het onderzoek vindt zijn afronding in hoofdstuk 7, in de beantwoording van de probleemstelling en bijbehorende conclusie en discussie. Daarbij plaats ik, aan de hand van deze bevindingen in dit onderzoek, CCE en de kerkplantingen in het bredere veld van kerkplanting, zoals geschetst in hoofdstuk 2 en 3. Zo wordt de specifieke bijdrage van CCE in het veld van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context duidelijk.

Hoofdstuk 2: Kerkplantingsstrategieën in Nederlandse, protestantse context

2.1 Introductie

Dit hoofdstuk bevat een uitwerking van het theoretisch kader en wil antwoord geven op de deelvraag: welke strategieën van kerkplanting worden gehanteerd in de Nederlandse, protestantse context? Hiertoe beschrijf ik, na een inleiding over kerkplanting in Nederland, allereerst diverse ideeën en stromingen, veelal ontleend aan de Anglicaans-Engelse en Amerikaanse context, die nauw verbonden zijn met kerkplanting en hun weerslag hebben op kerkplanting in Nederland (2.2). Vervolgens zet ik de diverse motieven voor kerkplanting die door verschillende denkers worden aangedragen uiteen (2.3). Tot slot stel ik aan de hand van verschillende theoretische modellen van kerkplanting analytische categorieën vast aangaande karakter en strategie van kerkplanting (2.4).

Kerkplanting, in de betekenis van het stichten van kerken, heeft een zeer lange geschiedenis in het christendom.¹ Hoewel er door de tijd heen kerken gesticht zijn in Nederland en daarbuiten, wordt in de Nederlandse context pas recentelijk daarvoor het begrip kerkplanting gebruikt. Het begrip was tot voor kort voorbehouden aan zending en missie overzee.² In de afgelopen eeuwen was het planten van kerken in Europa nauwelijks een bezigheid van betekenis. Daar is mede onder invloed van secularisatie verandering in gekomen. Europa wordt, met name door Amerikaanse christenen, steeds meer beschouwd als missiegebied.³ Nederland ontwikkelde zich in de laatste decennia tot wat binnen dit denken wordt beschouwd als een 'postchristelijke samenleving'. Het netwerk van kerken brokkelt tot op de dag van vandaag sterk af; de ene na de andere kerk sluit de deuren.⁴ Er is geen vanzelfsprekende binding meer tussen 'het evangelie' en West-Europa.⁵

¹ Martha Th. Frederiks, "Kerkplanting en leermomenten uit de wereldkerk," *Kerk en Theologie*, no. 2 (2008): 126.

² Stoppels, "Kerkplanting," 70.

³ Stefan Paas, "The Making of a Mission Field: Paradigms of Evangelistic Mission in Europe," *Exchange* 41, no. 1 (2012): 44.

⁴ Stoppels, "Kerkplanting," 70.

⁵ Gerrit Jan van der Kolm, "De verbeelding van de kerk: Op zoek naar een nieuw-missionaire ecclesiologie," (Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, 2001), 136-137.

Kerkplanting in Nederland is daarom een grotendeels naoorlogs verschijnsel.⁶ Tot in de jaren 90 viel de opkomst van kerkplanting vrijwel geheel samen met de groei van de evangelische beweging in Nederland. Pas sinds de jaren 90 is kerkplanting ook een activiteit geworden van de gevestigde protestantse denominaties.⁷ Zij zagen in dat onkerkelijken nauwelijks bij de kerk betrokken werden, en dat ook evangelicale stromingen er niet in slaagden deze groep aan te spreken. Daarom zetten zij in op contextualisatie. Kerkplanting gaat sindsdien vaak hand in hand met diaconaat en het stichten van een kerk wordt gezien als een holistisch gebeuren.⁸

Het is zeer complex om zicht te krijgen op de precieze omvang van kerkplanting in Nederland. Het netwerk van organisaties en kerkgenootschappen betrokken bij enige vorm van kerkplanting is groot en diffuus. Een centrale, landelijke registratie ontbreekt.⁹ Uit onderzoek van Vellekoop blijkt dat er in 2007/2008 ongeveer driehonderd kerkplantingen in Nederland actief waren. Hij hanteert hierbij niet het begrip 'kerkplanting', maar 'gemeentestichting', en gebruikt als definitie "het voorbereiden en uitvoeren van activiteiten – in welke vorm dan ook – die als doel hebben een nieuwe, zelfstandige, christelijke geloofsgemeenschap te doen ontstaan." Hierbij sluit hij migrantenkerken uit. Opvallend veel van deze kerkplantingen kwamen tot stand in grote steden.¹⁰ Paas gaat uit van een totaal van driehonderd tot vijfhonderd kerkplantingen in Nederland sinds 1990.¹¹ Hij spreekt van stichting van enkele tientallen geloofsgemeenschappen per jaar. De meeste ontstaan volgens Paas op plaatsen waar al veel christenen wonen (de zogenaamde *Bible belt*) en zijn van evangelicale signatuur.¹²

2.2 Kerkplanting in een breder veld

2.2.1 *Mission-shaped Church*

Aandacht voor kerkplanting in Engelse context is opgekomen in de jaren 80. Er werden volgens Brouwer "kerkplantingsconferenties" door de Anglicaanse kerk georganiseerd in de Londense kerk Holy Trinity Brompton (HTB).¹³ In 1994 werd door een studiegroep

⁶ Vellekoop, "Nieuwe kerken," 23.

⁷ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 43-44.

⁸ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 84-88.

⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 113.

¹⁰ Vellekoop, "Nieuwe kerken," 12-13; 70-71.

¹¹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 171.

¹² Paas, "'Comfortabele' kerkplanting," 132-133.

¹³ Rein Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," *Kerk en Theologie* 2 (2008): 144.

binnen de Anglicaanse kerk het rapport *Breaking New Grounds* uitgebracht, waarin kerkplanting werd aanbevolen.¹⁴ Volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels maakt dit en het hierna gepubliceerde werk van de Anglicaanse kerk een verlangen naar een missionaire, vitale kerk zichtbaar.¹⁵ Kerkplanting werd in *Breaking New Grounds* voor het eerst formeel benoemd als een waardevolle strategie ter aanvulling op bestaande missionaire praktijken. In 2004 kwam er een herziene versie van het rapport op de markt onder de titel *Mission-shaped Church*, dat de recente ontwikkelingen rond kerkplanting evalueert.¹⁶ In de inleiding van het werk noemt voormalig aartsbisschop Rowan Williams de Anglicaanse kerk “poised for serious growth and renewal”.¹⁷ Vanwege de sterk veranderde rol van gemeenschappen binnen de samenleving gaf het rapport aan niet langer in te kunnen stemmen met de definitie die *Breaking New Grounds* van kerkplanting gaf: “a supplementary strategy that enhances the essential thrust of the parish principle”. De oude strategie van kerkplanting werd gezien als inadequaar, omdat gemeenschappen gelaagder zijn geworden, meerdere, vaak onduidelijk afgebakende buurten omvatten, en bestaan uit een variëteit in netwerken, van lokaal tot wereldwijd niveau. Bovendien is het karakter van gemeenschappen volgens het rapport veranderd door onder andere toegenomen mobiliteit en elektronische communicatietechnieken.¹⁸ De volgende definitie van kerkplanting wordt in het werk aangehouden:

Church planting is the process by which a seed of the life and message of Jesus embodied by a community of Christians is immersed for mission reasons in a particular cultural or geographical context. The intended consequence is that it roots there, coming to life as a new indigenous body of Christian disciples well suited to continue in mission.¹⁹

2.2.2 *Fresh expressions of church*

Naast kerkplanting wordt in *Mission-shaped Church* de relatief nieuwe aanduiding *fresh expressions of church* genoemd als paraplueterm voor een veelheid aan activiteiten en vormen van kerkzijn binnen de veranderende cultuur, gericht op mensen die (nog) niet tot de

¹⁴ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, xi.

¹⁵ Noort, Paas, De Roest en Stoppels, *Als een kerk (opnieuw) begint*, 254, 360-361.

¹⁶ Brouwer, “Kerkplanting en territorialiteit,” 144.

¹⁷ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, vii.

¹⁸ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, xi.

¹⁹ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 32.

kerk behoren.²⁰ Onder *fresh expressions of church* vallen onder meer, maar niet uitsluitend, uiteenlopende manifestaties van kerkplanting.²¹ In *Mission-shaped Church* worden ook bestaande kerken opgeroepen missionair actiever te worden.

Met betrekking tot de methodologie voor kerkplantingen en missionair kerkzijn worden enkele handreikingen gedaan: goed luisteren naar de cultuur én naar de traditie van de kerk en de context bepalend laten zijn voor de vorming van de kerk. Kerkplantingen dienen zich actief af te vragen wat het doel is (*goal questions*), door wie (*resource questions*) en met wie (*partner questions*) het wordt gedaan.²² Voor een ‘succesvolle’ kerkplanting wordt in het rapport expliciet het belang van goed leiderschap benadrukt. Daarbij wordt ook ruimte geboden aan ‘lekenleiders’, mits zij goed getraind worden.²³ Noort, Paas, De Roest en Stoppels benadrukken dat enkele kenmerken van *fresh expressions of church* genoemd in *Mission-shaped Church* overeenkomen met de Nederlandse praktijk van kerkplanting, bijvoorbeeld de lossere band tussen de kerkplanting en een specifieke kerkelijke denominatie.²⁴

Het denken over kerkplanting binnen de Anglicaanse kerk gaat volgens Brouwer terug op een incarnationele theologie: het idee dat God incarneert in een lokale context. Kerkplantingen experimenteren met nieuwe vormen van kerkzijn die aansluiten bij de veranderende, directe lokale context.²⁵ Afhankelijk van die directe context ontstaan diverse vormen van kerkzijn, traditioneel dan wel *fresh expression*, die in een *mixed economy* naast elkaar bestaan en elkaar aanvullen. Noort, Paas, De Roest en Stoppels wijzen erop dat het in de verschillende rapporten en publicaties van de Anglicaanse kerk ten diepste gaat om een herdefiniëring van wat ‘kerk’ is, met veel ruimte voor innovatieve kerkmodellen en actieve inzet op het ontwikkelen van een *mixed economy* van vormen van kerkzijn.²⁶

²⁰ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 46-47.

²¹ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, xii.

²² Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 104-116.

²³ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 132, 135.

²⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 254-255.

²⁵ Brouwer, “Kerkplanting en territorialiteit,” 146-147.

²⁶ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 352.

2.2.3 Church Growth

In de jaren 50 kwam het *Church Growth*-denken op in de Verenigde Staten, dat zich in eerste instantie richtte op zendingssituaties. Het principe van groei van een kerk beperkt zich in het *Church Growth*-denken niet tot één enkele kerk, maar richt zich ook op het vermenigvuldigen van kerken: de ene kerk sticht een volgende.²⁷ Het denken heeft grote invloed gehad op kerkplanting. Daar kerkplantingen volgens diverse *Church Growth*-studies succesvol claimen te zijn in het aanspreken van onkerkelijken, zijn er volgens Paas en Vos veel initiatieven tot kerkplanting in reactie op secularisatie ontstaan.²⁸ Precieze cijfers met betrekking tot het 'succes' van kerkplantingen ontbreken echter: er is weinig gedegen onderzoek gedaan naar de groei en duurzaamheid van kerkplantingen, en de groei van kerkplantingen bestaat voor een deel uit leden van andere kerken.²⁹ Het *Church Growth*-denken heeft niet alleen invloed gehad op zending wereldwijd, maar ook initiatieven tot kerkplanting aangemoedigd.³⁰

De *Church Growth*-beweging heeft grote invloed gehad in Nederland. Het gedachtegoed vormde in de jaren 80 en 90 volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels de belangrijkste inspiratie voor kerkplanting in evangelicale hoek. Deze kerkplantingen waren, in navolging van de *Church Growth*-beweging, gericht op vermenigvuldiging en verzadiging, werkend vanuit de gedachte dat aanbod vraag scheidt: de evangelische gemeentestichtingsgolf had volgens de auteurs het stichten van zoveel mogelijk gemeenten voor zoveel mogelijk mensen tot doel.³¹ Daarnaast heeft het *Church Growth*-denken doorgewerkt door internationale kerkplantingsnetwerken als Discipling A Whole Nation en Greater Mission Europe, die in Nederland actief zijn geweest.³²

2.2.4 Emerging Church

Ook het inmiddels internationaal gebruikte begrip *Emerging Church* vindt zijn oorsprong voornamelijk in de Verenigde Staten. Het *Emerging Church*-denken richt zich op de westerse, postmoderne context en is daarmee, volgens Robert Doornenbal, voormalig *senior lecturer* aan de theologische academie van de Christelijke Hogeschool Ede,³³ ook relevant voor de

²⁷ Joel Comiskey, *Planting Churches that Reproduce* (Brittlebush Circle: CCS Publishing, 1973), 17.

²⁸ Stefan Paas en Alrik Vos, "Church Planting and Church Growth in Western Europe: An Analysis," *International Bulletin of Mission Research* 40, no. 3 (juli 2016): 244-246; Paas, *Church Planting in the Secular West*, 44.

²⁹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 178-180.

³⁰ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 113-114.

³¹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 87.

³² Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 93-94, 96-97.

³³ "Crossroads," Eburon Academic Publishers, geraadpleegd op 18 mei 2019, <https://eburon.nl/product/crossroads/>.

kerkelijke situatie in Nederland.³⁴ *Emerging Church* lijkt sterk op de uit Engelse context afkomstige *fresh expressions of church*.³⁵ Noort, Paas, De Roest en Stoppels voegen beide samen onder de noemer “de marge als vindplaats van creativiteit.”³⁶ De *Emerging Church*-beweging kwam eind 20^e eeuw op.³⁷ Paas omschrijft de *Emerging Church*-beweging als een postmoderne reactie op evangelicale kerken die, volgens aanhangers van de beweging, teveel in het modernisme zijn blijven hangen. De beweging bekritiseert onder meer de institutionalisering en rationalisering van de kerken.³⁸ Volgens Doornenbal is het doel van de *Emerging Church*-beweging postmoderne, onkerkelijke mensen met ‘het evangelie’ te bereiken door het de- en reconstrueren van diverse aspecten van het christendom, waardoor het herontdekt en opnieuw vormgegeven wordt.³⁹ Gibbs en Bolger omschrijven deze benadering als volgt: “Emerging Churches remove modern practices of Christianity, not the faith itself.” De auteurs leggen uit dat kerkelijke ideeën die niet ontleend zijn aan ‘het evangelie’ en die niet levensvatbaar zijn in een postmoderne cultuur ontmanteld worden.⁴⁰ Binnen de *Emerging Church*-beweging zijn echter verschillende benaderingen van de postmoderne cultuur te onderscheiden: *relevants* richten zich tot de postmoderne mens, *reconstructionists* werken met de postmoderne mens en *revisionists* werken als postmoderne mens.⁴¹

Inmiddels is nauwelijks nog te spreken van één *Emerging Church*-beweging, en is een diffuus beeld ontstaan van vele subbewegingen.⁴² Volgens Gibbs en Bolger wordt de term vooral in Amerikaanse context, deels ten onrechte, toegepast op *high-profile*, op jongeren gerichte gemeenschappen die opvallen vanwege hun snelle numerieke groei, hun kracht om twintigers aan te spreken, hun hedendaagse vorm van aanbidding beïnvloed door popmuziek en hun vermogen zich te presenteren aan de christelijke subcultuur via internet.⁴³ Zelf typeren Gibbs en Bolger *Emerging Church* als nieuwe uitingen van kerkzijn, gekarakteriseerd door

³⁴ Robert J.A. Doornenbal, *Crossroads: an exploration of the emerging-missional conversation with a special focus on missional leadership and its challenges for theological education* (Delft: Eburon, 2012), 2-3.

³⁵ Doornenbal, *Crossroads*, 34.

³⁶ Noort, Paas, Roest en Stoppels, *Als een kerk (opnieuw) begint*, 312 e.v.

³⁷ Doornenbal, *Crossroads*, 33.

³⁸ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 188-189.

³⁹ Doornenbal, *Crossroads*, 3-4.

⁴⁰ Eddie Gibbs en Ryan K. Bolger, *Emerging Churchus: Creating Christian Community in Postmodern Cultures* (Grand Rapids: Baker Publishing Group, 2006), 29.

⁴¹ Doornenbal, *Crossroads*, 41-46.

⁴² Doornenbal, *Crossroads*, 31.

⁴³ Gibbs en Bolger, *Emerging Churches*, 41.

identificatie met het leven van Jezus, transformatie van seculiere ruimte en toewijding aan gemeenschap als een levensstijl.⁴⁴

2.2.5 Evangelische vernieuwing

Zoals in Engelse context met *fresh expressions of church* en in Amerikaanse context met de *Emerging Church*-beweging tot uiting komt, is er binnen gevestigde kerken en denominaties in de afgelopen decennia een opkomst van evangelische vernieuwing te zien. Volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels is de toegenomen aandacht voor kerkplanting in Nederland onder meer te danken aan een steeds breder verlangen naar vernieuwing van de kerk onder bepaalde groepen christenen.⁴⁵ Het streven naar vernieuwing is in Nederland zichtbaar bij bepaalde stromingen binnen de traditionele kerken. Te denken valt aan het werk van het Evangelisch Werkverband binnen de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), dat in het volgende hoofdstuk besproken zal worden, of de charismatische vernieuwing binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Het verlangen naar vernieuwing binnen traditionele kerken is sterk gevoed door de opkomst van de evangelische beweging.⁴⁶ Van de jaren 60 tot de jaren 90 viel de opkomst van kerkplanting samen met de groei van de evangelische beweging in Nederland. Pas recent is kerkplanting ook een activiteit geworden van de oudere, traditionele denominaties.⁴⁷

Paas plaatst de pioniersplekken van de PKN in dezelfde ontwikkelingsbeweging als *fresh expressions of church* in Engeland.⁴⁸ Hij karakteriseert dit als een vorm van evangelische vernieuwing die samenhangt met een hernieuwd missionair verlangen in gevestigde kerken. Paas spreekt van de noodzaak van vernieuwing in het gehele kerkelijk bedrijf, namelijk organisatiestructuur, opleidingen, liturgie en theologie, om de kerk zich naar buiten te laten keren en de samenleving aan te spreken.⁴⁹ Vernieuwing is volgens hem noodzakelijk vanwege het gebrek aan contextualisatie en geloofwaardigheid van de

⁴⁴ Gibbs en Bolger, *Emerging Churches*, 235.

⁴⁵ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 7. Zie ook hoofdstuk 4 'Planting New Churches' in Paas, *Church Planting in the Secular West*, 181-241.

⁴⁶ Hans Eschbach, *Vurig Verlangen: Evangelische vernieuwing in de traditionele kerken* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 1996), omslag; Stefan Paas, "Church Renewal by Church Planting: The Significance of Church Planting for the Future of Christianity in Europe," *Theology Today* 68, no. 4 (januari 2012): 472.

⁴⁷ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 84-88.

⁴⁸ Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters: christelijke missie in een postchristelijke omgeving* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2015), 71-72.

⁴⁹ Paas, *Vreemdelingen en priesters*, 17-18.

gevestigde kerk in de samenleving. Hierbij moet het niet blijven bij aanpassing van de bestaande praktijk, maar moeten er werkelijke veranderingen komen.⁵⁰

2.3 Motieven voor kerkplanting

Op het eerste gezicht is het fenomeen kerkplanting opmerkelijk gezien de voortschrijdende kerkverlating in Nederland. Er moet een gedegen motivatie zijn voor kerkplanters om op deze wijze tegen de stroom in te bewegen.⁵¹ De verschillende motieven van kerkplanting die in literatuur worden aangereikt, zijn nauwelijks van elkaar te scheiden omdat ze nauw verweven zijn. Paas meent dat voor de theologische motieven geldt dat zij pas in de laatste jaren een meer centrale rol zijn gaan spelen.⁵²

Noort, Paas, De Roest en Stoppels wijzen erop dat juist vanwege de motivatie tot kerkplanting, met name het soteriologische motief, het fenomeen niet onomstreden is. Veelgehoorde bezwaren zijn dat er in de reeds bestaande kerken voldoende ruimte is voor nieuwe groepen en bekeerlingen. Daarnaast zou het stichten van een nieuwe kerk leiden tot verdere leegloop van de bestaande kerken. Ten derde zien critici van kerkplanting liever dat bestaande kerken versterkt worden dan dat er tijd, geld en energie in nieuw te stichten kerken wordt gestopt. Tot slot heeft kerkplanting een sfeer van 'zieltjeswinnen' over zich.⁵³ Het wordt sterk geassocieerd met kerkplanting in het verleden, die samenging met koloniale overheersing in overzeese gebieden.⁵⁴

2.3.1 Soteriologisch motief

Kerkplantingen in Nederland zijn volgens Paas en Vos vaak sterk missionair gemotiveerd.⁵⁵ Dit wordt ondersteund door onderzoek van Vellekoop, waarin 93% van de respondenten het bereiken van niet-christenen als belangrijk of zeer belangrijk motief voor het planten van een kerk benoemt.⁵⁶ Het missionaire, soteriologische motief hangt nauw samen met het streven naar numerieke groei van de kerk als geheel. Paas noemt numerieke groei, naast confessionele reinheid en vernieuwing of innovatie, als belangrijk motief voor kerkplanting in

⁵⁰ Stefan Paas, "Church Renewal by Church Planting," 467, 471.

⁵¹ Noort, et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 215.

⁵² Paas, "Church Renewal by Church Planting," 473.

⁵³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 16.

⁵⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 56.

⁵⁵ Paas en Vos, "Church Planting and Church Growth," 249.

⁵⁶ Vellekoop, "Nieuwe kerken," 74.

Europa.⁵⁷ Binnen kerken leeft het verlangen meer mensen tot geloof te brengen. Kerken die reeds langer bestaan blijken volgens Paas en Vos minder in staat te zijn nieuwe gelovigen aan zich te binden dan kerkplantingen.⁵⁸ Sluitend bewijs dat kerkplantingen hierin aanzienlijk beter slagen ontbreekt echter.⁵⁹

Stoppels werkt nader uit dat de diepste motivatie van kerkplanting dus ligt in de soteriologie:

Hedendaagse pogingen tot kerkplanting in Nederland worden in hoge mate gemotiveerd vanuit het verlangen dat mensen tot geloof komen en deel gaan uitmaken van een geloofsgemeenschap. (...) Naarmate het geloof afneemt dat de eeuwige bestemming van de mens op beslissende wijze in dit leven wordt bepaald (...), daalt ook de behoefte aan kerkplanting.⁶⁰

Deze soteriologie is volgens Brouwer de basis voor ecclesiologie en dus tevens voor het stichten van nieuwe kerken. De soteriologie vertaalt zich, zo meent hij, concreet in het eschatologische besef van de eindigheid van het menselijke bestaan, die een belangrijke motiverende kracht vormt voor het aanspreken van mensen tot bekering en het planten van nieuwe kerken.⁶¹

De nadere theologische uitwerking van het soteriologische motief verschilt per kerkgemeenschap, zo maken Noort, Paas, De Roest en Stoppels duidelijk. Sommigen bepleiten dat het heil enkel door Jezus Christus te bereiken is; anderen menen dat Jezus Christus bekendgemaakt moet worden hoewel de mensheid reeds gered is, en nog anderen concentreren zich nauwelijks op het leven na het aardse leven. Met name de eerste positie van exclusief heil in Jezus Christus blijkt een voedingsbodem voor kerkplanting. Deze positie is in Nederland met name terug te vinden in orthodox-protestantse en evangelicale hoek. Als immers de noodzaak van bekering, en het beslissende moment in het menselijk leven dat hierbij hoort, ontbreken, neemt de *drive* om mensen te bereiken en te binden met 'het evangelie' af. De visie van exclusief heil verliest echter aan steun. Maatschappelijk gezien is

⁵⁷ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 48.

⁵⁸ Paas en Vos, "Church Planting and Church Growth," 243.

⁵⁹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 123, 178-180.

⁶⁰ Stoppels, "Kerkplanting," 90-91.

⁶¹ Rein Brouwer, "Missional Church and Local Constraints: a Dutch Perspective," *Verbum et Ecclesia* 30, no. 2 (2009): 57.

er immers een beweging gaande van subjectivering van de waarheid. Het besef van een leven na dit leven is tanend en het accent ligt op het aardse leven.⁶²

2.3.2 *Relevantie voor het dagelijks leven*

Kerkplantingen moeten volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels, onder meer vanwege de maatschappelijke focus op het aardse bestaan, een betekenis voor het gewone leven hebben om relevant te zijn. Het christenzijn moet meerwaarde hebben voor het menszijn hier en nu. Ook hierin speelt Jezus Christus een centrale rol, want hij is dé onderscheidende factor van het christendom in vergelijking met andere religieuze gemeenschappen. Een mens kan volgens de auteurs eenvoudigweg geraakt worden door de persoon van Jezus Christus. Hij blijkt in existentiële zin van grote waarde te kunnen zijn voor mensen, hoewel een concrete weergave hiervan moeilijk te geven is.⁶³ Paas koppelt hieraan dat een kerkplanting gericht kan zijn op verbetering van de wereld en het leven hier en nu, waarbij bijvoorbeeld sociale rechtvaardigheid en milieubewustzijn een rol spelen.⁶⁴

Het leidende motief tot kerkplanting kan, hiermee samenhangend, ook het beantwoorden van de spirituele zoektocht van hedendaagse mensen zijn. De voortschrijdende secularisatie uit zich in de hedendaagse samenleving deels als religieuze transformatie en een spiritueel zoeken. Volgens Paas is er onder Nederlanders wel belangstelling voor religie, maar niet voor de kerk.⁶⁵ Ook op politiek en cultureel vlak is sprake van hernieuwde interesse in religie.⁶⁶ In een onderzoek van Kieskompas (verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam) in 2015 in opdracht van dagblad Trouw stellen de onderzoekers dat slechts 16,6% van de Nederlanders in God geloofde, terwijl veel Nederlanders een eigen spirituele wereld met nieuwe geloofsvoorstellingen hebben ontwikkeld. Meer dan 40% van de Nederlanders beschouwt zichzelf als een spiritueel mens, aldus het onderzoek.⁶⁷ Er is een type nieuwe, ongebonden religiositeit in opkomst. Dit lijkt volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels ook kansen te bieden voor kerkplantingen. De auteurs interpreteren het verschijnsel 'ungebonden spiritualiteit' als een indicator dat een deel van de Nederlanders op

⁶² Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 215, 225-229.

⁶³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 229-234.

⁶⁴ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 258.

⁶⁵ Stefan Paas, "Ecclesiology in context: Kerkplanting in de stad," *Soteria* 24, no. 4 (2007): 23-24.

⁶⁶ Brouwer, "Missional Church," 58.

⁶⁷ "Veel Nederlanders geloven nog, alleen niet in God," Vrije Universiteit Amsterdam, gepubliceerd op 16 januari 2015, <http://www.godgeleerdheid.vu.nl/nl/nieuws-en-agenda/nieuwsarchief/2015/jan-mrt/150116-veel-nederlanders-geloven-nog-alleen-niet-in-god.aspx>.

zoek is naar levensoriëntatie. Kerkplantingen geven volgens de auteurs, die verwijzen naar Brits onderzoek door de sociologen Paul Heelas en Linda Woodhead, in een aantal gevallen veel aandacht aan het innerlijke zoeken, maar er is bij de kerkplantingen altijd een grens: “mensen worden in de meeste kerkplantingen niet aangemoedigd om te zoeken naar hun innerlijke bronnen en dan voor zichzelf te beslissen.”⁶⁸ Gerard Dekker, godsdienstsocioloog, ziet de opleving van spiritualiteit niet als bruikbaar aanknopingspunt. Dat type spiritualiteit is volgens hem van zodanig andere aard, namelijk sterk gericht op zelfbevestiging en zelfontplooiing, dat een vervulling hiervan niet binnen een kerk gegeven kan worden.⁶⁹ De openheid voor religie en spiritualiteit biedt volgens Paas nog op een andere wijze een uitdaging voor kerkplantingen: “de monopoliepositie van de kerk is doorbroken”, zo meent hij, en de kerkplanting heeft te concurreren met vele andere nieuwe religieuze initiatieven.⁷⁰

2.3.3 *Kerk als Gods rijk op aarde*

Stoppels legt uit dat een ander theologisch kerkplantingsmotief de overtuiging is dat de kerk een weerslag is van Gods rijk op aarde. Sommige kerken leggen minder accent op het belang van de kerk en zien Gods presentie breder dan kerkelijke aanwezigheid.⁷¹ Paas benoemt in het verlengde hiervan het bijdragen aan de vorming van het ‘lichaam van Christus’, namelijk de wereldwijde kerk, als motief voor kerkplanting.⁷²

2.3.4 *Bijbelse opdracht*

Paas wijst erop dat veel boeken die handelen over kerkplanting het presenteren als Bijbelse opdracht: in navolging van nieuwtestamentische praktijken, bijvoorbeeld het stichten van kerken door de apostelen, dient ook vandaag de dag de bestaande kerk aan kerkplanting te doen. Hoewel er Bijbelse aanwijzingen hiervoor zijn, is er volgens Paas altijd een aanvullende contextuele redenering nodig om kerkplanting in de hedendaagse context vanuit de Bijbel te bepleiten.⁷³

⁶⁸ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 249-252.

⁶⁹ Gerard Dekker, “Spiritualiteit is helaas een weeldeartikel geworden (opinie),” *Trouw*, 27 oktober 2007, <https://www.trouw.nl/opinie/spiritualiteit-is-helaas-een-weeldeartikel-geworden-opinie--aa06ca5b/>.

⁷⁰ Paas, “Ecclesiologie in context,” 24.

⁷¹ Stoppels, “Kerkplanting,” 90-91.

⁷² Paas, *Church Planting in the Secular West*, 52.

⁷³ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 242-256.

2.3.5 *Holistisch ideaal*

Kerkplanting wordt niet enkel theologisch gemotiveerd. Noort, Paas, De Roest en Stoppels wijzen erop dat kerkplantingen vaak grote waarde hechten aan dienstbaar zijn in de wijk waarin zij gevestigd zijn. Evangelisatie wordt vaak holistisch verstaan en wordt niet los gezien van praktische hulpverlening.⁷⁴ Tevens willen kerkplantingen een maatschappelijke relevantie hebben. 39% van de respondenten in het onderzoek van Vellekoop geven aan dat zij het “bijdragen aan een leefbare, rechtvaardige samenleving” als (zeer) belangrijk motief van kerkplanting zien.⁷⁵ Dit komt onder meer tot uiting in het antwoord dat (nieuwe) kerkgemeenschappen proberen te bieden op maatschappelijke ontwikkelingen als eenzaamheid. Binnen de kerkgemeenschap worden relaties aangegaan, maar de kerk probeert ook bruggen te slaan naar de omgeving. De verhouding en het zwaartepunt tussen deze twee relaties verschilt per gemeenschap.⁷⁶

Met name in evangelicale hoek gaat dit streven naar maatschappelijke relevantie verder; een aantal kerkplantingen heeft culturele transformatie door het planten van kerken als ideaal. Paas stelt dat sommige kerkplantingen door prediking en sociale actie willen bijdragen aan het herstel van moraal en religie en zo een hele samenleving willen beïnvloeden.⁷⁷ Dit denken grijpt terug op ideeën van Kuyper met zijn cultuurideaal: de restauratie van een christelijke cultuur in de breedte van de samenleving.⁷⁸ Ook wordt het mede gevoed door Amerikaanse denkers, onder wie Timothy Keller.⁷⁹

2.3.6 *Kerkelijke vernieuwing*

Een minder belangrijke motivatie voor kerkplanting, volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels, is dat kerkplanting een instrument is voor kerkelijke vernieuwing. Toch geeft 44% van de respondenten in het onderzoek van Vellekoop aan dat “aandacht geven aan geloofsovertuigingen en -praktijken die weinig aandacht krijgen in andere gemeentes” een (zeer) belangrijk motief is, maar 67% van hen vindt vernieuwing van bestaande kerken onbelangrijk of totaal onbelangrijk.⁸⁰ Voor Murray is kerkelijke vernieuwing juist een

⁷⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 269.

⁷⁵ Vellekoop, “Nieuwe kerken,” 73.

⁷⁶ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 219-220.

⁷⁷ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 96-98.

⁷⁸ Paas, *Vreemdelingen en priesters*, 85-86.

⁷⁹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 96-98.

⁸⁰ Vellekoop, “Nieuwe kerken,” 73-74.

belangrijke motivatie voor kerkplanting.⁸¹ Ook Paas benadert kerkplanting onder meer vanuit het streven naar kerkelijke vernieuwing.⁸² Hij omschrijft kerkplanting als “een mogelijkheid om het bestaande palet van kerkvormen te verbreden.”⁸³ Kerkplanting is volgens hem het oprichten van een “missiologisch laboratorium.”⁸⁴ Dit werkt door op het vlak van de theologie: nieuwe contexten moeten het mogelijk maken creatief theologie te bedrijven.⁸⁵ Bovendien ziet Paas revitalisering en vernieuwing van het christendom, mede door kerkplanting, als een middel om tegemoet te komen aan de ‘culturele leegte’ in Europa.⁸⁶ Kerkelijke vernieuwing is echter niet voorbehouden aan kerkplantingen. In Nederland heeft de opkomst van de evangelische beweging bijvoorbeeld in grote mate gezorgd voor kerkelijke vernieuwing. Met name ervaringen in het buitenland laten zien dat kerkelijke vernieuwing echter sneller en gemakkelijker verloopt door het toe te passen in nieuwe kerken dan door bestaande kerken te willen hervormen.⁸⁷

Paas wijst erop dat het streven naar ‘confessionele reinheid’ en ontevredenheid ten aanzien van bestaande kerken ook een motief tot kerkplanting kan zijn. Dit motief kan zich sterk competitief van aard zijn, maar ook een uiting van variëteit binnen een denominatie.⁸⁸ Onvrede ten aanzien van de bestaande praktijk als motief voor kerkplanting kan voortkomen uit het ‘falen’ van de gevestigde kerk in het bekeren van mensen.⁸⁹

2.4 Theoretische modellen en analytische categorieën

Kerkplantingen verschillen onderling van elkaar in de gehanteerde strategie en bijbehorende kenmerken die hieruit volgen.⁹⁰ De literatuur benoemt enkele modellen op basis waarvan kerkplantingen ingedeeld kunnen worden. Voor een volledig overzicht van de modellen verwijs ik naar Bijlage 1: **overzicht theorieën aangaande strategie van kerkplanting**. Een kerkplanting kan, zo blijkt uit analyse van de diverse modellen, ingedeeld worden naar strategie op diverse niveaus. Deze niveaus, te weten locatie, territorialiteit, doelgroep,

⁸¹ Stuart Murray, *Church Planting: Laying Foundations* (Scottsdale: Heralds Press, 2001), 136.

⁸² Zie onder andere hoofdstuk 4 ‘Planting New Churches’ in Paas, *Church Planting in the Secular West*, 181-241.

⁸³ Paas, “‘Comfortabele’ kerkplanting,” 138.

⁸⁴ Paas, “Church Renewal by Church Planting,” 473.

⁸⁵ Paas, “Ecclesiologie in context,” 31.

⁸⁶ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 181.

⁸⁷ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 254-257.

⁸⁸ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 48.

⁸⁹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 52.

⁹⁰ Stoppels, “Kerkplanting,” 80.

gemeenschap, initiator, kerngroep, intentie, vernieuwing, contextualisatie en institutionalisering, werk ik in het vervolg van deze paragraaf uit.

De in Bijlage 1: **overzicht theorieën aangaande strategie van kerkplanting** nader uitgewerkte theorieën rond kerkplanting leveren enkele analytische categorieën aan, aan de hand waarvan de strategie van een kerkplanting beschreven kan worden. Dit betreffen karakteristieken waarin kerkplantingen zich van gevestigde kerken onderscheiden of waarin zij onderling verschillen wat betreft de wegen die zij in hun strategie van kerkplanting bewandelen. Ten aanzien van elk van de hieronder uitgewerkte categorieën maakt een kerkplanting in haar strategie bewust of onbewust een keuze. Voor sommige analytische categorieën geldt dat kerkplantingen in Nederland veelal eenzelfde keuze maken, terwijl kerkplantingen ten aanzien van andere aspecten sterk van elkaar kunnen verschillen. Het geheel van deze analytische categorieën geeft een compleet beeld van de kerkplantingsmethode die een kerkplanting op diverse aspecten heeft gehanteerd.

2.4.1 *Locatie: nieuw gebied of verminderde presentie*

Een eerste analytische categorie betreft locatie. Ontwikkelingen op macro- of microniveau, bijvoorbeeld een veranderende sociale, culturele of maatschappelijke context, kunnen volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels leiden tot een initiatief van kerkplanting. Voorbeelden hiervan zijn verandering van de demografische opbouw van een bepaald gebied (bijv. door instroom van een nieuwe bevolkingsgroep) of secularisatie (die leidt tot het veelvuldig sluiten van kerken in een bepaalde stad).⁹¹ De locatie van een kerkplanting lijkt in Nederland van invloed te zijn op de mate van groei en dus, denkend vanuit de *Church Growth*-beweging, van haar 'succes'. Kerkplantingen in nieuwbouwwijken groeien bijvoorbeeld relatief gemakkelijk en snel; dit is grotendeels toe te schrijven aan kerkelijken die zich in de wijk vestigen.⁹²

Veel kerkplantingen kiezen ervoor zich te vestigen in stedelijke gebieden. Dit blijkt onder meer uit het onderzoek van Vellekoop.⁹³ Paas en Vos wijzen erop dat in het algemeen kerkplantingen worden gestart in gebieden waar sprake is van inwonersgroei, bijvoorbeeld in nieuwbouwwijken. Dit stelt de beginnende kerk in staat relatief snel te groeien in ledenaantal.⁹⁴ De snelle groei van kerkplantingen in verhouding tot gevestigde kerken is

⁹¹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 241-243.

⁹² Paas, *Church Planting in the Secular West*, 1178-180.

⁹³ Vellekoop, "Nieuwe kerken," 12-13; 70-71.

⁹⁴ Paas en Vos, "Church Planting and Church Growth," 249.

echter ook het gevolg van een aantal andere factoren: in het algemeen geldt dat nieuwe kerken sneller groeien dan gevestigde kerken, onder andere vanwege grotere missionaire activiteit. Bovendien groeien kleine kerken sneller dan grotere omdat ze flexibeler en informeler zijn. Kerkplantingen hebben ook groeipotentie omdat ze een alternatief bieden op de 'religieuze markt' voor religieus geïnteresseerden.⁹⁵ Ondanks dit relatieve succes ten opzichte van gevestigde kerken, lijkt er volgens Paas geen bewijs te zijn voor de claim dat kerkplanting de leegloop van kerken kan keren.⁹⁶

Sommige kerkplantingen kiezen echter voor andere locaties of andere delen van de stad. Vaak is verminderde of verdwenen kerkelijke presentie in een gebied hierbij leidend motief. Dit kan samenhangen met eerdergenoemde beweegredenen voor kerkplanting van de kerk als Gods zichtbare presentie en onderdeel van het 'lichaam van Christus' op aarde. Ook het motief van culturele transformatie kan een rol spelen: kerkelijke aanwezigheid in gebieden waar geen kerk (meer) is, wordt nodig geacht om verandering te weeg te brengen binnen de stad en cultuur als geheel.⁹⁷

Murray onderscheidt in zijn theorie kerkplantingen naar hun ontstaanslocatie. Kerkplantingen in gebieden waar nog geen kerk aanwezig is, zoals geldt voor een nieuwbouwwijk, duidt hij aan met *pioneer planting*. *Pioneer planting* vindt plaats in gebieden waar nog geen christelijke kerk aanwezig is. Murray ziet de stichting van kerken zoals beschreven in het Nieuwe Testament, maar ook talloze kerkplantingen in de geschiedenis van de kerk, als voorbeelden van *pioneer planting*.⁹⁸ Noort, Paas, De Roest en Stoppels wijzen erop dat in de strikte zin van het woord er in Nederland niet gesproken kan worden van *pioneer planting*. Nederland is immers reeds bekend met het christendom en er zijn geen geheel 'onbereikte, nieuwe' gebieden.⁹⁹ Toch wordt deze categorie kerkplanting wel herkend in Nederland door het begrip breder op te rekken. Sommige gebieden in Nederland worden gezien als relatief 'onbereikt', dat wil zeggen gebieden met weinig of geen christelijke presentie, hoewel ieder gebied officieel onder een parochie of kerkenraad valt.¹⁰⁰ Zo wordt dit model toegepast op nieuwbouwwijken, waar nog geen kerken aanwezig zijn.¹⁰¹ De term *pioneer planting* wordt

⁹⁵ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 125.

⁹⁶ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 144.

⁹⁷ Stoppels, "Kerkplanting," 90-91; Paas, *Church Planting in the Secular West*, 52.

⁹⁸ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 89-91.

⁹⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 13.

¹⁰⁰ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 18.

¹⁰¹ Stoppels, "Kerkplanting," 72-73.

naast een geografische dimensie soms ook gebruikt voor een demografische dimensie. Daarom wordt deze categorie ook wel verbonden aan kerkplantingen die zich richten op specifieke doelgroepen. Te denken valt aan etnische minderheden, maar ook subgroepen ingedeeld naar sociaaleconomische status, bijvoorbeeld hoogopgeleiden of inwoners van achterstandswijken.¹⁰²

Kerkplanting in gebieden met verzwakte of verdwenen kerkelijke presentie noemt Murray *replacement planting*. Indien er sprake is van kerkplanting in gebieden waar wel levende kerkelijke presentie is, gaat het in Nederland veelal om *saturation planting*. Dit type kerkplanting heeft tot doel zoveel mogelijk kerken te stichten, zodat zoveel mogelijk mensen met 'het evangelie' bereikt worden. Daarmee wordt het missionaire potentieel vergroot.¹⁰³ Frederiks omschrijft *saturation planting* als een 'strategie [die, N.S.] werkt met economische theorieën over marktwerkingsprincipes die veronderstellen dat aanbod vraag schept'. Daarbij stelt ze gelijk een kritische kanttekening: *saturation planting* leidt niet, zoals verondersteld, tot toename in vraag, maar tot verschuiving van clientèle van de ene naar de andere kerk: "recycling van gemeenteleden."¹⁰⁴ Ook Paas is kritisch op dit type kerkplantingen, omdat hij meent dat Nederland niet zozeer meer kerken nodig heeft, maar in eerste instantie bezig moet zijn nieuwe vormen van kerkzijn te ontwikkelen.¹⁰⁵

Murray gebruikt de aanduiding *replacement planting* voor kerkplantingen in gebieden waar eerder kerken aanwezig zijn geweest die inmiddels de deuren hebben gesloten of nog nauwelijks levensvatbaar zijn. Deze plantingen zijn dus gericht op het revitaliseren van christelijke presentie in het gebied door aan te sluiten bij bestaande of voormalige kerken en die opnieuw te bemensen.¹⁰⁶ Noodzakelijk voor een 'succesvolle' planting is volgens Stoppels in dit geval dat de oorzaak van het 'verval' van de bestaande of voormalige kerken bekend is.¹⁰⁷ Eén van de oorzaken zou kunnen zijn dat de bestaande kerk onvoldoende in staat is om interesse te wekken voor de christelijke traditie. Het aansluiten bij een bestaande kerk is voor een nieuwe gelovige bovendien vaak een hoge drempel.¹⁰⁸

Brouwer maakt binnen dit type kerkplanting onderscheid tussen een *transplant*, waarbij de groep uitgezonden mensen groter is dan het aantal leden van de nauwelijks

¹⁰² Stoppels, "Kerkplanting," 73; Noort, et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 19.

¹⁰³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 18.

¹⁰⁴ Frederiks, "Kerkplanting en leermomenten uit de wereldkerk," 130-131.

¹⁰⁵ Paas, "Church Renewal by Church Planting," 474.

¹⁰⁶ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 91-94.

¹⁰⁷ Stoppels, "Kerkplanting," 73-74.

¹⁰⁸ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 7.

levensvatbare, ontvangende kerk, en een *seed*, waarbij slechts een kleine groep zeer gemotiveerde mensen betrokken is. Een *seed*-kerkplanting ontwikkelt gemakkelijker een uitgesproken eigen identiteit dan een *transplant*-kerkplanting.¹⁰⁹

2.4.2 Territorialiteit: netwerk of lokale focus

Een tweede analytische categorie, verwant aan die van locatie, is die van territorialiteit. Onder meer door toegenomen mobiliteit en de zelfredzaamheid binnen het eigen huis door moderne middelen neemt de oriëntatie van burgers op de directe woonomgeving af. Deze beweging is tweeledig: enerzijds zijn mensen gemakkelijk in staat grotere afstanden te reizen, maar anderzijds zijn zij geneigd zich terug te trekken in het eigen huis. Brouwer wijst erop dat sinds de jaren 70 de territoriale structuur van de kerk aangewezen wordt als een verantwoordelijke voor de weinig 'succesvolle' verhouding tussen kerk en samenleving. Meer dan voorheen begeeft de kerk zich op een markt vol keuze in (religieuze) opties, die alle bereikbaarder zijn geworden voor de burger.¹¹⁰ Dit stelt kerkplantingen voor de vraag wat voor type kerk zij willen zijn: willen zij aan een specifiek territorium gebonden zijn of kiezen zij voor een specifieke doelgroep?¹¹¹

Traditioneel zijn protestantse kerken in Nederland sterk territoriaal georganiseerd. Hoewel er hierin reeds door verschillende denominaties ruimte wordt geschapen, bijvoorbeeld volgens de zogenaamde perforatie van gemeentegrenzen, is de organisatievorm nog steeds primair territoriaal. Door grote veranderingen op het terrein van ruimtelijke planning in de laatste decennia blijken kerken echter niet in alle buurten en wijken eenvoudig een plek te kunnen vinden.¹¹² De doelgroepaanpak, waar vooral kerkplantingen met pionierskarakter voor kiezen, doorbreekt in grotere mate het territoriale denken, zo beweert Stoppels.¹¹³ Brouwer wijst erop dat dit vaak een ideologische keuze is die typisch is voor de Nederlandse situatie. In Engeland kiezen kerkplantingen vaak wel degelijk voor een territoriale aanpak, onder meer om zich missionair-diaconaal in te kunnen zetten voor de leefbaarheid van een bepaalde wijk.¹¹⁴ De Anglicaanse kerk in Engeland streeft echter steeds meer naar samenwerking tussen geografische gemeenten, ontstaan volgens traditionele

¹⁰⁹ Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," 139-140.

¹¹⁰ Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," 141.

¹¹¹ Stoppels, "Kerkplanting," 88-89.

¹¹² Brouwer, "Missional Church," 59.

¹¹³ Stoppels, "Kerkplanting," 94.

¹¹⁴ Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," 140.

territoriale aanpak, en de nieuwe netwerkkerken die op steeds meer plaatsen het levenslicht zien.¹¹⁵ Deze overwegingen omtrent territorialiteit zijn terug te zien in het Anglicaanse model van kerkplanting. Wat betreft de doelgroep, ofwel de 'wijdte' van de kerkplanting, dient volgens de literatuur gekozen te worden tussen een territoriale benadering, waarin een bepaalde regio door de kerkplanting wordt benaderd, of een netwerkstructuur, die min of meer los staat van een bepaald gebied.¹¹⁶

Door deels het territorialiteitsprincipe los te laten, wijkt de Engelse benadering af van de prevalerende Nederlandse benadering van territorialiteit. Toch blijkt ook in Nederland nog wel degelijk sprake te zijn van geografische oriëntatie en territorialiteit, hoewel in mindere mate dan in de Anglicaanse context.¹¹⁷ Sommige kerkplantingen kiezen voor een lokale focus. Vaak hangt dit nauw samen met het eerder besproken holistische ideaal als motief voor kerkplanting. Dergelijke kerkplantingen willen 'incarnationeel' zijn door zich te identificeren met de eigen wijk en doelgroep, en hebben tot doel de leefbaarheid van de directe omgeving te verbeteren.¹¹⁸

Volgens Paas kan gesteld worden dat in de vorming van een gemeenschap geografische locatie voor een kerkplanting in Nederlandse context minder belangrijk is dan sociale locatie. Met name stedelingen hebben volgens Paas weinig met 'buurt' en 'wijk', en voelen zich nauwer verwant met zelfgekozen relaties. Paas typeert de organisatie van kerkplantingen als "typisch stedelijke, laat-moderne, flexibele en beweeglijke samenlevingsvorm."¹¹⁹ Dit soort kerkplanting wordt wel aangeduid als 'netwerkkerk'.

2.4.3 Doelgroep: specifiek of inclusief

Een derde analytische categorie betreft de doelgroep. Kerkplantingen kiezen er vaak voor zich expliciet op een bepaalde doelgroep te richten. De geografische oriëntatie neemt immers af. Op het platteland is dit soms noodgedwongen: de bevolkingsdichtheid is te laag om een territoriaal systeem in stand te houden.¹²⁰ In steden spelen andere factoren een rol. Identiteit is daar steeds minder een lokaal en meer een sociaal gevormd begrip. Al richt een kerk zich

¹¹⁵ Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," 144-145.

¹¹⁶ Working group of the Church of England's Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 105-115.

¹¹⁷ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 272.

¹¹⁸ Henk de Roest, *Een huis voor de ziel: gedachten over de kerk voor binnen en buiten* (Zoetermeer: Meinema, 2010), 334-335.

¹¹⁹ Paas, "Ecclesiologie in context," 26.

¹²⁰ Paas, "'Comfortabele' kerkplanting," 135.

op een specifiek gebied, dan nog wordt het vaak als ondoenbaar beschouwd om tegemoet te komen aan de diversiteit van de bevolking.¹²¹

Paas wijst erop dat veel kerkplantingen wel degelijk inclusief kerk willen zijn, maar iedere keuze die gemaakt wordt betreffende het karakter van de kerkplanting, maakt de drempel voor een bepaalde groep hoger dan voor de andere.¹²² Dat noodzaakt kerkplantingen om zich te bezinnen op en definiëren in hun doelgroep. Hieruit volgt dat een kerkplanting meestal meer homogeen is wat betreft bezoekers dan gevestigde kerken.¹²³

Binnen de Anglicaanse theorie rond kerkplanting wordt aandacht gegeven aan het doelgroepaspect van een kerkplanting. Iedere de kerkplanting kiest voor benadering van *non-churched* (mensen zonder enige kerkelijke achtergrond) of *de-churched* (mensen die op een zeker moment de kerk hebben verlaten). Bovendien moet de kerkplanting vaststellen of men zich focust op een specifieke culturele groep.¹²⁴

2.4.4 *Gemeenschap: intern of extern gericht*

Een vierde analytische categorie is die van gemeenschap. Kerkplantingen kunnen in meerdere of mindere mate intern en extern gericht zijn. Een volgens De Roest voor kerkplantingen belangrijk maatschappelijk proces is de afname van het verenigingsleven. Hij spreekt van een “crisis van betrokkenheid.”¹²⁵ De Roest maakt duidelijk dat dit maatschappelijke proces ook binnen de kerken zichtbaar wordt. Paas spreekt van een verschuiving van het zwaartepunt van het geloofsleven “van het collectieve naar de persoonlijke pelgrimage.”¹²⁶ Kerken worden hiermee voor een uitdaging geplaatst. Voor de stabiliteit en duurzaamheid van christelijke overtuigingen is volgens De Roest een collectief sociaal verband noodzakelijk, en historisch gezien heeft gemeenschap altijd tot het christelijk geloof behoord.¹²⁷ Binnen de organisatie van kerken wordt dan ook grote waarde gehecht aan het collectief en samenkomsten. Kerkplantingen proberen hierop volgens Stoppels antwoord te geven door een verschuiving naar meer losse modellen van gemeenschap,

¹²¹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 215, 271-273, 291.

¹²² Paas, “‘Comfortabele’ kerkplanting,” 137.

¹²³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 215, 271-273, 291.

¹²⁴ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 105-115.

¹²⁵ De Roest, *En de wind steekt op!*, 24, 26-29.

¹²⁶ Stefan Paas, “Missionaire ecclesiology in een tijd van individualisering,” *Theologia Reformata* 54, no. 4 (2011): 395.

¹²⁷ De Roest, *En de wind steekt op!*, 33-41.

waarbij bijvoorbeeld lidmaatschap of inschrijving niet langer van belang wordt geacht. Toch blijft het ook voor kerkplantingen, die immers een gemeenschap van gelovigen willen zijn, een zoektocht wat van betrokkenen verwacht kan of mag worden en waar behoefte aan is.¹²⁸

De gemeenschap die hoort bij een kerkplanting is vaak moeilijker af te bakenen dan bij gevestigde kerken, zo maken Noort, Paas, De Roest en Stoppels duidelijk. Kerklidmaatschap komt onder druk te staan: lidmaatschap is bij een kerkplanting meestal niet nodig om toch betrokken te zijn bij activiteiten. Vaak is er sprake van meerdere gradaties van betrokkenheid. Toch wordt er door kerkplantingen vaak wel een duidelijke grens getrokken tussen christenen en niet-christenen, hoewel dat niet afhankelijk is van formeel lidmaatschap, maar van de vraag in hoeverre een persoon 'Jezus wil volgen'.¹²⁹

Binnen kerkplantingsgemeenschappen is in het algemeen veel aandacht voor informele relaties. Binnen een kerkplanting worden mensen, christenen en niet-christenen, begeleid een weg of proces door te gaan. Samenhangend kenmerk hiermee is dat deelname aan de gemeenschap geen statisch 'binnen' of 'buiten' is, maar wordt gevormd gedurende de weg die een persoon aflegt. Voor veel kerkplantingen is het streven een open en toegankelijke gemeenschap te zijn, maar de vaak kleine omvang van de gemeenschap wordt als drempel gezien voor nieuwkomers om betrokken te raken.¹³⁰

Voor Brouwer is het gemeenschapsaspect leidend in het vaststellen van een kerkplantingsmodel. Hij onderscheidt kerkplantingen naar de mate van betrokkenheid van bezoekers.

1. Totale betrokkenheid: de kerk als vangnet. De gemeenschap streeft naar uniformiteit van gelijkgezinden in overtuiging en praktijk. Er is zeer weinig ruimte voor pluraliteit. Er wordt van de leden totale betrokkenheid verwacht.¹³¹
2. Graduele betrokkenheid: de kerk als herberg. Pluriformiteit en openheid zijn kernwaarden. Dergelijke gemeenschappen zijn zowel missionair als diaconaal zeer actief. De gemeenschap bestaat uit een betrokken kern en een grote ring 'gasten'.¹³²
3. Incidentele betrokkenheid: de kerk als tempel. Dienstbaarheid is een centraal concept bij deze gemeenschappen. Er is één professional of een kleine groep vrijwilligers die

¹²⁸ Stoppels, "Kerkplanting," 87-88.

¹²⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 247-249.

¹³⁰ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 247-249.

¹³¹ De Roest, *En de wind steekt op!*, 43-45.

¹³² De Roest, *En de wind steekt op!*, 46-47.

begeleiding geven waar behoefte is. Er is geen sprake van streven naar een duurzame gemeenschap.¹³³

2.4.5 Initiator: kerk, netwerk of team

De vijfde analytische categorie betreft de initiator van een kerkplanting. Wie initiator is, is leidend in het kerkplantingsmodel dat Keller schetst. *Pioneer church planting* definieert hij als het type kerkplanting waarbij leiderschap in handen is van enkele initiatiefnemers. Er is bij aanvang nog geen sprake van een kernteam, maar die wordt door middel van netwerken en evangelisatie wel gevormd. De kerkplanting wordt financieel mogelijk gemaakt vanuit een zendingsgenootschap, persoonlijke achterban en/of salaris uit een andere baan van de kerkplanter. Op afstand en onregelmatig, soms enkel schriftelijk, wordt steun gegeven door een leider of pastor van elders. Dit type kerkplantingen is vaak sterk innovatief.

Het leiderschap van *church-led church planting* bestaat uit geselecteerde leden van een bestaande kerk die uitgezonden worden. Financiële middelen bestaan uit bijdragen van de kerngroep, steun van de moederkerk en giften van andere kerken of individuen. Er zijn geregeld ontmoetingen met een mentor en er is supervisie. Het gehanteerde model van de nieuw te ontstane kerkplanting lijkt vaak sterk op de moederkerk, hoewel het niet identiek is.¹³⁴

Ook bij Murray speelt de initiator een bepalende rol in het maken van een onderscheid tussen verschillende type kerkplantingen. In zijn model voor kerkplanting in stedelijke context spreekt hij onder meer van *colonization* en *planting teams*. *Colonization* staat bekend als het helikoptermodel of moeder-dochtermodel. Bij dit type kerkplanting initieert een groep mensen uit een bestaande kerk een nieuwe kerk. Deze nieuwe kerk hoeft niet noodzakelijkerwijs dichtbij de bestaande kerk gesitueerd te zijn. De kerkplanting wordt door de bestaande moederkerk ondersteund. Volgens Murray is deze strategie relatief ongeschikt in stedelijke context vanwege het tekort aldaar aan gelovigen en het gebrek aan diversiteit en creativiteit.¹³⁵

Bij *planting teams* ligt het initiatief voor de kerkplanting bij een uitgezonden kerkplantingsteam. Een groep mensen uit verschillende kerken, maar verbonden binnen één

¹³³ De Roest, *En de wind steekt op!*, 48-50.

¹³⁴ Timothy Keller, *Center Church: Doing Balanced, Gospel-Centered Ministry in Your City* (Grand Rapids (Michigan): Zondervan, 2012), 355-357.

¹³⁵ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 230-235, 237-239; Vellekoop, "Nieuwe kerken," 30-31.

zendingsgenootschap of overkoepelend netwerk, neemt in dit geval het initiatief tot het planten van een kerk. Binnen dergelijke kerkplantingen is niet één traditie leidend. Dit type kerkplanting is geschikt in gebieden waar *pioneer planting* of *replacement planting* toegepast wordt en waar weinig sterke kerken aanwezig zijn.¹³⁶

2.4.6 Kerngroep: individu, team of moeder-dochter

De zesde analytische categorie, die nauw met die van de initiator samenhangt, is de kerngroep. Bij veel kerkplantingen lijkt een centrale rol te worden toegekend aan een kleine kerngroep als aanjager van de kerkplant. Zowel De Roest als Stoppels wijzen op het belang van een kleine kerngroep bij de opbouw van de gemeenschap. Een groep is immers de basis voor gemeenschapsvorming.¹³⁷ Dit is geen nieuw gegeven; onder meer in evangelicale stromingen is de kleine kerngroep altijd al van groot belang geweest. In de ontwikkeling van nieuwe geloofsgemeenschappen wordt een kleine groep gezien als middel om persoonlijke ontmoeting en onderling gesprek te faciliteren.¹³⁸ Deze kleine groep is vaak sterk toegewijd en gemotiveerd. Velen van hen blijken bijvoorbeeld met het oog op een kerkplanting bereid te verhuizen naar een bepaalde wijk. Met name in de beginfase van de kerkplanting heeft iedere betrokkene een taak en wordt de verantwoordelijkheid gedeeld.¹³⁹ De omvang van deze 'kleine groep' kan echter sterk verschillen.

Ondanks dat veel kerkplantingen de kleine groep als kern en drijvende kracht zien, is in de praktijk vaak de kerkplanter of leider beeldbepalend. In de breedte van de maatschappij, bijvoorbeeld in de politiek, is een beweging gaande van personalisering van het leiderschap. Kerkbreed wordt de rol van de (charismatische) leider steeds belangrijker, maar zeker bij kerkplantingen. Als er nog niet sprake is van een vaste, opgebouwde kerkgemeenschap, is de leider de stabiele factor. Door het open, eenvoudige en kleine karakter van een kerkplanting krijgt jong talent volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels relatief gemakkelijk kans.¹⁴⁰ Paas en Vos zien in de praktijk dat de kerkplanter dient te beschikken over creativiteit en in staat moet zijn vaste structuren los te laten. Hij moet sociaal zijn, doelgericht, missionair gemotiveerd en flexibel. Mede door de economisering van de samenleving is volgens de

¹³⁶ Murray, *Church Planting: Laying foundations*, 239-242; Vellekoop, "Nieuwe kerken," 30-31.

¹³⁷ Henk de Roest, "Inleiding: Groepen in gemeente en parochie," in *De weg van de groep: Leidinggeven aan groepen in gemeente en parochie*, eds. Jodien van Ark en Henk de Roest (Zoetermeer: Meinema, 2004), 28.

¹³⁸ Stoppels, "Kerkplanting," 96-97.

¹³⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 270, 292.

¹⁴⁰ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 292.

auteurs ook de binnen de kerk een marketingmodel zichtbaar geworden, waarin de kerkplanter de ondernemer is.¹⁴¹ Stoppels wijst erop dat de kerkplanter in eerste instantie een beeldbepalende positie heeft, en dat maakt hem kwetsbaar. Kerkplanters zijn volgens Stoppels vaak theologisch opgeleid binnen bestaande kerkelijke structuren met een zekere terughoudendheid ten aanzien van experimenteren.¹⁴²

Het Anglicaanse kerkplantingsmodel spreekt aangaande het leiderschap van de kerkplanting over de 'hoogte' van de kerkplanting. Onderscheid in de hoogte van de kerkplanting wordt gemaakt in *progression planting* enerzijds en *pioneer planting* anderzijds. *Progression planting* wijst op het proces van het ontstaan van een kerkplanting voortbouwend op de bestaande aanwezigheid van een significant aantal christenen in een netwerk of gebied. *Pioneer planting* daarentegen wordt gedaan door een individu of een kleine groep in gebieden of netwerken waarin vrijwel geen christenen aanwezig zijn.¹⁴³

De 'diepte' van de kerkplanting, namelijk wie nauw betrokken erbij is, hangt in dit model direct samen met de initiator van kerkplanting. Wat betreft de diepte van een kerkplanting zijn er vier typen te onderscheiden. *Runners* zijn kerkplantingen die binnen een parochie ontstaan en blijven, met een startende groep van twaalf tot vijftig personen. Deze kerkplantingen zijn eenvoudig nogmaals voort te planten. Bij *grafts* wordt een klein team 'geplant' binnen een bestaande, ontvangende, in verval geraakte kerk, waarbij parochiale grenzen overschreden worden. *Transplants* zijn kerkplantingen die ontstaan vanuit een scheiding van een bestaande kerk in twee delen, waarbij dus een relatief groot aantal mensen betrokken is. *Seeds* zijn kerkplantingen die ver van bestaande kerken worden geplant, waarbij een kleine groep zeer gedreven personen betrokken is.¹⁴⁴

2.4.7 Intentie: kerk als doel of als middel

De intentie, in hoeverre een (bepaald type) kerk als doel van het kerkplantingsproces wordt gezien, is de zevende analytische categorie. Kerkplantingen kunnen in hun strategie verschillen in de mate waarin het planten van een bepaald type kerk expliciet intentie is van het proces. Hoewel volgens de gestelde definitie in dit onderzoek kerkplanting altijd een

¹⁴¹ Paas en Vos, "Church Planting and Church Growth," 249.

¹⁴² Stoppels, "Kerkplanting," 100-103; Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 293-297.

¹⁴³ Working group of the Church of England's Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 105-115.

¹⁴⁴ Working group of the Church of England's Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 105-115.

intentioneel proces is, verschilt het beeld van hoe de te planten kerk eruit ziet en welke waarde eraan gehecht wordt. Voor sommige kerkplantingen is een kerk vooral een middel om een groter doel te bereiken, bijvoorbeeld als het soteriologisch motief leidend is. Bij andere kerkplantingen, die zich vaak verwant voelen met het *Church Growth*-denken, spelen numerieke doelstellingen een belangrijke rol.

In de Anglicaans-Engelse context blijkt uit eerder genoemde rapporten dat er een beweging van herdefiniëring van kerkzijn gaande is. Noort, Paas, De Roest en Stoppels wijzen erop dat de Anglicaanse kerk ruimte wil geven voor innovatieve kerkmodellen en actief inzet op het ontwikkelen van een *mixed economy* van vormen van kerkzijn.¹⁴⁵ Dit hangt nauw samen aan de eveneens aan Anglicaans-Engelse praktijk ontleende en eerder besproken *fresh expressions of church*.

Paas laat de mate van intentionaliteit leidend zijn in zijn kerkplantingsmodel. Hij onderscheidt een horizontale en een verticale aanpak. In de horizontale aanpak wordt de kerkplanting gezien als een organisatorisch project met een visie, tijdspad en meetbare doelen. In deze aanpak wordt veelvuldig gebruikgemaakt van modellen van succesvolle bestaande kerken en bijbehorende theorieën. Deze visie is volgens Paas vooral terug te vinden in evangelische kerkvernieuwingsliteratuur. Paas plaatst kritische kanttekeningen bij deze aanpak, daar een kopie van een model uit de ene context in een andere vaak weinig succesvol is, omdat het onvoldoende oog heeft voor externe factoren.¹⁴⁶

Verticale planning neemt het uitgangspunt in confessionele en ecclesiologische standpunten. De nieuwe kerkplanting moet stevig geworteld zijn in een specifieke confessionele traditie.¹⁴⁷ Paas is ook kritisch op deze aanpak, aangezien hij theologische beperkingen oplevert, blijft steken in het verleden en onvoldoende ruimte geeft inspiratie aan andere bronnen te ontlenuen.¹⁴⁸ Volgens Paas is het met het oog op kerkelijke vernieuwing door kerkplanting nodig balans te vinden tussen beide aanpakken en tussen controle enerzijds en onbepaaldheid anderzijds.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 352.

¹⁴⁶ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 201-204.

¹⁴⁷ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 201-202.

¹⁴⁸ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 207-209.

¹⁴⁹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 213-216.

Murray maakt in zijn model van kerkplanting in stedelijke context de intentie leidend voor de typering van *church planting via social action*. Naast de dimensie van evangelisatie spelen bij dit kerkplantingsmodel volgens Murray sociale factoren en de gemeenschap een bepalende rol. De kerk wordt niet vóór, maar mét een gemeenschap gevormd.¹⁵⁰ Deze strategie is, meer dan bovengenoemde, volgens Vellekoop passend voor een stedelijke context. Binnen deze strategie is er sprake van één leidersfiguur, die aangesteld is als maatschappelijk werker of theoloog.¹⁵¹

2.4.8 Vernieuwing: praktisch en theologisch

De achtste analytische categorie betreft praktische en/of theologische vernieuwing. Afhankelijk van de zwaarte van het motief van kerkelijke vernieuwing bij een kerkplanting, kan vernieuwing op diverse niveaus doorgevoerd worden. Waar sommige kerkplantingen enkel kiezen voor een afwijkende vorm in presentatie en middelen in vergelijking tot gevestigde kerken, zijn andere kerkplantingen ook theologisch innovatief. Kerkplantingen die sterk vernieuwend van karakter zijn, zullen mogelijk verwantschap ervaren met de eerder beschreven *Emerging Church*-beweging. Het ideaal van *Emerging Church*, namelijk “[to, N.S.] remove modern practices of Christianity, not the faith itself”, leidt ertoe dat kerkelijke ideeën die niet ontleend zijn aan ‘het evangelie’ en die niet levensvatbaar zijn in een postmoderne cultuur ontmanteld worden.¹⁵² Dit leidt tot een vernieuwende vorm van kerkzijn. Hoewel het begrip *Emerging Church* vaak wordt toegepast op vernieuwing van bestaande kerkelijke praktijken, omschrijven Noort, Paas, De Roest en Stoppels het als voortkomend uit “het missionaire verlangen om een nieuwe geloofsgemeenschap te beginnen”, en koppelen het dus meer direct aan kerkplanting. Zij zien invloeden van het *Emerging Church*-denken terug in enkele door hen onderzochte Nederlandse kerkplantingen, onder andere in het experimentele karakter en de nieuwe verschijningsvormen van geloofsgemeenschappen, het ontbreken van een vooropgezet plan, de belangrijke rol van een kleine groep en de anti-institutionele instelling.¹⁵³

Als voorbeeld van vernieuwing van veel kerkplantingen wijzen Noort, Paas, De Roest en Stoppels op de mate van gebondenheid aan een gebouw. Het kerkgebouw is een belangrijk element van de christelijke traditie. Toch wordt het kerkgebouw in zijn traditionele

¹⁵⁰ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 242-246.

¹⁵¹ Vellekoop, “Nieuwe kerken,” 30-31.

¹⁵² Gibbs en Bolger, *Emerging Churches*, 29.

¹⁵³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 314-316.

betekenis volgens de auteurs door kerkplantingen steeds meer losgelaten. Kerkgebouwen worden gezien als kenmerk van het instituut kerk, een 'star christendom' met weinig dynamiek.¹⁵⁴ In plaats van mensen uit te nodigen op een bepaalde plaats, worden mensen binnen veel kerkplantingen opgezocht in hun eigen omgeving en bestaande leefpatronen. Waar wel gebruik wordt gemaakt van een traditioneel kerkgebouw, neemt de waarde die eraan gehecht wordt meestal af.¹⁵⁵ De Roest meent dat een gebouw geen traditioneel karakter meer hoeft te hebben om als kerkgebouw te dienen voor een kerkplanting; gemeenschappen komen samen op uiteenlopende plaatsen, van parkeergarages tot huiskamers.¹⁵⁶

De Roest neemt waar dat ook de waarde die wordt gehecht aan traditionele invulling van de viering afneemt. Volgens Stoppels is digitale communicatie deels vervangend voor de samenkomsten in een kerkgebouw.¹⁵⁷ Opvallend centraal is de betekenis van de maaltijd in nieuwe gemeenschappen. De maaltijd wordt gezien als middel tot ontmoeting en verbinding, hoewel niet in sacramentele zin.¹⁵⁸

Een ander kenmerk dat Noort, Paas, De Roest en Stoppels opmerken is de verminderde waarde die wordt toegekend aan de zondag als het gaat om ontmoeting en viering. De zondag heeft niet langer hiervoor monopolie.¹⁵⁹ Belangrijker wordt geacht dat het moment van samenkomst dienstbaar is aan de nieuwe gemeenschap.¹⁶⁰

2.4.9 Contextualisatie: verhouding tot omringende cultuur

Een volgend analytisch aspect waarin de strategie van kerkplantingen verschilt, zijn de verhouding tot de omringende cultuur en bijbehorende vertaalslag die gemaakt wordt om de boodschap bij de bezoekers aan te laten sluiten. Brouwer spreekt in dit verband over de "ecologie van de gemeente," geïnspireerd door Nancy Ammerman. Deze ecologie bestaat uit ruimtelijke en demografische aspecten van de context van de kerk.¹⁶¹ De context is bepalend voor wat er gecommuniceerd wordt en op welke wijze. Daarbij gaat het allereerst om gekozen vormen, bijvoorbeeld wat betreft taal, beelden en symbolen. Onmisbaar is het

¹⁵⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 43.

¹⁵⁵ Stoppels, "Kerkplanting," 95-96.

¹⁵⁶ De Roest, *Een huis voor de ziel*, 167-168.

¹⁵⁷ Stoppels, "Kerkplanting," 95-96.

¹⁵⁸ De Roest, *Een huis voor de ziel*, 169.

¹⁵⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 255.

¹⁶⁰ De Roest, *Een huis voor de ziel*, 168-169.

¹⁶¹ Brouwer, "Missional Church and Local Constraints," 59; Nancy T. Ammerman, Jackson W. Carroll, Carl S. Dudley en Willim McKinney, *Studying Congregations: a New Handbook* (Nashville: Abingdon Press, 1998) 40 e.v..

echter ook om beeld te hebben van existentiële vragen die leven. Door contextualisatie kan de kerk relevant zijn voor mensen in haar context, maar tegelijk tegenwicht bieden. Ook zorgt het ervoor dat de kerk uniek is, passend binnen de context, en geen kopie van een reeds bestaande kerk. Contextualisatie is volgens Noort, Paas, De Roest en Stoppels een natuurlijk gegeven van een kerk als dynamische en reflexieve gemeenschap, die reageert op haar omgeving. Enige mate van contextualisatie is volgens de auteurs een onmisbaar kenmerk van hedendaagse kerkplanting in Nederland. Aan de hand van de context kan immers pas het wat, waarom en waartoe van de kerkplanting vastgesteld worden. Toch is er niet één juiste wijze van contextualisatie te beschrijven. Sommige kerkplantingen kiezen voor een zogenaamd incarnatiemodel, waarbij de kerk onderdeel wil zijn van de context en hierin op wil gaan. Andere kerken willen juist een contrastgemeenschap vormen ten opzichte van de omgeving en kiezen voor discontinuïteit.¹⁶²

Frederiks merkt op dat in het verleden, in de 19^e en 20^e eeuw, kerkplantingen, die veelal in zendingsgebieden werden geïnitieerd, min of meer een kloon van de sturende, westerse moederkerk waren, zonder oog te hebben voor de context, waardoor de samenleving de kerk als 'vreemde' beschouwde.¹⁶³ Ook recenter is het kopiëren van bestaande 'succesvolle' kerken veelvuldig geprobeerd, maar in de praktijk liep dat veelal uit op een mislukking. Kerkplantingen moeten onvermijdelijk keuzes maken in hoe zij omgaan met contextualisatie en inculturatie. Frederiks haalt in dit verband de Schotse missioloog Andrew Walls aan, die twee aanpakken presenteert: het *pilgrim principle*, waarbij de kerk een kritisch tegenover tegen de cultuur vormt, en het *indiginizing principle*, waarbij de kerk opgaat in de cultuur.¹⁶⁴

2.4.10 Institutionalisering: mate van zelfstandigheid

De laatste analytische categorie betreft de mate van institutionalisering en zelfstandigheid van de kerkplanting. Kerkplantingen zijn in het algemeen dynamische organisaties die in hoog tempo ontwikkelen en veranderen. Met name in de eerste fase van het bestaan moeten veel beslissingen genomen worden die vorm geven aan de kerkplanting. De kerk moet zijn plek nog vinden in het landschap van organisaties. Ook daarna blijft een kerkplanting lange

¹⁶² Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 236-239.

¹⁶³ Frederiks, "Kerkplanting en leermomenten uit de wereldkerk," 128.

¹⁶⁴ Frederiks, "Kerkplanting en leermomenten uit de wereldkerk," 129.

tijd veel dynamischer en flexibeler dan een gevestigde kerk, hoewel enige mate van institutionalisering na verloop van tijd plaatsvindt.¹⁶⁵

In dat landschap van organisaties is het tamelijk gangbaar dat een kerkplanting tot meerdere netwerken behoort, zo benoemen Noort, Paas, De Roest en Stoppels. Deelname aan meerdere (inter)nationale netwerken, naast de eigen kerkelijke denominatie, vindt vaak plaats vanuit pragmatisch oogpunt. Het stelt de kerkplanters in staat ideeën en praktijkervaringen uit te wisselen. De gedeelde praktijk van kerkplanting verbindt kerken en kerkplanters uit diverse kerkelijke stromingen.¹⁶⁶

Als een kerkplanting deel uitmaakt van een bestaande denominatie, opereert hij volgens Stoppels desalniettemin veelal zelfstandig. De nadruk ligt volgens Stoppels op de lokale, autonome gemeenschap en niet op het landelijk verband. De beleving van een kerk voor de lokale gemeenschap wordt van meer waarde geacht dan de organisatie ervan binnen een genootschap.¹⁶⁷ Volgens Paas kennen kerkplantingen minder waarde toe aan het kerkverband, waardoor ook grenzen tussen kerkverbanden minder worden ervaren. Hoewel de kerkplantingen binnen de formele kaders die het kerkverband biedt werkzaam zijn, zoeken zij hierbij de grenzen op. Hiermee vormen de kerkplantingen een uitdaging voor de bestaande kerkverbanden. Nieuwe netwerken die een theologische visie of missionair streven delen komen op en doorsnijden bestaande denominaties en traditionele kerkelijke samenlevingsverbanden.¹⁶⁸

2.5 Conclusie

Dit hoofdstuk beschreef een theoretisch kader van strategieën van kerkplanting die worden gehanteerd in Nederlandse, protestantse context. Stromingen binnen een breder, internationaal veld van kerkelijke vernieuwing, zoals *fresh expressions of church* en het *Church Growth*-denken, blijken invloedrijk te zijn op de Nederlandse situatie. Vanuit literatuur worden het soteriologisch motief, het ideaal van relevantie voor het dagelijks leven, het streven naar een kerk als Gods rijk op aarde, een holistisch ideaal en het verlangen naar kerkelijke vernieuwing aangewezen als leidende motieven voor kerkplanting. Een analyse van diverse theoretische modellen leidde tot de conclusie dat er een veelheid van strategieën voor kerkplanting mogelijk zijn. Dit hoofdstuk identificeerde een tiental cruciale analytische

¹⁶⁵ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 291-293.

¹⁶⁶ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 89-91.

¹⁶⁷ Stoppels, "Kerkplanting," 99.

¹⁶⁸ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 278-281.

categorieën, die bepalend zijn voor kerkplantingsstrategieën, te weten locatie, territorialiteit, doelgroep, gemeenschap, initiator, kerngroep, intentie, vernieuwing, contextualisatie en institutionalisering. Deze tien analytische categorieën zijn handvatten die in het vervolg van dit onderzoek het vaststellen van de kerkplantingsstrategie van CCE (Hoofdstuk 4: **Kerkplantingsstrategie van City to City Europe**) en van de casestudy's (Hoofdstuk 5: **Kerkplantingsstrategieën van Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht**) en vergelijking van deze strategieën mogelijk maken, en dragen zo bij aan de beantwoording van de onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 3: Spelers in de praktijk van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context

3.1 Introductie

In het voorgaande hoofdstuk is een beeld geschetst van theorieën en analytische categorieën waarop Nederlandse, protestantse kerkplantingsstrategieën ingedeeld kunnen worden. Dit hoofdstuk is gericht op de beantwoording van de deelvraag: welke spelers zijn er actief in de praktijk van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context? Allereerst worden twee invloedrijke buitenlandse voorbeelden van kerkplanting omschreven, te weten Holy Trinity Brompton (HTB) en Willow Creek, die, hoewel niet zelf in Nederland actief, van invloed zijn op de Nederlandse situatie (3.2). Dan volgt een beschrijving van de aanpak van kerkplanting bij enkele kerkelijke denominaties in protestantse hoek, namelijk die waarbij kerkplantingen die ook bij CCE betrokken zijn aangesloten zijn, te weten de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK), de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) en de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) (3.3). Tot slot geef ik een beschrijving van de belangrijkste (inter)nationale netwerken die actief betrokken zijn bij kerkplanting in Nederland (3.4).

3.2 Buitenlandse voorbeelden: Holy Trinity Brompton en Willow Creek

Eén van de meest invloedrijke modellen van kerkplanting die in het Verenigd Koninkrijk is ontstaan, is de aanpak van Holy Trinity Brompton (HTB). Veel groeimodellen voor westerse kerken oriënteren zich volgens Paas op kerken als HTB of het Amerikaanse Willow Creek.¹ Binnen Nederland heeft HTB vooral bekendheid gekregen door de Alpha Cursus, die door HTB is ontwikkeld en ook in veel Nederlandse kerken wordt gebruikt.²

Kerkplanting was bij HTB in eerste instantie een pragmatisch fenomeen, maar gaandeweg werd een missionair model ontwikkeld.³ Bij voorkeur kiest HTB ervoor relatief grote groepen van soms wel honderd personen uit te zenden bij het planten van een nieuwe kerk. Volgens Paas is de reden hiervan dat de kerkplanting zich zo zeker weet van voldoende kader om te kunnen voortbestaan. Paas is kritisch op de aanpak van HTB en noemt die te “veilig” en “comfortabel.” Volgens hem moet het team dat een nieuwe kerk plant groot genoeg

¹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 203.

² Paas, *Church Planting in the Secular West*, 45.

³ Paas, “‘Comfortabele’ kerkplanting,” 134.

zijn om elkaar tot steun te zijn, maar te klein om zeker te zijn van voortbestaan. Op die manier wordt de kerkplanting gedwongen nieuwe bezoekers aan te trekken. Bij een grote groep, zoals in de aanpak van HTB, wordt de noodzaak hiertoe weggenomen en keert de kerkplanting zich gemakkelijk naar binnen.⁴

Willow Creek, een evangelicale, Amerikaanse ‘megakerk’ opgericht in 1975 door Bill Hybels, is een voorbeeld van een internationaal invloedrijke initiator op het veld van kerkplanting. Een initiatief voortgekomen uit Willow Creek en elders nagevolgd, onder meer in Engeland, is de *seeker approach*. In deze benadering van kerkplanting wordt bewust gezocht naar het creëren van een ervaring van aanbidding en onderwijs waarin ‘zoekers’ zich comfortabel voelen.⁵ Algemene principes voor het bereiken van niet-gelovigen en het opbouwen van een gemeenschap, zoals geformuleerd door Willow Creek, kunnen worden toegepast in elke situatie. Hans Eschbach, oud-directeur van het Evangelisch Werkverband, wijst bijvoorbeeld op de zeven stappen volgens de visie van Willow Creek om “iemand te begeleiden van kritische toeschouwer tot toegewijde volgeling van Jezus Christus.”⁶

De invloed van Willow Creek in Nederland wordt onder meer zichtbaar in het onderzoek van Vellekoop: op de vraag naar inspirerende figuren voor kerkplanters werd Bill Hybels, de grondlegger van Willow Creek, het meest genoemd.⁷ Noort, Paas, De Roest en Stoppels noemen Willow Creek als inspiratiebron in de Nederlandse context als het gaat om de bezinning op multicultureel kerkzijn. De auteurs wijzen Willow Creek aan als één van de initiators van bezinning op dit thema.⁸ Tevens blijkt Willow Creek een voorbeeld voor Nederlandse kerkplantingen als het gaat om krachtig en visionair leiderschap.⁹ Uit onderzoek van Gibbs en Bolger wordt duidelijk dat ook verschillende kerkleiders die zich rekenen tot de *Emerging Church*-beweging geïnspireerd zijn door Willow Creek.¹⁰

⁴ Paas, “‘Comfortabele’ kerkplanting,” 134-135.

⁵ Working group of the Church of England’s Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 69.

⁶ Eschbach, *Vurig Verlangen*, 154-158.

⁷ Vellekoop, “Nieuwe kerken,” 4.

⁸ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 150.

⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 290.

¹⁰ Zie Gibbs en Bolger, *Emerging Churches*, 270, 278, 325-326.

3.3 Diverse kerkelijke denominaties

Het initiatief tot het planten van een kerk in Nederland komt vaak van een bestaande kerk. Meestal gaat het om evangelicaal geïnspireerde stromingen.¹¹ In het onderzoek van Vellekoop behoort maar liefst 57% van de kerkplantingen die als respondent in het onderzoek functioneerden tot evangelicale stromingen of pinkstergroepen. Kerkplantingen krijgen volgens het onderzoek van Vellekoop relatief vaak, namelijk in 38% van de gevallen, ondersteuning vanuit één gemeente, en 23% geeft aan ondersteuning uit een landelijk orgaan, zoals een denominatie of deputaatschap, te krijgen.¹² In verschillende kerkverbanden zijn er speciale regelingen voor kerkplantingen die niet gelden voor gevestigde gemeenten, zoals de verderop besproken zendingsgemeenten binnen de CGK.¹³

Soms komen kerkplantingen voort uit een samenwerking tussen denominaties. Oecumenisch gezien zijn kerkplantingen dan ook vaak 'oefenplaatsen'. Samenwerking vindt vooral plaats tussen kleinere orthodox-protestantse kerkgenootschappen, zoals de GKv, NGK, PKN en CGK. Dergelijke kerkplantingen hebben meestal een pionierskarakter, gericht op nieuwe gebieden of doelgroepen.¹⁴ Samenwerking heeft vaak complexe kerkordelijke gevolgen. Ook wat betreft financiering, registratie van leden, aanstelling van werknemers en status binnen de kerkverbanden kunnen er problemen rijzen. Tot op heden hebben kerkverbanden op kerkordelijk vlak relatief weinig stappen genomen om tegemoet te komen aan deze problemen en samenwerking te vereenvoudigen.¹⁵

Oecumenische samenwerking binnen gemeenten tussen de Protestantse Kerk in Nederland en de Rooms-Katholieke kerk, die veelal werden gesticht in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw, is sterk afgenomen. Groepen die meer op elkaar lijken, vaak binnen het orthodox-protestantse veld, vinden eenvoudiger samenwerking.¹⁶ Tegelijk zorgt de uitwisseling van (theologische) ideeën via de nationale of internationale netwerken, waar veel kerkplantingen deel van uitmaken, voor een ander type oecumene. Deze oecumene is echter niet formeel en geïnstitutionaliseerd, maar beperkt zicht tot een 'oecumene van het hart'.¹⁷

¹¹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 16.

¹² Vellekoop, "Nieuwe kerken," 76-77.

¹³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 278-281.

¹⁴ Stoppels, "Kerkplanting," 77-79.

¹⁵ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 353-354.

¹⁶ Stoppels, "Kerkplanting," 97-98; Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 281-283.

¹⁷ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 89-91, 281.

3.3.1 Protestantse Kerk in Nederland

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) zijn al geruime tijd organisaties actief die kerkplanting als speerpunt hebben, te weten het Evangelisch Werkverband (EW)¹⁸ en de IZB (vereniging voor zending in Nederland).¹⁹ Inmiddels worden ook buiten deze organisaties om initiatieven ontplooid. De opkomst van deze initiatieven is onder meer toe te schrijven aan de zorg dat kerken in grote steden dreigen te verdwijnen.²⁰ Nieuwe initiatieven zijn mede geïnspireerd door ontwikkelingen in Engeland en door kerkplantingen van andere kerkelijke denominaties in Nederland.²¹

De PKN heeft een afdeling Missionair Werk die zich onder meer bezighoudt met kerkplanting. De PKN duidt al haar kerkplantingen aan als ‘pioniersplekken’, die worden gedefinieerd als “nieuwe vormen van kerkzijn voor mensen die niet (meer) naar een kerk gaan.”²² Volgens Eschbach, oud-directeur van het EW, zijn de pioniersplekken uniek wat betreft vorm en inhoud, maar delen enkele kernwaarden: ze zijn relationeel, incarnationeel, transformerend, bouwend aan discipelschap en verbonden met de PKN.²³ Paas wijst erop dat de pioniersplekken van de PKN herkenbaar een protestantse identiteit moeten dragen, gericht zijn op missie en georiënteerd op het vormen van een christelijke gemeenschap.²⁴ Uit het onderzoeksrapport *Op hoop van zegen* blijkt dat de PKN ernaar streeft in de toekomst pionieren te handhaven als belangrijke missionaire activiteit. Lokale kerken worden uitgenodigd met initiatieven te komen, die op landelijk niveau financieel en inhoudelijk ondersteund zullen worden.²⁵

De kerkorde van de PKN heeft specifieke voorzieningen voor missionaire initiatieven. De PKN geeft ruimte aan ouderlingen en diakenen van gemeenten in bijzondere missionaire, diaconale en pastorale omstandigheden, bijvoorbeeld binnen kerkplantingen, om

¹⁸ “Pionieren,” Evangelisch Werkverband, geraadpleegd op 20 maart 2019, <https://www.ewv.nl/vernieuwing/protestantse-pioniers/watzijnppps>.

¹⁹ “Wat we doen,” IZB, geraadpleegd op 20 maart 2019, <https://www.izb.nl/wat-we-doen/>; “Over IZB,” IZB, geraadpleegd op 20 maart 2019, <https://www.izb.nl/over-izb/>.

²⁰ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 104-105.

²¹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 237-238.

²² “Pionieren,” Protestantse Kerk in Nederland, geraadpleegd op 20 maart 2019, <https://www.protestantsekerk.nl/pionieren/>.

²³ Eschbach, “Als de moederkerk zwanger wordt,” 14-18.

²⁴ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 238.

²⁵ “Op hoop van zegen: ontwikkelingen, geleerde lessen en uitdagingen na acht jaar pionieren,” Protestantse Kerk in Nederland, gepubliceerd in januari 2017, <https://www.lerenpionieren.nl/wp-content/uploads/2017/01/Tussenstand-pionieren-januari-2017-Op-hoop-van-zegen.pdf>.

ambtswerkzaamheden uit te voeren die normaalgesproken voorbehouden zijn aan de predikant. Aan kerkelijk werkers wordt relatief weinig verantwoordelijkheid toegekend.²⁶

Binnen de PKN is de classis het orgaan dat bevoegd is te besluiten een nieuwe gemeente te vormen. Dat kan op grond van een verzoek van kerkleden in een bepaald gebied of kerkenraden van betrokken gemeenten. De nieuwe gemeente moet wel aan een aantal randvoorwaarden voldoen om zelfstandig te kunnen functioneren. Wanneer het een stichting van een nieuwe kerkelijke gemeente in de nabijheid van reeds bestaande gemeenten betreft, zijn de voorwaarden strenger. Naast de classis moet ook de voor het betreffende gebied verantwoordelijke kerkenraad altijd goedkeuring geven voor een initiatief gericht op kerkplanting. De organisatie van de PKN is hiermee nog altijd sterk territoriaal gekleurd.²⁷ Deze aanpak heeft oude wortels: de norm is de lokale gemeenschap, die rond een bepaald kerkgebouw gesitueerd is.²⁸

3.3.2 Christelijke Gereformeerde Kerken

Hoewel de Christelijk Gereformeerde Kerken (CGK) evangelisatie al lange tijd op de agenda hebben staan, is kerkplanting een relatief recent fenomeen. Rond 2000 kwam vanuit verschillende zelfstandige kerkplantingsprojecten de vraag om “geestelijk onderdak” bij het kerkverband, aldus Noort, Paas, De Roest en Stoppels. De grootste speler die hiertoe een verzoek indiende, was de International Christian Fellowship (ICF). Op formeel vlak heeft het kerkverband in 2004 enkele belangrijke kerkrechtelijke wijzigingen doorgevoerd om kerkplantingen te kunnen faciliteren. Dit betreft bijvoorbeeld de mogelijkheid tot het aanvragen van de status van ‘zendingsgemeente’ en een soepelere aanstellingsprocedure voor voorgangers. Deze status stelt evangelisten met HBO-theologie in staat leiding te geven aan een dergelijke gemeente.²⁹

Het kerkverband heeft een deputaatschap evangelisatie, dat onder meer verantwoordelijk is voor kerkplanting. Het deputaatschap wil kerken adviseren en ondersteunen en stuurt de kerkplantingen aan. Ook de CGK hanteert, net als de PKN, het begrip ‘pioniersplekken’.³⁰ Het deputaatschap begeleidt initiatieven voor pioniersplekken via een stappenplan. Allereerst gaan initiatiefnemers (dat wil zeggen de pionier of kerkplanter en

²⁶ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 104-105, 343-344.

²⁷ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 344, 349.

²⁸ Brouwer, “Kerkplanting en territorialiteit,” 140-141.

²⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 104-105, 343-344.

³⁰ “Evangelisatie,” Christelijk Gereformeerde Kerken, geraadpleegd op 20 maart 2019, <https://cgk.nl/project/evangelisatie/>.

bijbehorende kerkenraad) in gesprek met missionair consulenten van het deputaatschap. Vervolgens wordt er een intentieverklaring ondertekend waarin beide partijen uitspreken dat er gewerkt wordt met een pioniersteam van twee tot zeven personen, ondersteund door een kerkenraad of gemeente. Het initiatief moet door de missionair consulenten, die werkzaam zijn voor het deputaatschap, als levensvatbaar bestempeld worden, alvorens het als pioniersplek binnen de CGK van start mag gaan. Het pioniersteam schrijft vervolgens een pioniersplan en zet een proces van externe fondsenwerving, ondersteund vanuit het kerkverband, in gang. Kerkplantingsprojecten binnen de CGK ontvangen tevens financiële steun vanuit het kerkgenootschap.³¹ Bij goedkeuring van het plan wordt een samenwerkingsovereenkomst voor drie jaar getekend en een officiële start gevierd. Het team kan aan de slag, onder begeleiding van een missionair consulent. Inhoudelijk wordt het team ondersteund door trainingen in samenwerking met de PKN. Jaarlijks wordt een voortgangsverslag geschreven, en na de periode van drie jaar is verlenging van begeleiding vanuit het deputaatschap mogelijk.³²

3.3.3 Gereformeerde Kerken vrijgemaakt

In de jaren 90 ontstonden de eerste twee initiatieven voor kerkplanting vanuit de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) in zuidelijk Nederland. Er volgden aanvragen voor andere initiatieven.³³ De GKv is inmiddels betrokken bij ruim veertig kerkplantingen. Daarbij is de GKv niet altijd de enige initiator, maar maakt wel onderdeel uit van de initiatiefnemers. De werkzaamheden die verband houden met gemeentestichting, ofwel kerkplanting, zijn ondergebracht binnen het deputaatschap ondersteuning ontwikkeling gemeenten (OOG).³⁴

De GKv maakt onderscheid tussen verschillende typen kerkplantingen. 'Tweede generatie kerkplantingen' bestaan sinds 2011 en komen voort uit 'eerste generatie kerkplantingen'. Het betreft een kerkplanting geïnitieerd door een vroegere kerkplanting. Deze kerkplantingen zijn vaak gericht op specifieke doelgroepen. De GKv ziet potentie in dit type kerkplanting: het is relatief goedkoop vanwege de expertise die reeds aanwezig is, en er is veel ervaring met kerkplanting, waardoor de 'succeskans' toeneemt. Een ander type kerken dat geplant wordt door de GKv zijn 'huiskerken'. Een derde type kerkplanting betreft

³¹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 104-105, 343-344.

³² "Start pioniersplek stap voor stap," Deputaat evangelisatie Christelijk Gereformeerde Kerken, gepubliceerd op 7 december 2018, <https://cgk.nl/download/start-pioniersplek-stap-voor-stap/>.

³³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 105-106.

³⁴ "Rapport deputaten ondersteuning ontwikkeling gemeenten: rapport algemeen," Generale Synode van de Gereformeerde Kerken Ede 2014, gepubliceerd in 2014, <https://www.gkv.nl/download/6559>: 5.

‘gemeenschappen in achterstandswijken’, waarbij evangelisatie nauw verweven is met diaconaat en pastoraat; dit type kerkplanting wordt vaak door een interkerkelijk team, waar de GKv onderdeel van is, gerund. Daarnaast zijn er diverse experimenten en missionair-diaconale projecten.

De GKv geeft aan dat veel kerkplantingen niet enkel vanuit de GKv gedragen worden, maar voortkomen uit kerkelijke samenwerking. Ook ligt het initiatief minder vaak bij één gemeente en vaker bij een team samengesteld uit gemeenten van diverse kerkgenootschappen. Dit komt ook tot uiting in de financiering van de kerkplantingen: van de veertig kerkplantingen worden er slechts achttien (mede-)gefinancierd door de GKv, terwijl de overige 22 buiten de GKv om financieel ondersteund worden.³⁵

3.3.4 Nederlands Gereformeerde Kerk

De Nederlands Gereformeerde Kerk (NGK) heeft in 2006 een zogenaamd ‘Missionair Steunpunt’ ingericht, dat zorg draagt voor kerkplanting. Het steunpunt heeft als doel tegemoet te komen aan vragen vanuit kerken en “missionair elan en bewustzijn van kerken en christenen stimuleren en ondersteunen;” dit gebeurt middels toerusting, materialen, kennis en advies.³⁶ De NGK heeft “geen speciale beleidsspeerpunten rond kerkplanting,” maar “stimuleert plaatselijke kerken en regionale samenwerkingsverbanden om op dit terrein actief te zijn.”³⁷ Wel benoemt de NGK op de website van het Missionair Steunpunt drie specifieke projecten van *startup* of uitbouw van een kerkplantingsinitiatief. Elk van de initiatieven heeft “stadsmensen” als doelgroep en is gericht op een specifieke wijk in een stad. De initiatieven zoeken “nieuwe gelovigen, gebed en geld.” Betrokkenheid met de NGK komt tot uiting in het feit dat de voorgangers van de kerkplantingen als voorganger aangesteld zijn binnen de NGK.³⁸

Landelijk zijn er geen financieringsmogelijkheden voor kerkplantingen vanuit het kerkverband. Het kerkverband verwijst hiervoor naar diverse netwerken als Kerklab, die

³⁵ “GKv werkt mee aan 40-tal kerkplantingsprojecten,” Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, geraadpleegd op 20 maart 2019, <https://www.gkv.nl/gkv-werkt-mee-aan-40-tal-kerkplantingsprojecten/>.

³⁶ “Over ons,” Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk, geraadpleegd op 18 mei 2019, <http://www.missionairsteunpunt.nl/over-ons/>.

³⁷ “Waar en hoe zijn de NGK missionair actief?,” Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk, geraadpleegd op 20 maart 2019, <http://www.missionairsteunpunt.nl/ngk-kerkplanting-overzicht/>.

³⁸ “Kerkplanting – startups en uitbouw,” Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk, geraadpleegd op 30 april 2019, <http://www.missionairsteunpunt.nl/uitgezonden-echtparen/>.

hieronder beschreven worden. De NGK zegt bewust geen financiële steun te geven, om zo lokaal verantwoordelijkheidsgevoel en draagvlak op te wekken.³⁹

3.4 Diverse (inter)nationale netwerken

3.4.1 Nationale netwerken

MissieNederland is een overkoepelend, landelijk, missionair netwerk van christelijke organisaties, kerkgenootschappen, plaatselijke gemeenten en vele betrokken individuen. De doelstelling van de organisatie luidt: “MissieNederland verbindt, ondersteunt en inspireert christelijke gemeenschappen bij het getuige zijn en discipelen maken van Jezus Christus.”⁴⁰ De organisatie hanteert verschillende subthema’s in hun werkveld, waaronder “kerk naar buiten.” Onder dit thema valt onder meer gemeentestichting. MissieNederland fungeert als nieuwsplatform. Op de website is een veelheid aan artikelen over visie en beleid op gemeentestichting, modellen van gemeentestichting en praktijkvoorbeelden te vinden.⁴¹ Onder meer het hieronder beschreven Evangelisch Werkverband (EW) en Intercultural Church Plants (ICP) zijn aangesloten bij het netwerk.⁴²

Kerklab omschrijft zichzelf als “dé alliantie van doeners, duwers en denkers voor missionaire gemeenschapsvorming in Nederland.”⁴³ Het is een netwerk van dertig partijen uit diverse kerkelijke denominaties en stromingen, die op diverse manieren te maken hebben met kerkplanting.⁴⁴ Het doel van Kerklab is samenwerking en uitwisseling van “middelen, kennis en ervaring” op het terrein van kerkplanting, met het oog op het stichten van nieuwe en vernieuwende kerken in Nederland. Kerklab is nauw verbonden aan MissieNederland.⁴⁵ Kerklab hanteert enkele kernwaarden aangaande kerkplanting, waaronder het streven naar grote diversiteit in kerken, om diverse groepen mensen aan te spreken. Ook moeten

³⁹ “Is er landelijk budget voor kerkplanting?,” Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk, geraadpleegd op 30 april 2019, <http://www.missionairsteunpunt.nl/landelijk-budget-kerkplanting/>.

⁴⁰ “Over MissieNederland,” MissieNederland, geraadpleegd op 25 april 2019, <https://www.missionenederland.nl/identiteit>.

⁴¹ “Thema’s: kerk naar buiten – gemeentestichting,” MissieNederland, geraadpleegd op 25 april 2019, <https://www.missionenederland.nl/vervolgpagina/352/gemeentestichting>.

⁴² “Deelnemende organisaties van MissieNederland,” MissieNederland, geraadpleegd op 25 april 2019, <https://www.missionenederland.nl/organisaties>.

⁴³ “Visie,” Kerklab, geraadpleegd op 26 april 2019, <http://www.kerklab.nl/visie/>.

⁴⁴ “Partners,” Kerklab, geraadpleegd op 26 april 2019, <http://www.kerklab.nl/partners/>.

⁴⁵ “Over Kerklab,” Kerklab, geraadpleegd op 26 april 2019, <http://www.kerklab.nl/over-kerklab/>.

kerkplantingen 'veldwinnend' zijn en onkerkelijken bereiken. De kerkplanting moet de mens in de context waarin hij leeft bereiken en dus aan contextualisatie doen.⁴⁶

Het Evangelisch Werkverband (EW), dat is voortgekomen uit en werkzaam is binnen de PKN, maar kerkelijk breder invloed heeft, streeft ernaar dat er "optimaal ruimte [wordt, N.S.] geboden aan initiatieven voor missionaire gemeenteopbouw en gemeente-vorming, waarbij men zich richt op het bereiken van nieuwe doelgroepen met het evangelie."⁴⁷ Brouwer wijst erop dat het EW verandering hoopt te zien in de territoriale kerkstructuur van de PKN.⁴⁸ Naast de traditionele wijkgemeenten ziet het EW graag nieuwe netwerkgemeenten ontstaan, vanuit de veronderstelling dat dat type kerk beter zou aansluiten bij de hedendaagse consumptiecultuur. Het EW laat zich hierbij inspireren door ontwikkelingen in de Anglicaanse kerk, waar nieuwe initiatieven van *fresh expressions of church* lijken te hebben geleid tot stabilisatie en geleidelijke toename van kerkgang.⁴⁹ Om ook in Nederland een vergelijkbare ontwikkeling tot stand te brengen, nam het EW in de jaren 90 initiatief voor Gemeente Groei Groepen, waarbij kleine groepen in huiskamers samenkwamen en een vorm van kerkzijn beleefden.⁵⁰

Een recenter initiatief van het EW is dat van pioniersplekken. Doel hiervan is dat een groep gedreven gemeenteleden uit een moederkerk gesteund wordt in het ontwikkelen van een dochterkerk. Het gaat hierbij dus om een type kerkplanting, waarbij de basis wordt gelegd door een kleine groep. Inmiddels is het concept van pioniersplekken, zoals voorgesteld door het EW, door de PKN overgenomen. Het type kerkplanting dat het EW propageert, gaat uit van een omringende keuze- en consumentencultuur, waarin de kerk zich bewust als één van de keuzes op de religieuze markt moet positioneren en de moderne mens zelf een keuze maakt.⁵¹

Sinds 1994 is ook het netwerk Intercultural Church Plants (ICP) actief. Hoewel de Engelse naam een buitenlandse oorsprong doet vermoeden, is ICP in Nederland ontstaan vanuit het werk van Theo Visser, verbonden aan de CGK. Het doel van de organisatie is het initiëren

⁴⁶ "Kernwaarden," Kerklab, geraadpleegd op 26 april 2019, <http://www.kerklab.nl/visie/kernwaarden/>.

⁴⁷ Eschbach, "Als de moederkerk zwanger wordt," 3.

⁴⁸ Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," 143.

⁴⁹ Eschbach, "Als de moederkerk zwanger wordt," 10-11.

⁵⁰ Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," 143.

⁵¹ Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," 143.

en ondersteunen van multiculturele gemeentestichtingen in grote steden. Dit betreft onder meer de ICF-kerken die onderdeel uitmaken van de CGK. Ondersteuning wordt gegeven door training, coaching en ondersteuning van reeds bestaande initiatieven. Op landelijk niveau verbindt ICP kerken die kerkplanting willen initiëren met kerkplanters en traint kerkplanters. Dit doen zij met eigen materiaal, ontwikkeld door een intercultureel kernteam.⁵² Er is hierbij veel aandacht voor de lokale context. ICP verlangt van kerkplantingen die bij ICP aangesloten zijn dat zij na verloop van tijd in staat zijn een volgende kerkplanting te starten.⁵³ Tevens wil de organisatie een kenniscentrum voor nieuwe modellen van kerkzijn zijn. Alle aan ICP verbonden initiatieven hebben hun wortels in gereformeerd-protestantse hoek.⁵⁴ Door de organisatie zijn achttien kerken geplant in Nederlandse steden. Paas stelt dat ICP relatief zeer succesvol is gebleken in het aantrekken en tot bekering brengen van ongelovigen.⁵⁵

3.4.2 Internationale netwerken

Er zijn ook diverse buitenlandse initiatieven betrokken bij kerkplanting in Nederland. Deze initiatieven komen met name voort uit evangelicale en charismatische stromingen.⁵⁶ In Nederland geeft 21% van de door Vellekoop onderzochte kerkplantingen aan ondersteuning te krijgen vanuit het buitenland.⁵⁷ De Verenigde Staten lopen voorop in internationale initiatieven voor kerkplanting. Dit hangt samen met het feit dat kerkplanting in de Verenigde Staten een reeds lang bestaande praktijk is. Volgens Stoppels lijken Amerikanen geraakt door de mate van secularisatie in Europa, die vele malen groter is dan in de Verenigde Staten. Zij zien onvoldoende slagkracht in de Europese kerken om de secularisatie zelf een halt toe te roepen.⁵⁸

European Christian Mission International (ECMI) is een protestantse organisatie van Europese oorsprong, opgericht in 1904 in Estland door de Duitser Ganz Raud en gericht op zendingswerk in Europa, die zich internationaal en intercontinentaal heeft ontwikkeld. Er zijn

⁵² "Missie en visie," Intercultural Church Plants, geraadpleegd op 18 mei 2019, <https://www.icpnetwork.nl/over-icp/>.

⁵³ "About ICP EU," Intercultural Church Plants, geraadpleegd op 25 april 2019, <https://www.icpnetwork.eu/>.

⁵⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 106.

⁵⁵ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 171-173.

⁵⁶ Stoppels, "Kerkplanting," 79.

⁵⁷ Vellekoop, "Nieuwe kerken," 77.

⁵⁸ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 84-86.

verschillende nationale afdelingen opgericht die vanuit dezelfde visie werken, maar zelfstandig zijn. Ook Nederland heeft een afdeling. Volgens de huidige doelstelling wil de organisatie “Europa tot Leven brengen,” waarbij gemeentestichting of kerkplanting het belangrijkste middel is.⁵⁹

ECMI past een strategie toe van vermenigvuldiging van bestaande kerken als *second generation churches*: bestaande kerken worden opgeroepen een nieuwe kerk te planten, die na verloop van tijd ook weer een volgende kerkplanting voortbrengt. De focus ligt op het stichten van protestantse kerken in niet-protestantse gebieden.⁶⁰ Inmiddels is de organisatie in Nederland alleen nog betrokken bij “missioncoaching voor gemeenten,” een traject waarbij maatwerk aan een gemeente wordt geleverd om vorm te geven aan missionair werk, “rekening houdend met de unieke gaven, talenten en passie van de gemeenten.”⁶¹

Christian Associates International (CAI), beter bekend als *Communitas International*, is opgericht in 1968 in de Verenigde Staten en heeft evangelisatie als eerste doelstelling, maar kerkplanting is een belangrijke praktijk binnen de werkzaamheden geworden. In de jaren 70 organiseerde de organisatie voor het eerst excursies naar Europa, waarbij bekeerlingen werden gemaakt. CAI was van mening dat Europa niet over vitale kerken beschikte, en er dus geen geschikte plaats was om de nieuwe gelovigen onder te brengen. Daarom zag de organisatie zich genoodzaakt kerken te planten.⁶²

De focus van CAI ligt op Europa, omdat Europa vooroploopt op sociaal, filosofisch, artistiek en politiek terrein, hoewel de organisatie ook elders actief is. CAI richt zich op onkerkelijken in een postchristelijke cultuur, voornamelijk jonge elite in grote steden. Juist in grote steden is het aantal onkerkelijken groot, meent CAI.⁶³

Kerkplanting behoort niet tot het centrale doel van CAI, maar CAI ziet kerkplanting wel als middel mensen tot volgelingen van Jezus te maken. Het planten van een kerk is dus een instrument om het ‘Koninkrijk van God’ uit te breiden door uitbreiding van de kerk, en een middel tot evangelisatie. Als strategie van kerkplanting geeft de organisatie aan in teams te

⁵⁹ “Een nieuw Europa is geen Utopia: Waar christelijke gemeenschappen ontstaan, glinstert Gods nieuwe wereld,” European Christian Mission, geraadpleegd op 25 april 2019, <https://www.ecmneland.nl/gemeentestichten>.

⁶⁰ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 95.

⁶¹ “Missie 1:8 - Missionscoaching voor gemeenten,” European Christian Mission, geraadpleegd op 8 april 2019, <https://www.ecmi.org/en/project-detailpage/192224c8-a9a5-45bc-b9cb-731cb90ccff4>.

⁶² Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 92-93.

⁶³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 92-93.

werken en zich te richten op strategische regio's. De visie van een kerkplanting wordt vastgesteld door samenspraak van het team met de context. Het doel van kerkplanting is kerken te stichten die zichzelf vermenigvuldigen. Nieuwe kerken moeten spiritueel levendig en cultureel relevant zijn.⁶⁴

Urban Expression (UE) is een uit Engeland afkomstige beweging die zich richt op kerkplanting in achterstandswijken van grote steden. Anders dan bij veel andere organisaties worden initiatieven van kerkplantingen van UE niet mede vanuit een moederkerk gevoed, maar zijn zelfstandig. Een kerkplanting ontstaat door een klein team dat zich vestigt in een achterstandsbuurt en daarvan onderdeel uit gaat maken. Buiten dit gegeven wordt er niet gewerkt met een vast model van kerkplanting. De organisatie is interkerkelijk. Teams die een kerk willen planten, kunnen zich bij UE melden en zich aansluiten, mits enkele kernwaarden gedeeld worden. In Nederland zijn er enkele kerkplantingen die volgens de principes van UE werken.⁶⁵

Tot slot noem ik de Association of Related Churches (ARC). De organisatie werd opgericht in 2000 in de Verenigde Staten.⁶⁶ De Nederlandse tak van deze wereldwijde organisatie omschrijft zich als volgt: "Wij zijn een netwerk van kerkplanters en kerkleiders en we bieden ondersteuning, richting en resources om kerken te laten groeien en nieuwe leven-gevende kerken te kunnen starten."⁶⁷ Het ARC geeft aan iedere vorm van kerkplanting toe te juichen, maar zelf hanteren zij een vierdelige aanpak. Ten eerste ondersteunt de organisatie bij het ontplooiën van een initiatief tot kerkplanting door te helpen met het bouwen van een startteam, *worship*-team en kinderteam, het werven van fondsen en het organiseren van een openingsdienst. Daarnaast richt ARC zich eerst en vooral op onkerkelijken. Ten derde ziet ARC relaties als de belangrijkste bouwsteen van een kerkplanting. Daarbij doelt de organisatie op relaties tussen mensen die actief betrokken zijn bij initiatieven van kerkplanting, die elkaar kunnen inspireren en ondersteunen. Tot slot kan een kerkplanting

⁶⁴ "Communitas - Western Europe," Communitas International, geraadpleegd op 8 april 2019, <https://gocommunitas.org/regional-western-europe/>.

⁶⁵ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 100-101.

⁶⁶ "Our history," Association of Related Churches, geraadpleegd op 30 april 2019, <https://www.arcchurches.com/about/history>.

⁶⁷ "Over ons," Association of Related Churches Nederland, geraadpleegd op 30 april 2019, <http://www.arckerken.nl/over-ons/>.

financiële steun van ARC ontvangen.⁶⁸ Elf kerken in Nederland en Vlaanderen zijn bij de organisatie aangesloten.⁶⁹

3.5 Conclusie

In het veld van kerkplanting in Nederlandse, protestantse context zijn veel spelers actief. In dit hoofdstuk is aandacht besteed aan twee invloedrijke initiators van kerkplanting, hoewel niet in Nederland actief, namelijk HTB en Willow Creek. Ook kerken in Nederland nemen initiatieven tot kerkplanting. De manier waarop diverse kerkelijke denominaties kerkplanting bewerkstelligen verschilt: de PKN en de CGK zetten actief in op 'pioniersplekken', terwijl de GKv en de NGK een meer terughoudende benadering kiezen. Alle vier kerken proberen organisatorisch en kerkrechtelijk ruimte te bieden aan nieuwe initiatieven. In Nederland blijken zowel nationale (namelijk onder meer MissieNederland, Kerklab, het EW en ICP) als internationale (te weten ECMI, CAI, UE en ARC) netwerken actief te zijn op het terrein van kerkplanting, waarbij sommige actief initiërend en andere ondersteunend te werk gaan. Geen van deze netwerken lijkt dominant in het veld van kerkplanting. In het volgende hoofdstuk wordt één zo'n netwerk, namelijk het City to City Europe-netwerk, in detail besproken.

⁶⁸ "Over ons," Association of Related Churches Nederland, geraadpleegd op 30 april 2019, <http://www.arckerken.nl/over-ons/>.

⁶⁹ "Zoek een kerk," Association of Related Churches Nederland, geraadpleegd op 30 april 2019, <http://www.arckerken.nl/zoek-een-kerk/>.

Hoofdstuk 4: Kerkplantingsstrategie van City to City Europe

4.1 Introductie

In dit hoofdstuk schets ik de aanpak die City to City Europe (CCE) hanteert aangaande kerkplanting, ter beantwoording van de deelvraag: wat is de strategie van CCE voor kerkplanting in Nederlandse, protestantse context? Voor een korte geschiedenis en de doelstelling van zowel Redeemer City to City (RCC), waaruit CCE voortgekomen is, als CCE zelf, verwijs ik naar de inleiding op dit onderzoek (1.1). Ik geef in dit hoofdstuk een korte schets van de organisatie CCE en hun werkzaamheden (4.2). Daaropvolgend positioneer ik CCE te midden van de diverse spelers in het Nederlandse, protestantse veld van kerkplanting (4.3). Vervolgens benoem ik welke motieven tot kerkplanting een rol spelen bij CCE (4.4). Tot slot, en als zwaartepunt van dit hoofdstuk, stel ik vast welke strategie van kerkplanting CCE heeft ten aanzien van de analytische categorieën die ik in het theoretisch kader (zie 2.4) heb opgesteld (4.5).

Dit hoofdstuk is gebaseerd op zowel literatuuronderzoek als empirisch onderzoek. Het literatuuronderzoek richt zich met name op *Center Church*, een werk van Timothy Keller dat als standaardwerk gezien wordt wat betreft de visie en werkzaamheden van RCC en CCE, en de *Redeemer Church Planter Manual*. Empirisch onderzoek in de vorm van interviews betrof gesprekken met Stephan Pues, directeur van CCE, Martin de Jong, faciliterend medewerker van CCE, Bas van de Graaf, eindverantwoordelijke voor coaching en Ad van der Schoot, bestuurslid van CCE.

4.2 Organisatie

4.2.1 Organisatiestructuur

Uit interviews blijkt dat CCE aanvankelijk informeel begon. Van de Graaf geeft aan: “City to City Europe is zo'n vijftien jaar geleden begonnen in Europa met een aantal *key leaders* die ook een connectie hadden met City to City in New York. New York had al heel veel contacten in Europa.”¹ Toen CCE uiteindelijk organisatorisch meer vorm kreeg, werd in 2009 gekozen

¹ Bas van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

een stichting op te richten, gevestigd in Amsterdam aan de Barentszstraat 142.² Dit was volgens Pues een pragmatische keuze: “We had to locate it somewhere in Europe. That’s why.”³ Van der Schoot legt uit hoe de stichting in eerste instantie functioneerde: “Mensen die op de één of andere manier een leidende functie hadden in *church planting* waren ook gelijk bestuurslid.” Hij geeft aan dat de stichting een manier was om geld van RCC in New York in Europa te kunnen gebruiken: “Dus eigenlijk was de stichting een soort vehikel om geld vanuit New York naar de diverse *church plants* in Europa te kunnen *channelen*. (...) Maar de hele organisatie was heel erg informeel.”⁴

Na verloop van tijd is de stichting actief werk gaan maken van een nieuwe organisatiestructuur. “Wanneer een stichting begint, kan dat een goed model zijn, maar dat is natuurlijk niet te handhaven op den duur, als je naar een volgend stadium van groei gaat,” legt Van der Schoot uit.⁵ Hij wijst hierbij op de grote afhankelijkheid van CCE van enkele personen - en van Al Barth in het bijzonder - en het gebrek aan bestuurlijke ervaring, structuur en visie. Daarom is in de zomer van 2017 het initiatief genomen een nieuwe *board* samen te stellen. In 2018 zijn daadwerkelijk nieuwe *board members* aangesteld.⁶ De opbouw van de organisatie is daarmee veranderd. Van der Schoot stelt: “We zijn afgestapt van het model van representanten van de taalgebieden en zijn gegaan naar een model waarbij we een *executive team* onder Stephan Pues hebben, dat de verschillende activiteitengebieden bestrijkt.”⁷

CCE is als stichting een zelfstandige organisatie, maar financieel sterk afhankelijk van RCC. “Op dit moment krijgen we nog vrij veel ondersteuning vanuit New York. Het idee is dat we over een paar jaar vanuit Europa *selfsupportive* zijn,” aldus Van der Schoot.⁸

Pues beschrijft CCE als een beweging, en niet als kerk, organisatie of netwerk.⁹ Ook Van de Graaf legt hier de nadruk op: “Het is een *movement*, dat is ook wat ze [CCE, N.S.] willen. Er zit een netwerkstructuur achter, maar de bedoeling is dat het echt een *movement* wordt.”¹⁰ Het netwerk wordt gevormd door betrokken en geïnteresseerde voorgangers,

² “Help start churches in Europe,” City to City Europe, geraadpleegd op 7 juni 2019, <http://www.citytocityeurope.com/giving>.

³ Stephan Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁴ Ad van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁵ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁶ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁷ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁸ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹⁰ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

gemeenten en kerkplantingen. CCE wil bewerkstelligen dat zij samen een beweging vormen, waardoor ieder op hun eigen plaats iets teweegbrengt, namelijk “dat het evangelie in de stad voortgang vindt en dingen in beweging zet.” “Het netwerk is dienstbaar, als het goed is, aan die hele beweging,” aldus Van de Graaf.¹¹ De CCE-netwerken bestaan op verschillende niveaus: lokaal (stad), nationaal en internationaal.

Lidmaatschap van CCE is onmogelijk, vanwege het feit dat het een stichting is. Ieder die zich verbonden voelt met ‘het gedachtegoed’, wordt gerekend tot het netwerk van CCE.¹² Van der Schoot vertelt: “Doordat je je afficheert met het gedachtegoed en de *theological* en *ethical core statements*, zo noemen ze [CCE, N.S.] het geloof ik, van City to City, dan kan je je eigenlijk City to City noemen.”¹³ Ondertekening van het document met *core statements* is nodig bij een initiatief tot oprichting van een lokaal netwerk dat de naam van CCE wil dragen. Kerkplantingen zijn hiertoe niet verplicht om zich toch tot CCE te kunnen rekenen. Verder is het bedoeld als intern document, om scherp te houden waar de stichting voor staat. Van der Schoot licht toe: “Dat gebruiken we eigenlijk niet zozeer als een externum, van: dit zijn onze criteria, maar intern, van: waar staan we nou?”¹⁴ In de *theological* en *ethical core statements* wordt onder meer gesteld dat:

ultimately, both in confession and practice, subscription to the historic, orthodox understanding of the gospel of Jesus Christ is the primary basis of unity between the leaders with whom CTC and its affiliated networks will relate.¹⁵

Dit wordt nader uitgewerkt in drie punten, te weten de leer van de drie-eenheid, de schepping en de goddelijke en menselijke natuur van Jezus. Daarnaast bindt het document zich aan aspecten van de protestantse leer, bijvoorbeeld “the necessity, sufficiency, clarity, authority, and infallibility of the Bible.”¹⁶

Op de website van CCE worden dertien Nederlandse kerken genoemd die expliciet verbonden zijn met het netwerk van CCE.¹⁷ Het bereik van CCE in Nederland is echter groter.

¹¹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹² Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹³ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹⁴ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹⁵ Redeemer City to City, “Theological Core and Ethics Statement: For CTC and its Affiliates,” gepubliceerd in januari 2017, 1.

¹⁶ Redeemer City to City, “Theological Core and Ethics Statement: For CTC and its Affiliates,” gepubliceerd in januari 2017, 1-2.

¹⁷ “Church Directory,” City to City Europe.

De Jong vertelt: “Ik denk dat er zo'n zestig kerken [in Nederland, N.S.] zijn die zich echt met City to City Europe affichereren.”¹⁸ “The list is not there to say: these are officially listed and the others not,” legt Pues uit.¹⁹

De organisatie wil in de toekomst meer lokale afdelingen, op stadsniveau, oprichten. Voor de formele oprichting van een lokaal netwerk is ondertekening van de *theological* en *ethical core statements* nodig.²⁰ Hoewel in Amsterdam al de stichting CCE officieel is gevestigd, is het proces om ook een City to City Amsterdam op te richten in volle gang. Van de Graaf legt uit: “We hebben vorig jaar eindelijk de knoop doorgehakt dat ‘Amsterdam in beweging’ ‘City to City Amsterdam’ zal gaan worden.”²¹ Dat gaat echter niet zonder slag of stoot. “Die [Nederlanders, N.S.] zeggen: we kunnen ons hier [de *theological* en *ethical core statements*, N.S.] niet 100% aan committeren. (...) De praktijk zal zeer waarschijnlijk zijn dat wij inhoudelijk verbonden blijven, maar dat we altijd een beetje op de tweede lijn zullen zitten.”²²

4.2.2 Amerikaanse strategie in Europese context

CCE richt zich specifiek op de Europese context, maar is voortgekomen uit Amerikaans gedachtegoed. Daar de Amerikaanse context op meerdere terreinen verschilt van de Europese, kan een directe doorvertaling van Amerikaanse principes rond kerkplanting problematisch zijn. Maar ook in Europese en Nederlandse context wordt het boek *Center Church*, geschreven door Keller, als standaardwerk voor kerkplanting door CCE gehanteerd. Het boek kent wel een specifiek Europese en een specifiek Nederlandse uitgave, waarin essays toegevoegd zijn waarin lokale theologen kritisch reflecteren op het schrijven van Keller.²³ In de Europese uitgave van *Center Church* worden de positie van de evangelische

¹⁸ Martin de Jong, interview via e-mail, 22 mei 2019.

¹⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

²⁰ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

²¹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

²² Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

²³ Zie bijvoorbeeld Sake Stoppels, “Hoe ‘tegencultureel’ kan de kerk zijn? – Reflecties bij de hoofdstukken 19-21,” in *Centrum-kerk: het evangelie midden in je stad*, ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2014), 261-267. Hierin wijst Stoppels op enkele basale verschillen tussen de Amerikaanse en Nederlandse context, namelijk dat in de Verenigde Staten er in tegenstelling tot Nederland een “volstrekt natuurlijke plek van de kerk in het leven van personen” is en het vertrouwen in de kerk aanzienlijk hoger is dan in Nederland. Zie in de Europese uitgave bijvoorbeeld Jose de Segovia, “Secularism, Friend or Foe? The Gospel in Latin Culture – Reflections on Chapters 15-18,” in *Center Church Europe: Doing Balanced, Gospel-Centered Ministry in Your City*, ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij van Wijnen, 2012), 219-230.

beweging, de relatie tussen kerk en staat in Europa en de mate van secularisatie als belangrijkste verschillen tussen de Amerikaanse en Europese context genoemd.²⁴

De verschillen tussen de Amerikaanse en Europese context hoeven echter blijkbaar geen belemmering te vormen voor de relevantie van het Amerikaanse gedachtegoed in Europese context. Pues wijst erop dat het gedachtegoed van RCC en CCE is ontstaan in New York, een stad die hij “the most European city in America” noemt.²⁵ Bovendien beïnvloedt de Europese praktijk ook het Amerikaans gedachtegoed. Van der Schoot geeft aan dat Keller Europa als voorbeeld ziet, omdat hij de verwachting heeft dat de Verenigde Staten zich, in navolging van Europa, steeds meer “postreligieus en antireligieus” zal ontwikkelen.²⁶ In *Movements of the Gospel: Experiments in Ministry in Unfamiliar Places*, uitgegeven door CCE, benoemt Keller Europa als “missional frontier.”²⁷

De relevantie van een directe doorvertaling van het RCC-gedachtegoed naar de Nederlandse context wordt door een aantal mensen kritisch bevraagd. Met name Van de Graaf laat zich hier kritisch over uit en benadrukt dat Europa aan zet is: “Ik vind dat er in Europa veel meer (...) vanuit een eigen benadering van wat wel en niet werkt, en echt verbonden met de realiteit zoals die is, gewerkt en getheologiseerd moet worden.”²⁸ De Jong meent dat hierin al grote stappen genomen zijn:

Inmiddels hebben we in Europa zoveel kennis, kunde en ervaring opgebouwd als het gaat om kerkplanting, dat het [Amerikaans gedachtegoed, N.S.] niet meer nodig is. Dat we echt een Europese visie hebben ontwikkeld, echt een Europees gedachtegoed, en dat we van daaruit kerken in Europa kunnen helpen.²⁹

De Jong en Van de Graaf geven ook aan dat het feit dat Amerikaans gedachtegoed als inspiratie wordt gebruikt, niet hoeft te betekenen dat het één op één wordt toegepast in de Europese praktijk. Van de Graaf vertelt: “Er is een aantal kerken, kerkplantingen, in Nederland ontstaan, of in Europa, die het behoorlijk volgens het boekje [van RCC en CCE,

²⁴ Stefan Paas, *Center Church Europe: Doing Balanced, Gospel-Centered Ministry in Your City*, ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij van Wijnen, 2012), 12-13.

²⁵ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

²⁶ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

²⁷ Timothy Keller, “Introduction: Europe as the Missional Frontier,” in *Movements of the Gospel: Experiments in Ministry in Unfamiliar Places*, ed. Brandon O’Brien, City to City Europe, 2008. Geraadpleegd van https://www.redeemercitytocity.com/s/Movements_of_the_Gospel.pdf.

²⁸ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

²⁹ De Jong, 22 mei 2019.

N.S.] heeft gedaan. Maar de meesten zijn gaan afwijken.”³⁰ De context in Nederland is dermate anders dat de aanpak ‘volgens het boekje’ van RCC en CCE niet werkt. Hij vult aan: “We zijn een veel gesecculariseerder cultuur geworden. In elk geval, wat meespeelt is dat het idee van een *worship service* steeds verder af komt te staan van seculiere mensen, (...) terwijl blijkbaar in Amerika dat nog steeds iets is wat ergens zit, wat herkenbaar is, en wat mensen helpt om in te stappen.”³¹

Al hebben ontwikkelingen in Nederland een belangrijke rol gespeeld bij de oprichting van CCE, toch is mede door CCE kerkplanting in Nederland ook meer op de agenda gekomen. Waar Amsterdamse kerken eind 20^e eeuw, onder invloed van secularisatie, meer en meer leegliepen, vonden Amsterdamse voorgangers inspiratie om het tij te keren bij RCC in New York. Van de Graaf verklaart:

Toen kwamen die verhalen van Redeemer, die eind jaren 80, begin jaren 90 gestart was en gegroeid was. (...) Toen kwam het hele gedachtegoed van kerkplanting volop in Nederland. Ook gewoon het hele idee, van: jongens, we kunnen ook gewoon nieuwe kerken starten.”³²

De Jong ondersteunt dit beeld: “City to City New York is daarin leidend geweest om dat op te starten en daar een *boost* aan te geven. Je kunt eigenlijk zeggen dat Nederland [in Europa, N.S.] wel de voorloper was.”³³

4.2.3 Werkzaamheden

Alle werkzaamheden die CCE doet, zijn gericht op ondersteuning van leiders die een initiatief tot kerkplanting willen realiseren of daar reeds mee bezig zijn. “City to City Europe doet niet aan *church planting*. Wij faciliteren en *supporten church planting*, maar we doen het niet,” benadrukt Van der Schoot.³⁴ De stichting wil aansluiten bij hulpvragen uit de praktijk, maar is hierin niet afwachtend. Van der Schoot: “Het is niet zo dat we puur reactief zijn, van: we kijken wel wie er aanklopt bij ons. Maar we proberen wel degelijk ook actief dat netwerk te laten groeien.”³⁵

³⁰ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

³¹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

³² Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

³³ De Jong, 22 mei 2019.

³⁴ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

³⁵ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

Deze actieve aanpak vertaalt zich concreet in conferenties, het beschikbaar stellen van boeken, video's en andere informatiebronnen, training op lokaal en internationaal niveau, waaronder een jaarlijkse *intensive* training van drie weken, maar ook persoonlijk contact in de vorm van coaching. Van welke middelen een kerkplanting gebruik wil maken, staat hen vrij. Van de Graaf stelt: "Niemand is tot iets verplicht of zo. Wij gaan natuurlijk wel de visie delen in het netwerk."³⁶ Volgens Pues wordt CCE vaak al benaderd voordat een initiatief tot kerkplanting concreet vorm heeft gekregen: "The key is the preparation and the first couple of years in the church plant."³⁷

De focus van de werkzaamheden van CCE wordt steeds meer lokaal en is gericht op steun aan daadwerkelijke *grassroots level*-kerkplantingen. "City to City is altijd een trainingsorganisatie geweest. Aanvankelijk was dat ook heel erg vanaf het platform, vanaf het podium. (...) We weten inmiddels dat training maar het begin is. Het echte leerproces gebeurt gewoon *on the floor*," aldus Van de Graaf.³⁸

Kerkplantingen kunnen financiële steun krijgen van RCC via CCE. De inkomsten van RCC, met een totaal van ruim veertien miljoen dollar, kwamen in 2018 voor 77% uit giften van individuen. Ruim tien miljoen van de in totaal 14,8 miljoen aan uitgaven gaat naar "field engagement & regional network and church-plant grants." Dit wordt niet nader gespecificeerd.³⁹ Geld waarmee Europese kerken ondersteund worden, komt altijd bij RCC vandaan, legt Van der Schoot uit: "Dus het is ons geld niet, maar het komt op onze rekening." CCE heeft geen eigen middelen om kerken te ondersteunen. Van der Schoot vertelt: "Tot op heden hebben wij zelf gewoon geen cent. We hebben dus wel geld, maar dat is om onze eigen interne organisatie te runnen. Het geld dat we doorsluizen [naar kerkplantingen, N.S.] is al voorbestemd vanuit Amerika."⁴⁰

De huidige financiële situatie van CCE is niet inzichtelijk. In 2017 ontving CCE bijna €185.000 aan "other income," dat niet nader gespecificeerd wordt. Andere inkomstenbronnen ontbreken. De grootste uitgavenpost, met ruim €175.000, is "sponsorships."⁴¹ Voorheen liepen Europese verzoeken tot financiële ondersteuning voornamelijk via Al Barth.⁴² Tegenwoordig moet een kerkplanting met een verzoek om steun zich tot RCC in de

³⁶ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

³⁷ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

³⁸ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

³⁹ "Annual Report 2018," Redeemer City to City.

⁴⁰ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁴¹ "Help start churches in Europe," City to City Europe.

⁴² Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

Verenigde Staten richten. Aan welke voorwaarden een kerkplanting moet voldoen om financiële steun te ontvangen, is niet duidelijk. “Dat krijg je als je je daar komt aanmelden en zij geloven in je plan,” zegt Van de Graaf.⁴³

4.3 Relatie tot kerkelijke denominaties en (inter)nationale netwerken

4.3.1 Relatie tot kerkelijke denominaties

Het ontstaan van CCE gaat terug op het ‘succes’ van de kerkplanting van Redeemer Presbyterian Church in New York. Hoewel de organisatie hiermee presbyteriaans gekleurd is, beperkt CCE zich niet tot deze of nauw verwante kerkelijke denominaties. Kerkplantingen van verschillende kerkelijke signatuur zijn welkom zich aan te sluiten bij CCE. De Jong: “Overall waar we ons verhaal kwijt kunnen, dat willen we.”⁴⁴

In de praktijk blijkt dat met name kerkplantingen met een gereformeerd karakter zich tot CCE aangetrokken voelen. Dit lijkt vooral verklaard te kunnen worden door het theologische gedachtegoed dat door RCC en CCE wordt uitgedragen. Pues legt uit: “Yes, we do have a theological understanding of what the gospel means. We're not diverse or open on that question. And yes, there is a quite reformed understanding of the gospel.”⁴⁵ De Jong bevestigt dit: “Wel vooral orthodox, merk ik. Dus uit de gereformeerde kant: Nederlands Gereformeerd, vrijgemaakt-Gereformeerd.”⁴⁶ Van der Schoot ziet meer breedte in de achtergronden van betrokken kerkplantingen, waarbij de intensiteit van betrokkenheid wisselt: “Er zijn verschillende niveaus van samenwerking.”⁴⁷

Kerkplantingen die bij CCE betrokken willen zijn, worden geadviseerd ook onderdeel te blijven of worden van een bestaande kerkelijke denominatie. Van der Schoot licht toe: “Voor mij was het heel belangrijk dat de eerste stap die wij altijd suggereren en stimuleren [is, N.S.] dat je altijd eerst kijkt of je iets met de lokale kerk kan doen, van daaruit.”⁴⁸ Ook Pues benadrukt expliciet dat CCE niet de rol van een kerkelijke denominatie op zich wil nemen.

If you want a church with City to City, we would always say you have to be part of a denomination, because only the denomination will give you the authority structure or the

⁴³ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁴⁴ De Jong, 22 mei 2019.

⁴⁵ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁴⁶ De Jong, geen plaats, 22 mei 2019.

⁴⁷ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁴⁸ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

support and things like that for what you need to do. So intentionally we don't try to be a para-denomination.⁴⁹

Wel is Pues kritisch op de wijze waarop Europese kerkelijke denominaties hun *outreach* aanpakken.

So normally in European settings, you either have more traditional churches, but they never reach anybody, especially in the city-context, outside the church. (...) Or you have more hip, cool, and they're probably more liberal in their theological approach or very attractive in their model. And they might reach some of those people. But that combination [by CCE, N.S.] is unique.⁵⁰

4.3.2 *Relatie tot diverse (inter)nationale netwerken*

Op het terrein van kerkplanting zijn in Europa, en ook in Nederland, naast CCE diverse andere netwerken actief. Pues is kritisch op de aanpak van andere netwerken. Hij verwijt hen dat ze kerkplanters teveel volgens een vaststaand model willen laten werken. Ook signaleert hij: “There are some church planting networks that are quite competitive in their way that they come.”⁵¹ CCE onderscheidt zich van andere netwerken volgens Van de Graaf op de volgende aspecten:

Vooraf de *content* en de theologie. Qua methoden kan je ook wel op andere plekken terecht. Het is vooral de theologie van contextualiseren, *gospel-centered*, dus dat je altijd wel weer teruggaat: wat is ‘het evangelie’, waar gaat het over? En de stad. Veel netwerken zijn niet op de stad gefocust. Dat is wel kenmerkend van City to City: het is echt een stadsbeweging.⁵²

De Jong beschouwt ook het Europese karakter van de beweging als een kracht die CCE van anderen onderscheidt: “Kennis kunnen ze op allerlei plekken halen, maar mensen willen toch op de een of andere manier zich verbonden weten op iets wat op Europees niveau plaatsvindt.”⁵³ Pues ziet de uitleg ‘het evangelie’ zoals CCE die leert als een onderscheidende factor: “And many of the church planters in City to City had moments where

⁴⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁵⁰ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁵¹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁵² Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁵³ De Jong, 22 mei 2019.

they (...) would say: well, yes, I was a Christian before and I was probably saved, I had already fruitful ministry, but here I found a deeper understanding of the gospel that shaped me.”⁵⁴

Van de Graaf wijst erop dat over het algemeen Nederlandse kerkplantingen, in tegenstelling tot kerkplantingen elders in Europa, zich niet geheel aan CCE willen committeren:

In Nederland hebben wij de beschikking over ontzettend veel *resources*, het stikt van de methodes, het is allemaal vertaald in het Nederlands. (...) Dus in Nederland zitten we altijd een beetje, van: nou, we laten ons graag inspireren. (...) Maar het werd nooit echt zo'n stevig netwerk. En eigenlijk zitten we daar nog een beetje in.⁵⁵

4.4 Motieven voor kerkplanting

Uit een analyse van de diverse interviews blijkt het holistisch ideaal, zoals uitgewerkt in 2.3.5, als motief van kerkplanting, in samenhang met het soteriologisch motief (2.3.1), leidend te zijn in de strategie van CCE. In de *Redeemer Church Planter Manual* spelen ook Bijbelse motieven (2.3.4) een rol. De belangrijkste Bijbelse argumenten zijn dat Jezus opgeroepen zou hebben tot kerkplanting en dat Paulus het voorbeeld van kerkplanting in stedelijke context zou hebben gegeven.⁵⁶ Bijbelse motieven komen in de interviews met Nederlanders die bij CCE betrokken zijn echter nauwelijks naar voren.

Ook het motief van kerkelijke vernieuwing (2.3.6), dat in Nederlandse context regelmatig naar voren wordt gebracht, wordt slechts beperkt genoemd. Pues ziet kerkplanting via CCE wel als middel tot kerkelijke vernieuwing van bestaande kerken. “Church planting is kind of the conviction (...) to see revival in the city, so that would mean both: the numerical growth of the body of Christ, so new believers, and the renewal of the existing churches.”⁵⁷ Keller benadrukt echter dat het stichten van nieuwe kerken een betere manier is om meer christenen in de stad te krijgen dan het vernieuwen van bestaande kerken, maar dat de beste manier om bestaande kerken te vernieuwen, wel is door nieuwe kerken te planten.⁵⁸

⁵⁴ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁵⁵ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁵⁶ Keller en Thompson, *Redeemer Church Planter Manual*, 22, 29-44

⁵⁷ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁵⁸ Timothy Keller, *Centrum-kerk: het evangelie midden in je stad*, trans. ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2014), 334.

Van de Graaf legt het accent op een holistisch ideaal. Hij kleurt dit in door te vertellen dat hij ernaar verlangt dat door “die beweging - het is een *movement of the gospel* - het evangelie in de stad voortgang vindt en beweegt en dingen in beweging zet.”⁵⁹ Ook Kellers filosofie richt zich op de gehele stad: “We believe that, paradoxically, churches grow best not when they aim at *Church Growth* as much as when they serve the peace/*shalom* of the whole city.”⁶⁰ Pues wil daarin alle groepen van de samenleving betrekken: “Out of different denominations, different races, different social classes, we should join and think about: how can we reach the city together? Not just evangelize the city, but have a holistic approach to it.”⁶¹ Dat kan worden bereikt door een kerkplanting “that would have a holistic understanding of the gospel. So that means we would want to see the gospel made real, not only for the question of heaven or hell, but real for the whole city.”⁶² Zo’n kerkplanting heeft volgens De Jong zelfs invloed op het gehele land.⁶³ Ook op de website van CCE wordt “holistic” genoemd als karakteristiek van de kerkplantingsstrategie.⁶⁴

Keller legt concreet uit dat het ideaal van kerkplanting volgens RCC, en dus ook CCE, is dat wijken in de stad getransformeerd worden doordat bijvoorbeeld criminaliteit afneemt, familiestructuren worden hersteld en culturele uitingsvormen veranderen.⁶⁵ Hij benoemt bovendien dat een holistische aanpak betekent dat woord en daad hand in hand gaan.⁶⁶ In de *Redeemer Church Planter Manual* wordt verandering van de stad als geheel op drie niveaus nader uitgewerkt: spirituele, sociale en culturele verandering.⁶⁷ Spirituele verandering richt zich op het persoonlijk geloof van mensen in God. De sociale verandering uit zich op het niveau van organisatie en ontwikkeling van gemeenschappen, bijvoorbeeld in leiderschap, en is gericht op het creëren van een betere leefwereld. Culturele verandering betreft het tonen van rechtvaardigheid in een “modern secular or oppressive system.”⁶⁸

De holistisch aanpak hangt samen met het motief van een kerkplanting met relevantie voor het dagelijks leven hier en nu (2.3.2). Volgens Pues is dit motief noodzakelijk als tegenhanger van het soteriologisch motief:

⁵⁹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁶⁰ Keller en Thompson, *Manual*, 3.

⁶¹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁶² Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁶³ De Jong, 22 mei 2019.

⁶⁴ “About us,” City to City Europe.

⁶⁵ Keller en Thompson, *Manual*, 24.

⁶⁶ Keller en Thompson, *Manual*, 43.

⁶⁷ Keller en Thompson, *Manual*, hoofdstukken 14, 15 en 16.

⁶⁸ Keller en Thompson, *Manual*, 215.

Only a couple of people actually believe in something like hell or they see it as missing relevance. (...) And I think, today's people, they are looking and longing for a spirituality or for a religion that helps me here and now. That helps them to deal with their fears, with their work, with their friendship, with the environment, with the problems of the city here and now, with the poor, with all these things.⁶⁹

Keller werkt dit denken uit in zijn boek *Center Church*, waar hij bijvoorbeeld spreekt van de noodzaak van integratie van geloof en werk.⁷⁰ Ook wijst hij op de noodzaak aan te sluiten bij de spirituele zoektocht van 'gewone mensen', die juist in steden plaatsvindt.⁷¹

Toch vervalt het soteriologisch motief niet helemaal, maar ligt ten grondslag aan een aantal van de genoemde motieven. Keller benoemt het in zijn inleiding op de *Redeemer Church Planter Manual*, waarbij hij een citaat van C.P. Wagner aanhaalt: "We share a conviction that church planting is the single 'most effective evangelistic methodology known under heaven'".⁷² "And our approach is not only to save people from hell, which is a good thing that the gospel does, but it is also: how can we help some parts of the heavenly city realized in the earthly city?" aldus Pues.⁷³ Van der Schoot bevestigt dit.⁷⁴

4.5 Analytische categorieën

4.5.1 Locatie: nieuw gebied of verminderde presentie

CCE richt zich in haar kerkplantingswerk expliciet op de stad.⁷⁵ Van der Graaf vertelt: "Er is een soort wereldlijke reden voor: de wereld is aan het urbaniseren. Dus de stad zal steeds meer de toonsetter worden in deze wereld."⁷⁶ Ook Van der Schoot meent dat de focus op de stad een bewuste en strategische keuze is:

Het is echt het idee dat we in de grote steden, waar intellectueel tegoed van een bevolking vaak zit, waarin ook beslissingen worden genomen en waar richting wordt gegeven aan waar

⁶⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁷⁰ Keller, *Center Church*, 175.

⁷¹ Timothy Keller, *Why God Made Cities*, (bewerking van preek "The Problem of the City" door Timothy Keller, onderdeel van de serie "Modern Problems; Ancient Solutions" in Redeemer Presbyterian Church, 7 november 1993), geraadpleegd van <https://www.redeemercitycity.com/>, 28-30

⁷² Keller en Thompson, *Manual*, 3.

⁷³ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁷⁴ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁷⁵ Keller en Thompson, *Manual*, 21.

⁷⁶ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

een land naartoe gaat, dat we daar het evangelie willen planten zodat het daar ook een beweging op gang kan brengen.⁷⁷

Zijn uitspraken resoneren ideeën van Keller, die de stad beschrijft als een cultureel centrum: er ontstaan ideeën en wereldvisies, die hun uitwerking hebben op het omringende gebied.⁷⁸ Hij plaatst in zijn werk *Why God Made Cities* het beeld van de stad in een Bijbels kader en wijst er bijvoorbeeld op dat, volgens de Bijbel, de toekomstige wereld één grote stad van God zal zijn.⁷⁹ Hij meent dat God intentioneel steden op het oog heeft en van de mens, en de kerk, verlangt hieraan mee te bouwen.⁸⁰ “Tim Keller heeft een theologie gevonden, waarin hij op allerlei manieren ook aanwijzingen vindt in de Bijbel dat de stad een ingewikkelde plek is, maar uiteindelijk toch in het plan van God een belangrijke plek heeft,” meent Van de Graaf.⁸¹

Kijkend vanuit zijn Amerikaanse achtergrond, stelt Keller dat veel christenen onverschillig of zelfs vijandig tegenover de stad staan.⁸² Het is volgens hem noodzakelijk dat christenen de stad leren waarderen, er een dynamische tegencultuur gaan vormen en radicaal toegewijd zijn aan het welzijn van heel hun stad.⁸³ Ondanks de centrale rol van steden, is volgens Pues de kerk in Europa steeds minder present in de stad:

At least in Europe, the church is totally not understanding how to do urban ministry. We're almost losing the cities. (...) And cities are the really influential places, have always been, of the society of tomorrow. So if the church strategically does not understand how to do urban ministry, we will lose totally.⁸⁴

Hij omschrijft de stad als hedendaags missiegebied. “If you want to go to the place that today has the least reached people, you will have to go to the cities of New York or the world. This is where the biggest amount of unreached people live today.”⁸⁵

⁷⁷ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁷⁸ Keller, *Why God Made Cities*, 17.

⁷⁹ Keller, *Why God Made Cities*, 10.

⁸⁰ Keller, *Why God Made Cities*, 13.

⁸¹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁸² Keller, *Centrum-kerk*, 131.

⁸³ Keller, *Centrum-kerk*, 155-157.

⁸⁴ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁸⁵ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

4.5.2 Territorialiteit: netwerk of lokale focus

CCE heeft geen uitgesproken strategie of voorkeur wat betreft het stichten van netwerkkerken of kerken met een lokale focus. In het boek *Center Church* worden enkele eigenschappen van een kerk in de stad gegeven, waarvan één “toewijding aan de buurt.”⁸⁶ Bovendien blijkt het holistisch ideaal, dat gericht is op een betere, rechtvaardigere stad, een grote rol te spelen in de motivatie tot kerkplanting bij CCE (zie 4.4). Hier lijkt dus sprake te zijn van een lokale focus. Van der Schoot noemt twee voorbeelden van aanpakken van kerkplanting die beide door CCE worden toegepast en beide een sterke lokale focus hebben.

Moet je uitgaan van het model waarbij je zegt: ik plant een kerk ergens en ik begin gewoon met een paar gezinnen en zo in een volslagen onkerkelijke wijk of stadsdeel, (...) of zeg je: ik wil er eerst zijn, in de wijk, in het stadsdeel, en dan evangeliseer je, of, via discipelschap, leef je het evangelie.⁸⁷

Pues daarentegen lijkt te spreken van netwerkkerken, die zich richten op een bepaald type bezoekers:

So in fact we have very different approaches to how a church is planted and how it looks like in the whole City to City-group. Because we've so many different people, even in the city. I mean: you can not use one church planting approach in Amsterdam that fits all.⁸⁸

Tegelijk benoemt hij ook een lokale focus als ideaal: “We do believe in local church planting. So we believe that you should go not build a church for whole Amsterdam, because that will probably only reach Christians.”⁸⁹

4.5.3 Doelgroep: specifiek of inclusief

Kerkplanting bij CCE richt zich expliciet op de stad. Deze doelgroep is echter breed en bestaat uit diverse subgroepen. Keller onderscheidt binnen de stad vier doelgroepen: de jongere generatie, de culturele elite, toegankelijke ‘onbereikte’ groepen en armen.⁹⁰ Van der

⁸⁶ Keller, *Centrum-kerk*, 159.

⁸⁷ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁸⁸ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁸⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁹⁰ Keller, *Center Church*, 161-162.

Schoot legt vooral het accent op de doelgroep binnen de stad “waar intellectueel tegoed van een bevolking vaak zit.”⁹¹ Volgens hem richt CCE zich op de stad

omdat we denken dat daar ook je impact maximaal kan zijn, omdat daar de intelligentia zit, al moet je daar ook voorzichtig mee zijn, alsof intelligente mensen een pre hebben, maar die hebben wel invloed en kunnen, als ze tot bekering komen, ook weer die invloed aanwenden.⁹²

Keller noemt multi-etniciteit als ideaal van kerkplantingen. Hij benadrukt dat een kerkplanting een weergave moet zijn van de wijk waarin hij gevestigd is, en dus divers is.⁹³ Pues signaleert echter dat Nederlandse kerkplantingen via CCE vooral yuppen aan blijken te spreken: “So probably here in Amsterdam, or The Netherlands, most people would say: you're reaching the young professionals. Here it seems to be the normal for City to City related church plants.”⁹⁴ Van de Graaf herkent dat:

Als je natuurlijk zelf ook een beetje een yup bent en je hebt daar zelf *feeling* mee, dan kom je al gauw daar in terecht. (...) Tim Keller, die natuurlijk in die doelgroep van hogeropgeleiden aansprak, is de grote inspiratie geweest.⁹⁵

Kerkplanting bij CCE in Nederland lijkt zich in de praktijk dus met name te richten op jonge, hoogopgeleiden in de stad. Pues plaatst hier wel een kritische kanttekening bij:

That's an interesting, even theological, discussion: is it ok for the church to focus on one group, while you're still open for everybody? So I think the danger is on both sides. (...) So it somehow played out that here, in Amsterdam, many of the church planters went into neighbourhoods or into segments of the city that were urban professionals. Which by the way is one of the most unreached groups.⁹⁶

⁹¹ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁹² Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

⁹³ Keller en Thompson, *Manual*, 43.

⁹⁴ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁹⁵ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁹⁶ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

4.5.4 Gemeenschap: intern of extern gericht

Ook over het karakter van de gemeenschap behorend bij een kerkplanting van CCE is geen eenduidigheid. Keller roept in de *Redeemer Church Planter Manual* op tot het vormen van een hechte gemeenschap binnen een kerkplanting, in navolging van het Bijbelse beeld van een gemeente.⁹⁷ Er moet uitvoerig aandacht zijn voor het onderling met elkaar verbinden van mensen binnen de gemeenschap.⁹⁸ Tegelijk draagt een kerkplanting volgens CCE duidelijk een missionaire opdracht, en moet dus naar buiten gericht zijn.⁹⁹ Mensen die deel uitmaken van de gemeenschap worden uitgedaagd zich met de mensen daarbuiten te verbinden.¹⁰⁰

Het streven van kerkplanting via CCE lijkt echter ook te zijn een externe gerichtheid te ontwikkelen, om zo aan te sluiten bij de behoeften van onkerkelijken. Pues legt uit:

We would teach that: to not hang out with Christians a lot. Because that's normally the problem of the church. The church is normally: Christians doing Christian things in a Christian way about Christianity with other Christians, which Jesus totally didn't command us to do.¹⁰¹

Van de Graaf maakt duidelijk dat kerkplantingen in de stad elkaar dienen aan te vullen en samen naar buiten gericht moeten zijn op het dienen van de stad:

Gospel in het midden, en dan heb je vervolgens kerken en kerkplantingen in de tweede schil, en in de derde schil zitten dan al die *ministries*, dus *faith and work*, gebed, *childrens ministry*, et cetera. Evangelie in het midden, en dan in dat plaatje de gemeenschappen als dragende dingen, en de *ministries* naar buiten, en zo dienen we met elkaar de stad. En dat is dan hopelijk naar allerlei doelgroepen, subculturen, enzovoorts.¹⁰²

4.5.5 Initiator: kerk, netwerk of team

Zoals onder 4.3.1 beschreven, moedigt CCE kerkplantingen aan zich aan te sluiten bij een kerkelijke denominatie en het initiatief tot kerkplanting door de denominatie te laten

⁹⁷ Keller en Thompson, *Manual*, 34.

⁹⁸ Zie hoofdstuk 24 'Mensen met elkaar verbinden' in Timothy Keller, *Centrum-kerk: het evangelie midden in je stad*, ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2014), 273-284.

⁹⁹ Zie bijv. hoofdstuk 19 'Op zoek naar de missionaire kerk', hoofdstuk 20 'Waar gaat het om in de missionaire kerk?' en hoofdstuk 21 'Missionair leven, hoe doe je dat?' in Timothy Keller, *Centrum-kerk: het evangelie midden in je stad*, ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2014), 225-260.

¹⁰⁰ Zie hoofdstuk 25 'Mensen verbinden met de stad' in Timothy Keller, *Centrum-kerk: het evangelie midden in je stad*, ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2014), 295-300.

¹⁰¹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹⁰² Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

ondersteunen. CCE neemt geen initiatieven tot kerkplanting, maar stelt zich proactief op in de ondersteuning van kerkplantingsinitiatieven. Van der Schoot:

Het moet altijd van *church planters* komen, die visie hebben voor het planten van een kerk of een *fresh expression* ergens, en die al verbonden zijn met City to City of die City to City benaderen. Dan ontstaat die relatie en wordt er *support* gegeven.¹⁰³

CCE moedigt het echter wel aan dat initiatieven tot kerkplanting worden ontplooid. Als iemand met het verlangen een kerk te planten zich bij CCE meldt, dan helpt CCE de droom te realiseren. Het contact van CCE met geïnteresseerden ontstaat volgens Pues “in quite different ways,” maar meestal vóór het daadwerkelijke initiatief tot kerkplanting is genomen. “So they find us in that whole phase of considering: is church planting the thing that I should do? How can I do it? So we're [CCE en de kerkplanter, N.S.] thinking about the whole process,” legt Pues uit.¹⁰⁴ Van der Schoot spreekt van het streven naar groei van het aantal kerkplantingen waarbij CCE betrokken is: “Wij hebben natuurlijk wel een hoop, dat we zeggen: over zoveel jaar moeten we zoveel *church plants* kunnen *supporten* of faciliteren. Maar het is niet zo dat er in de *board* besluiten worden genomen, van: we gaan nu daar een *church plant* doen.”¹⁰⁵ In het jaarverslag van 2018 geeft CCE bijvoorbeeld aan voor 2019 te streven naar het in contact komen met vijfhonderd nieuwe kerkplanters.¹⁰⁶ In dit streven lijken invloeden van het *Church Growth*-denken zichtbaar. Pues legt uit: “Sometimes it happened that within City to City we would say: there's this city where there is a real need for a gospel movement to start, and we pray: ‘can't we find somebody to go there?’”¹⁰⁷

4.5.6 Kerngroep: individu, team of moeder-dochter

In de *Redeemer Church Planter Manual* wordt “cell-based” genoemd als kenmerk van kerkplantingen. Kleine groepen en huiskerken worden aangewezen als kernonderdeel van kerkelijke werkzaamheden in stedelijke context.¹⁰⁸ Van der Schoot signaleert dat een kerkplanting in de praktijk vaak sterk leunt op de kerkplanter, met de nodige risico's:

¹⁰³ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹⁰⁴ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹⁰⁵ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹⁰⁶ “Annual Report 2018,” Redeemer City to City, geraadpleegd op 7 juni 2019, http://ctcannualreport.com/16/?utm_source=City+to+City&utm_campaign=cdd93d0e6b-September_Email_Yes_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_74b41561a8-cdd93d0e6b-102822673&mc_cid=cdd93d0e6b&mc_eid=356b3ce56b.

¹⁰⁷ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹⁰⁸ Keller en Thompson, *Manual*, 43.

En dan blijkt eigenlijk dat de problemen en de uitdagingen waar jonge *church planters* voor staan heel vaak eigenlijk niet eens zozeer met het doel van *church planting* samenhangen, maar gewoon algemeen zijn. Bijvoorbeeld te enthousiast, nog niet genoeg gekeken naar de context, van: waar willen we de *church plant*, waarom, wat is er al, wat gaat het kosten aan inspanning en zo? (...) Allerlei mensen die, vooral in afhankelijke posities, op je terugvallen en op gekke momenten ineens binnenvallen: kan je dit voor me oplossen, kan je dat voor me oplossen?¹⁰⁹

CCE probeert aan dit probleem tegemoet te komen door concrete ondersteuning van de kerkplanter. Van de Graaf: “Het is in Nederland in elk geval toch wel een beetje inspiratie voor de voorgangers, voor het team, en een gemiddeld gemeentelid zal er niet altijd wat van merken.”¹¹⁰ Ook Pues ziet hetzelfde: “These people are church planters. Often the churches don't even know about it, but the church planter was helped and supported on their way to church planting.”¹¹¹

Een kerkplanter onderscheidt zich volgens de *Redeemer Church Planter Manual* van een voorganger van een gevestigde gemeente.¹¹² De kerkplanter moet volgens het handboek goed zijn in “outreach ministry” en in staat zijn nieuwe leiders op te leiden. De kerkplanter moet een roeping ervaren tot het planten van een kerk en beschikken over vaardigheden om het werk te kunnen doen. Het zwaartepunt hierin ligt bij spirituele integriteit en vitaliteit, maar ook elementen als flexibiliteit en management spelen een rol.¹¹³ Binnen de kerkplanting moet aandacht zijn voor het ontwikkelen van toekomstig leiderschap onder betrokkenen bij de gemeenschap.¹¹⁴

4.5.7 *Intentie: kerk als doel of middel*

De *Redeemer Church Planter Manual* roept kerkplanters op een gedegen plan te maken met het oog op de te planten kerk. Hierin wordt geen vaststaand model kerk als eindproduct gehanteerd, maar moet de kerkplanter zelf vaststellen wat zijn visie is, zijn missie, de benodigdheden, zijn waarden, de context en beschikbare hulpbronnen, de doelen en de

¹⁰⁹ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹¹⁰ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹¹¹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹¹² Keller en Thompson, *Manual*, 61.

¹¹³ Keller en Thompson, *Manual*, 65-69.

¹¹⁴ Keller en Thompson, *Manual*, 145, 157.

acties.¹¹⁵ In de afgelopen jaren is CCE volgens Van de Graaf echter wel vooral uitgegaan van een klassiek kerkplantingsmodel met een duidelijk ideaal van het eindproduct, hoewel niet officieel: “City to City heeft er altijd wel echt voor gewaakt, dat ze niet zeiden: we hebben een methode en bam. Maar in de voorbeelden die werden gegeven zat wel de veronderstelling, van: zo doe je dat ongeveer, zo gaat dat.”¹¹⁶ De praktijk was echter anders:

De kern van de methode van City to City is eigenlijk gewoon heel klassiek, klassiek kerkplanting. Dat betekent: je doet wat onderzoek, je vormt een team, met dat team ga je voorbereidingen treffen, je gaat zo snel mogelijk eigenlijk proberen een *worship service* te organiseren, een *launch meeting* zeggen ze dan, en vanuit die *meeting* krijg je een aantal stappen, fases, waarin je die gemeenschap eigenlijk vanuit de eredienst gaat verder ontwikkelen. Dus allerlei andere *ministries* en zo, die ontwikkelen zich als het ware vanuit dat hart.¹¹⁷

Dit type kerken heeft een duidelijke kern: “Preken is gewoon het hart van City to City. (...) De eredienst is centraal, *worship first*,” aldus Van de Graaf.¹¹⁸ In de Nederlandse praktijk blijkt dit volgens Van de Graaf vaak niet goed te werken.

Als je ook kijkt naar wat nu, na zoveel jaar, de vrucht is van al dat werk, dan is Hoop voor Noord denk ik een beetje de uitzondering op de regel bijna. Want dat is echt wel een grote, stevige kerk geworden. En dat is een beetje ondanks, dankzij, maar ook ondanks de principes van City to City.¹¹⁹

Van der Schoot signaleert een zoektocht binnen CCE naar een antwoord op de vraag in hoeverre een kerk gezien moet worden als noodzakelijk resultaat of middel van werkzaamheden, of dat dit vrij gelaten moet worden en de praktijk zal leren of en hoe een kerkplanting ontstaat.

Wat ik wel zie, is dat er op het moment een hele discussie is (...): moet je uitgaan van het model waarbij je zegt: ik plant een kerk ergens en ik begin gewoon met een paar gezinnen en zo in een volslagen onkerkelijke wijk of stadsdeel, en dan begin ik gewoon met een kerk en

¹¹⁵ Keller en Thompson, *Manual*, 111-118.

¹¹⁶ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹¹⁷ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹¹⁸ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹¹⁹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

dan hoop ik dat dat aantrekkelijk is, (...) en dat dat gaat groeien en dat dat dan evangelisatorisch effect heeft. Of begin je precies aan de andere kant, wat men ook wel *fresh expressions* noemt, dus dat je gewoon zegt: ik wil er eerst zijn, in de wijk, in het stadsdeel, en dan evangeliseer je, of, via discipelschap, leef je het evangelie, en als je op een gegeven moment voldoende momentum hebt, kan je erover denken om een kerk te planten. Dus bij de ene is kerkplanting het vehikel om mensen te evangeliseren, en de andere is andersom.¹²⁰

De invloed van de *fresh expressions of church* is hierin duidelijk zichtbaar.

Uiteindelijk is een kerk altijd het gewenste eindresultaat van kerkplanting volgens de strategie van CCE, zo meent ook Van der Schoot: “Je kan niet eeuwig een *fresh expression* blijven. Er moet gemeentevorming komen.”¹²¹ Toch is ook de kerk volgens Van de Graaf niet het einddoel: “Die kerkplanting is ook weer een middel. Dus je hebt ook wel netwerken waar die kerk in het midden staat, soms. Maar hier staat echt de missie, het verhaal van het evangelie, dat staat in het midden.”¹²² De Jong stemt in: “Kerkplanting is veel breder dan alleen het starten van een kerk. Ik geloof ook echt, en als City to City Europe geloven we ook echt dat we meerdere vormen kunnen hebben waarin we het evangelie delen.”¹²³

4.5.8 Vernieuwing: praktisch en theologisch

Zoals eerder gesteld is volgens de informanten de RCC- en CCE-theologie een belangrijk element dat kerkplantingen in Nederland aanspreekt om betrokken te raken bij CCE. In zijn *manual* spreekt Keller van vernieuwing als kenmerk van kerkplantingen, waarbij communicatie van ‘het evangelie’ het middel tot vernieuwing is.¹²⁴ Keller moedigt kerkplanters aan zelf een stevige theologische visie te ontwikkelen alvorens in de praktijk aan het werk te gaan.¹²⁵ Van de Graaf herkent dat in de praktijk: “Ik denk dat heel veel van ons gewoon een oefenplek hebben gevonden om tot een goede theologie te komen.”¹²⁶ Volgens Van de Graaf is deze aanpak vernieuwend.

Mijn ervaring was dat het in Nederland vaak een beetje uit elkaar loopt. Dus de kerken die zich met de cultuur gaan bezighouden verliezen soms echt de christologie uit het oog. En

¹²⁰ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹²¹ Van der Schoot, Reeuwijk, 23 mei 2019.

¹²² Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹²³ De Jong, 22 mei 2019.

¹²⁴ Keller en Thompson, *Manual*, 21.

¹²⁵ Keller, *Center Church*, 20.

¹²⁶ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

degenen die echt op Christus gericht zijn, die verliezen nogal eens de cultuur uit het oog. En Tim Keller was voor mij wel één van de eersten die op een manier die ook echt bij de stad paste die twee dingen bij elkaar hield.¹²⁷

Ook Pues wijst op de vernieuwende aanpak van CCE op het vlak van theologie:

I think many church planters or pastors or movement leaders that came to City to City or came in touch with what we do, how they describe it is: yes, ofcourse, in some sense the gospel is quite a simple thing. (...) But (...) in some sense the gospel is not a simple thing. It actually a theological quite deep thing.¹²⁸

Het ontwikkelen van een goed begrip van ‘het evangelie’ is voor hem de kern van een succesvolle kerkplanting: “The church in Europe is so weak. There must be something wrong with our gospel understanding. (...) The idea of the gospel is that we redeem the culture.”¹²⁹ Keller spreekt ook van een focus op ‘het evangelie’: “We believe that the gospel is ‘the power of God unto church planting’”, in een variatie op Romeinen 1 vers 16 en 17.¹³⁰ Keller biedt in het boek *Center Church* handvatten om dat ‘evangelie’ in de praktijk toe te passen. Hij spreekt in dit kader in computertermen van “hardware,” dat is het dogmatisch fundament, bestaande uit theologische overtuigingen, en “software,” dat zijn werkvormen. Deze dienen op elkaar afgestemd te zijn, maar zijn dat vaak niet. Daarom is “middleware” nodig: een doordachte theologische visie op “hoe het evangelie in verband gebracht kan worden met een bepaalde cultuur in een bepaalde tijd,” dus “wat je in jouw woonplaats en in jouw tijd gaat doen met je dogma’s.” In *Center Church* werkt Keller zijn theologische visie uit en biedt het ‘ter overname’ aan de lezer aan. Kellers theologische visie richt zich op ‘het evangelie’, ‘de stad’ en ‘beweging’, dat is de relatie tussen de kerk en de omgeving.¹³¹ Het tweede aspect hangt nauw samen met de onder ‘locatie’ besproken strategie van CCE (4.5.1), terwijl het derde direct verbonden is met ‘contextualisatie’, dat hierna (4.5.9) besproken zal worden.

4.5.9 Contextualisatie: verhouding tot omliggende cultuur

Volgens Pues staat contextualisatie centraal bij CCE:

¹²⁷ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹²⁸ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹²⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹³⁰ Keller en Thompson, *Manual*, 3.

¹³¹ Keller, *Centrum-kerk*, 14-20.

So one of our key values, beside being gospel-centered, is contextualisation. So contextualisation for us is not just a marketing strategy. But it is a conviction from the core, which calls us to contextualize,¹³²

Ook Van de Graaf benadrukt het belang van contextualisatie in de strategie van kerkplanting bij CCE. “Contextualisatie is natuurlijk ook heel belangrijk, dus dat je het echt hebt over *city*. Dan is dat de context waarin je werkt. En die context doet ook wat met je. Die dwingt je ook om naar nieuwe wegen te gaan zoeken.”¹³³

Center Church gaat uitvoerig in op contextualisatie. Kerkplantingen moeten streven naar een “evenwichtige contextualisatie” volgens het boek, dat wil zeggen dat zij een juiste balans proberen te vinden tussen luisteren naar de omringende cultuur en luisteren naar de Bijbel.¹³⁴ De kerkplanting moet een balans vinden tussen waardering hebben voor en het uitdagen van de stad, ofwel tussen “onder-“ en “overcontextualiseren”.¹³⁵

Keller neemt afstand van diverse benaderingen en modellen die de kerk door de tijd heen heeft ontwikkeld om de relatie kerk-context te duiden. In zijn boek benoemt hij bijvoorbeeld het twee-rijkenmodel, het tegencultuurmodel en het relevantiemodel.¹³⁶ Hij streeft een andere aanpak na: in de *Redeemer Church Planter Manual* worden concrete sociologische onderzoeksmethoden behorend bij contextualisatie aangereikt en uitgewerkt, bijvoorbeeld demografisch en etnografisch onderzoek. Deze methoden dienen de kerkplanter te ondersteunen bij het opstellen van profielen van de inwoners van het gebied rond zijn kerkplanting.¹³⁷

Ook in de trainingen van CCE wordt aandacht besteed aan contextualisatie. Pues vertelt:

We do have certain training modules to go through. There is a theoretical side to that. So there is a research side. You should in some sense become the biggest expert of your neighborhood.¹³⁸

¹³² Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹³³ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹³⁴ Keller, *Centrum-kerk*, 95-99.

¹³⁵ Keller, *Center Church*, 23, 87.

¹³⁶ Keller, *Center Church*, 194-217, 223-242.

¹³⁷ Keller en Thompson, *Manual*, 75-81.

¹³⁸ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

Juist deze aanpak van contextualisatie maakt het volgens Pues, zoals eerder genoemd, onmogelijk geheel inclusief te zijn in de benadering van doelgroepen: “Always when you contextualize to one person or to a group of people, it is always a distinct part of the big diversity that humanity is.”¹³⁹

CCE biedt kerkplantingen handvatten om te leren contextualiseren. Toch moeten in de Nederlandse context zelfs ook deze aangeleverde handvatten aan contextualisatie worden onderworpen. Van de Graaf merkt op: “Tegelijkertijd weten we dat in de Europese cultuur de originele ideeën maar ten dele werken. Dus we moeten veel meer contextualiseren. En in dat geheel neemt City to City nog steeds een belangrijke plek in.”¹⁴⁰

4.5.10 Institutionalisering: mate van zelfstandigheid

Een kerkplanting die wil voldoen aan het beeld van een ‘Centrum-kerk’, zoals die in het boek *Center Church* wordt geschetst, moet een “stabiele organisatie” zijn, “geworteld in de kerkelijke traditie.” Dergelijke kerken krijgen het advies: “bewaars binnen de kerk het evenwicht tussen een losse beweging en een gestructureerde organisatie.”¹⁴¹ Hier ontstaat een spanningsveld: de kerkplanting is onderdeel van een bestaande kerkelijke denominatie, en wordt geacht zelf in enige mate te institutionaliseren, maar onduidelijk is in welke mate. Kerkplantingen moeten zowel kenmerken van een instituut als van een beweging in zich hebben.

Keller contrasteert een instituut en een beweging op diverse terreinen: bewegingen hebben een uitgesproken visie en toewijding aan deze visie drijft hen, terwijl instituten wel een “purpose statement” hebben, maar geleid worden door regels en procedures. Bewegingen hebben bovendien meer dan instituten flexibiliteit naar andere organisaties en groepen en brengen nieuwe ideeën en nieuwe leiders van binnenuit voort.¹⁴² Een kerkplanting wordt getypeerd als organisme én organisatie, met tradities uit het verleden en dynamiek van beweging.¹⁴³ De kerk moet in zekere zin een instituut zijn, met bijvoorbeeld een heldere ambtsstructuur.¹⁴⁴ Volgens Keller is het inherent aan het feit dat de kerk een instituut is dat de kerk naar verloop van tijd inflexibeler wordt.¹⁴⁵ Daarmee samenhangend

¹³⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹⁴⁰ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹⁴¹ Keller, *Centrum-kerk*, 358.

¹⁴² Keller, *Center Church*, 339-340.

¹⁴³ Keller, *Centrum-kerk*, 223.

¹⁴⁴ Keller, *Centrum-kerk*, 320-324.

¹⁴⁵ Keller, *Center Church*, 341.

weten kerken na verloop van tijd minder nieuwe mensen aan te spreken en is blijvende nieuwe kerkplanting nodig.¹⁴⁶

Er weinig of geen contact tussen CCE en de landelijke structuur van kerkelijke denominaties. De Jong vertelt: “We hebben niet echt formele overlegstructuren of dat soort zaken.”¹⁴⁷ Van de Graaf meent: “Het is echt een voorgangersbeweging. Kerkenraden ondersteunden dat, maar in de praktijk was er veel meer afstand. En een gemiddeld gemeentelid hoorde de naam wel eens, maar dat was het wel.”¹⁴⁸ Het werk dat CCE doet is volgens Pues niet te vergelijken met een kerkelijke denominatie en daarom ook niet vervangend voor een kerkelijke denominatie. Slechts op enkele terreinen die behoren tot een kerkplanting kan men zich wenden tot CCE. “There's something for you that hopefully helps you and it makes you a better person in your denomination.”¹⁴⁹

Kerkplantingen verbonden met CCE zijn vaak ook met andere netwerken verbonden. CCE juicht dit toe. Van de Graaf beweert dat CCE actief contact zoekt met verschillende van deze netwerken: “Maar tegelijkertijd is het ook wel gewoon de kunst om jezelf te blijven. (...) Dus er kunnen natuurlijk een heleboel netwerken naast elkaar bestaan en dat moet ook. City to City heeft ook wel gewoon z'n beperkingen.”¹⁵⁰ “We are in good communication with all the other networks, and trying to bring that together,” meent ook Pues. Ieder netwerk heeft zijn eigen specialiteit. “We will always say: you will probably need to find that somewhere else.”¹⁵¹

4.6 Conclusie

CCE is als organisatie, na lange tijd informeel werk te hebben geleverd, sterk in ontwikkeling richting professionalisering. CCE richt zich op ondersteuning van kerkplanters en initiatieven tot kerkplanting door onderwijs, training en coaching. Daarbij is in de loop van de tijd meer oog gekomen voor de eigenheid van de Europese context waarin de werkzaamheden verricht worden. CCE moedigt kerkplantingen aan zich te verbinden aan een bestaande kerkelijke denominatie, hoewel de organisatie zelf niet actief contact zoekt met kerkelijke denominaties. CCE onderscheidt zich van andere (inter)nationale netwerken die actief zijn in Nederland in

¹⁴⁶ Keller, *Centrum-kerk*, 336.

¹⁴⁷ De Jong, 22 mei 2019.

¹⁴⁸ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹⁴⁹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

¹⁵⁰ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

¹⁵¹ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

de expliciete focus op de stad, het Europese karakter van de organisatie, de nadruk op communicatie van 'het evangelie' (met dogmatische en non-negotiabele "hardware"), met expliciete aandacht voor de vraag hoe dit 'evangelie' gecontextualiseerd kan worden, zodat het qua vorm en inhoud begrijpelijk en relevant wordt voor mensen en de samenleving ook daadwerkelijk verandert. Het holistisch ideaal als motief van kerkplanting, in directe relatie gebracht met het soteriologisch motief, blijken van doorslaggevend belang te zijn. Uit de schets van de diverse analytische categorieën die samen de strategie van kerkplanting van CCE bepalen, blijkt CCE een uitgesproken en eigen benadering te kiezen, bijvoorbeeld wat betreft locatie (stad), intentie (centrale rol van de kerkdienst), vernieuwing (begrip en communicatie van 'het evangelie') en contextualisatie.

Hoofdstuk 5: Kerkplantingsstrategieën van Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht

5.1 Introductie

In dit hoofdstuk staan de twee casestudy's centraal, te weten de kerkplantingen Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht. Ik beantwoord de deelvraag: welke strategie hebben Nederlandse kerken aangesloten bij CCE, namelijk Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht, gehanteerd in het proces van kerkplanting? Hiertoe beschrijf ik eerst kort de ontstaansgeschiedenis van beide kerkplantingen (5.2). Vervolgens plaats ik ze binnen het veld van kerkelijke denominaties en (inter)nationale netwerken (5.3). In de daaropvolgende paragraaf benoem ik de belangrijkste motieven die een rol hebben gespeeld bij het initiatief tot kerkplanting (5.4). Tot slot analyseer ik de strategie van beide kerkplantingen aan de hand van de in het theoretisch kader vastgestelde analytische categorieën (5.5).

Ter beantwoording van deze deelvraag zijn de gehouden interviews met (voormalig) voorgangers en leden van de kerkplantingen leidend. Namens de kerkplanting Hoop voor Noord heb ik gesproken met voorgangers Jurjen ten Brinke en Theodoor Meedendorp. Ten Brinke is sinds het ontstaan van de kerkplanting betrokken en Meedendorp sinds 2014. Bovendien heb ik Lynn Visser, gemeenteopbouwwerker bij Hoop voor Noord en sinds het ontstaan van de kerkplanting tot op heden actief betrokkene, geïnterviewd. Richard Roest, voormalig voorganger van RijnWaarde en als kerkplanter betrokken bij het ontstaan van de kerkplanting, en Mark Rietkerk, voorganger sinds 2014, heb ik namens RijnWaarde geïnterviewd. Ook Rida van der Ziel, sinds het ontstaan van de kerkplanting actief betrokkene bij de gemeenschap, lid van het projectteam waarin plannen voor de kerkplanting werden ontworpen en tot op heden actief gemeentelid, is geïnterviewd. Daarnaast is primair bronmateriaal dat handelt over de kerkplantingen, bijvoorbeeld krantenartikelen en websites van de kerkplantingen, gebruikt.

5.2 Ontstaan Hoop voor Noord en RijnWaarde

5.2.1 Hoop voor Noord

In 2006 is het initiatief tot kerkplanting van Hoop voor Noord genomen door samenwerkingsgemeente van de Nederlands Gereformeerde Kerk (NGK) en Christelijke

Gereformeerde Kerken (CGK) De Bron, namens het kerkgenootschap van de CGK.¹ De CGK-gemeente Amsterdam-Noord was ernstig verzwakt geraakt. Daarom waren de laatste leden van de gemeente Amsterdam-Noord ondergebracht bij De Bron.² “Daar [bij de voormalige gemeente Amsterdam-Noord, N.S.] kwamen nog 33 70-plussers,” verklaart kerkplanter en voorganger van Hoop voor Noord Jurjen ten Brinke.³ Ten Brinke wordt in 2006 namens de CGK aangesteld als kerkplanter voor de nieuw te stichten kerkplanting, na gereageerd te hebben op een vacature, opgesteld door de kerkenraad van De Bron. De voormalige gemeente Amsterdam-Noord ondersteunde een nieuw initiatief: “Er was een legaat van honderdduizend euro dat ze graag voor de wijk wilden gebruiken.”⁴ Hij krijgt de Kruiskerk, het kerkgebouw waar voorheen de CGK-gemeente Amsterdam-Noord samenkwam, tot zijn beschikking.⁵ Gedurende een periode van negen maanden ontplooit Ten Brinke activiteiten en doet onderzoek naar het stadsdeel Amsterdam-Noord. “Via allerlei wegen zijn er mensen binnengekomen [bij de eerste activiteiten van Hoop voor Noord, N.S.]” “Uit die groep, op een gegeven moment was de vraag: wat gaan we doen?,” meent Visser, die lid was van het eerste kernteam en nog altijd actief betrokken is bij de gemeente.⁶

In september 2006 start Ten Brinke namens Hoop voor Noord met tweewekelijkse samenkomsten in de Kruiskerk,⁷ omdat de behoefte daartoe blijkt te leven onder buurtbewoners.⁸ Vanaf 2007 wordt opgeschaald naar wekelijkse samenkomsten. In 2010 wordt de kerkplanting een zelfstandige gemeente binnen de CGK.⁹ In dezelfde periode stelt Hoop voor Noord een eigen kerkenraad, ofwel “klein team”, samen.¹⁰ Door groei van de gemeenschap wordt in 2012 besloten tot een extra zondagse samenkomst op zondagavond, die om onduidelijke redenen na verloop van tijd gestopt is.¹¹ In september 2014 wordt Meedendorp aangesteld als parttime tweede voorganger.¹²

¹ Van Hoeven – ten Voorde, “Hoop voor Noord is niet vóór, maar ván Amsterdammers.”

² *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

³ Jurjen ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁴ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁵ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

⁶ Lynn Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁷ *Nederland Zingt op Zondag*, “Nederland Zingt met Pinksteren (1),” Evangelische Omroep, 27 mei 2012, https://www.npostart.nl/nederland-zingt-met-pinksteren/27-05-2012/EO_101180092.

⁸ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁹ Van Hoeven – ten Voorde, “Hoop voor Noord is niet vóór, maar ván Amsterdammers.”

¹⁰ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹¹ Kerkredactie, “Hoop voor Noord Amsterdam belegt tweede dienst,” *Reformatisch Dagblad*, 3 oktober 2012, <https://www.rd.nl/kerk-religie/hoop-voor-noord-amsterdam-belegt-tweede-dienst-1.689395>.

¹² Theodoor Meedendorp, “Hoop voor Noord,” Boomdieren, <http://theodoormeedendorp.nl/hoop-voor-noord/>.

In 2015 fuseert Hoop voor Noord officieel met oorspronkelijke CGK-gemeente Amsterdam-Noord.¹³ Ten Brinke legt uit:

Als cadeautje kregen wij toen die oude mensen erbij van onze zustergemeente, want die zeiden: ja, als jullie zelf weer een gemeente zijn in Amsterdam-Noord, is het raar dat een groepje mensen dat in hetzelfde gebouw samenkomt onder ons valt in Amsterdam-West.¹⁴

Vandaag de dag is de kerkplanting uitgegroeid tot een relatief grote gemeenschap. “Op zondagochtend komen hier zo'n 75 tot honderd volwassenen en 25 tot dertig kinderen om 10 uur, en om half 1 komen er zo'n 150 volwassenen en veertig kinderen. Dus op zondag komen hier ongeveer 250 volwassenen naar de gemeente toe en een stuk of zestig kinderen. Daarmee zijn we in Amsterdam-Noord met stip de grootste kerk,” legt Ten Brinke uit.¹⁵ Twee derde van de bezoekers heeft een on- of randkerkelijke achtergrond.¹⁶ Onder degenen met een christelijke achtergrond is grote diversiteit: “charismatisch tot Oud Gereformeerde Gemeente.”¹⁷ Er worden iedere zondag twee samenkomsten georganiseerd, waarbij de eerste samenkomst, rekening houdend met de leden van de vroegere CGK Amsterdam-Noord, klassieker van karakter is.¹⁸

5.2.2 RijnWaarde

In 1999, toen de eerste woningen van de nieuw te bouwen Vinex-wijk Leidsche Rijn al gebouwd waren, komen enkele vertegenwoordigers uit de lokale NGK en CGK samen.¹⁹ “Toen was het idee: er komen tachtigduizend woningen, (...) dus daar ligt een uitdaging, dat daar een kerk komt,” schetst Van der Ziel, lid van het projectteam dat het initiatief tot kerkplanting van RijnWaarde uitwerkte en nog altijd actief gemeentelid.²⁰ Vanaf 2000 zijn vijf kerken betrokken bij het initiatief om in de Vinex-wijk Leidsche Rijn een protestantse kerk te stichten, te weten CGK Maarssen en CGK Singelkerk Utrecht, de NGK Jeruzalemkerk, GKv

¹³ Van Hoeven – ten Voorde, “Hoop voor Noord is niet vóór, maar ván Amsterdammers.”

¹⁴ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁵ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁶ Van Hoeven – ten Voorde, “Hoop voor Noord is niet vóór, maar ván Amsterdammers.”

¹⁷ “Portret Hoop voor Noord,” Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk, geraadpleegd op 5 juni 2019, <http://www.missionairsteunpunt.nl/praktijkverhaal-kerkplanting-hoop-voor-noord/>.

¹⁸ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 167.

²⁰ Rida van der Ziel, Utrecht, 22 mei 2019.

Utrecht Noord-West en GKv Leidsche Rijn.²¹ Volgens Van der Ziel delen de betrokken kerken een algemeen gevoel: “Die [nieuwe woningen, N.S.] gaan gebouwd worden. Dus daar ligt een uitdaging, dat daar een kerk komt.”²² Enkele leden van de betrokken kerken hadden het voornemen zich in de nieuwe wijk te vestigen en willen een rol spelen in het genomen initiatief van de nieuw te ontstane gemeente.²³ Een projectteam wordt samengesteld om plannen nader uit te werken. In 2001 wordt Richard Roest aangesteld als kerkplanter namens de samenwerkende kerkgenootschappen.²⁴ Op dat moment bestaat de gemeenschap uit twaalf tot vijftien gezinnen.²⁵ “De eerste twee à drie jaar dat wij daar waren, was er vooral missionair werk en kwam gemeenschapsvorming op de tweede plek. (...) Mensen leren kennen, kinderwerk,” aldus Roest.²⁶ Al snel komen daar activiteiten bij. Roest vertelt: “En we hadden kringen, en we gingen Alpha [een cursus ontwikkeld door Holy Trinity Brompton, N.S.] doen, ik denk in 2003-2004.”²⁷ Het opbouwen van een netwerk was een speerpunt voor Roest. “Je moet wel bedenken dat je eerst *commitment* moet halen hè, want anders dan sta jij alles te doen.”²⁸ In 2003, zo’n drie jaar na de start, begint RijnWaarde met maandelijkse “laagdrempelige vieringen” in een wijkcentrum.²⁹ Sinds 2005 worden wekelijkse samenkomsten gehouden.³⁰ In 2006 wordt Roest door de NGK formeel aangesteld als missionair predikant van RijnWaarde.³¹

In 2009 wordt RijnWaarde officieel geïnstitutionaliseerd binnen de NGK. Het projectteam verdwijnt en er wordt een “kernteam”, dat functioneert als kerkenraad, aangesteld.³² In 2014 wordt Mark Rietkerk, na vertrek van Roest, beroepen als voorganger van RijnWaarde.³³ Ook Timo van der Heijden, lid van de NGK, wordt in dienst genomen van de gemeente in de functie van missionair werker.³⁴ De gemeente bestaat vandaag de dag

²¹ RijnWaarde, “Ontstaan.”

²² Van der Ziel, 22 mei 2019.

²³ Marten van der Meulen, “Vroom in de Vinex: Kerk en civil society in Leidsche Rijn,” (PhD diss., Vrije Universiteit Amsterdam, 2006), 119-120.

²⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 168.

²⁵ Van der Ziel, 22 mei 2019.

²⁶ Richard Roest, Houten, 6 mei 2019.

²⁷ Roest, 6 mei 2019.

²⁸ Roest, 6 mei 2019.

²⁹ Redactie kerk, “Evangelisatieproject in Leidsche Rijn breidt uit,” *Nederlands Dagblad*, 24 januari 2003, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/evangelisatieproject-in-leidsche-rijn-breidt-uit.20210.lynx>.

³⁰ RijnWaarde, “Ontstaan.”

³¹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 171.

³² Van der Ziel, 22 mei 2019.

³³ Mark Rietkerk, Utrecht, 3 mei 2019.

³⁴ “Bijzonder missionaire kerken,” Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerken, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://www.missionairsteunpunt.nl/bijzonder-missionair/>.

uit ruim driehonderd leden en betrokkenen.³⁵ Sinds oktober 2017 komt de gemeente samen in de Marekerk, eigendom van de Protestantse Gemeente De Meern, in afwachting van de oplevering van het nieuwe kerkgebouw dat in samenwerking met de GKv Leidsche Rijn wordt gerealiseerd.³⁶

5.3 Relatie tot kerkelijke denominatie en (inter)nationale netwerken

5.3.1 Hoop voor Noord

Hoop voor Noord is als initiatief vanuit de CGK ontstaan. Het landelijk verband van de CGK geeft Hoop voor Noord tamelijk veel ruimte om de eigen praktijk in te vullen, maar heeft weinig financiële ondersteuning gegeven. “De CGK is zo georganiseerd dat je plaatselijk verantwoordelijk bent. (...) Dus op dertien jaar hebben wij misschien wel twee miljoen gebruikt en hebben zij vijftigduizend betaald,” aldus Ten Brinke.³⁷ Bij de synode van 2013 besloot de CGK tot steun van financieel kwetsbare zendingsgemeenten en stelde vast dat Hoop voor Noord aan de eisen voldoet.³⁸ Bij de CGK-synode in 2016 is besloten tot 2020 in totaal voor alle kerkplantingen €150.000 beschikbaar te stellen.³⁹ Hoop voor Noord heeft hier echter geen bijdrage van ontvangen.⁴⁰

Ten Brinke acht het van groot belang dat een kerkplanting bij een kerkelijke denominatie aangesloten is.⁴¹ De inbreng van de CGK in Hoop voor Noord beschrijft hij als volgt: “Hun rol is dat zij het mogelijk hebben gemaakt binnen het kerkverband om zendingsgemeenten in Nederland te stichten. (...) Ik heb relatief veel vrijheid. (...) De CGK kijkt daarin mee, soms kritisch, doorgaans ruimhartig.”⁴² Ook Meedendorp ervaart vrijheid: “Pragmatisch en praktisch valt er veel meer met verschillen te leven dan bij een classis of op papier lijkt.”⁴³ Ten Brinke wijst erop dat het goed is dat Hoop voor Noord “in de positieve zin van het woord gecontroleerd wordt, verantwoording heeft af te leggen.”⁴⁴ Ten Brinke ervaart

³⁵ “Ontstaan,” RijnWaarde.

³⁶ “Locatie,” RijnWaarde, geraadpleegd op 17 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/locatie>.

³⁷ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

³⁸ Gerald Bruins, “Steun voor arme CGK-zendingsgemeenten,” *Nederlands Dagblad*, 27 november 2013, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/steun-voor-arme-cgk-zendingsgemeenten.391196.lynkx>.

³⁹ Redactie Kerk & religie, “CGK steunen arme zendingsgemeenten,” *Reformatorsch Dagblad*, 25 januari 2017, <https://www.rd.nl/kerk-religie/cgk-steunen-arme-zendingsgemeenten-1.1369999>.

⁴⁰ Jurjen ten Brinke, persoonlijke e-mail, 5 juni 2019.

⁴¹ Jurjen ten Brinke, “Gemeentestichting gebeurt in verbondenheid met moederkerk,” *Reformatorsch Dagblad*, 2 december 2014, <https://www.rd.nl/opinie/gemeentestichting-gebeurt-in-verbondenheid-met-moederkerk-1.433337>.

⁴² Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁴³ Theodoor Meedendorp, Utrecht, 15 mei 2019.

⁴⁴ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

echter niet veel persoonlijke binding met de CGK. Veeleer wendt hij zich tot netwerken die zich bezighouden met kerkplanting. “Ik weet me eerlijk gezegd met sommige collega's die ik maar eens in de anderhalf jaar zie meer verbonden dan met een aantal, veel, collega's van mij in de CGK.”⁴⁵ Visser omschrijft het lidmaatschap van de CGK vooral als formaliteit: “Het is alleen maar omdat we daarbij aangesloten zijn, en *that's it*. We worden echt niet vanuit daar gestuurd.”⁴⁶

Hoop voor Noord presenteert zich expliciet als onderdeel van de CGK, maar benadrukt tegelijkertijd een interkerkelijke focus te hebben, zoals onder meer blijkt uit het beleidsdocument:

We denken daarbij nadrukkelijk interkerkelijk; christenen uit verschillende achtergronden en culturen zijn welkom in Hoop voor Noord om mee te bouwen in Gods Koninkrijk. We zijn dankbaar voor de ‘bescherming’ van een denominatie en realiseren ons dat we in een lijn van traditie staan.⁴⁷

Hoop voor Noord is lid van enkele netwerken, waaronder Intercultural Church Plants (ICP) en Amsterdam in beweging, een lokaal netwerk van voorgangers.⁴⁸ Meedendorp noemt ook Urban Expression, Nederland Zoekt het netwerk van Tear en CCE als netwerken waarmee hij zich verbonden voelt.⁴⁹

5.3.2 RijnWaarde

Het initiatief tot de kerkplanting van RijnWaarde is genomen door een samenwerking van vijf gemeenten uit drie kerkelijke denominaties. Roest wijst de NGK als belangrijkste partner aan: “Financieel het belangrijkste, qua link en steun het belangrijkste, en die nam ook wel de *lead* in dingen.”⁵⁰ In 2006 trok de CGK Maarssen zich terug uit het “project gemeentestichting,” omdat RijnWaarde niet bij voorbaat vrouwen in het ambt wilde uitsluiten.⁵¹ Van der Ziel

⁴⁵ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁴⁶ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁴⁷ “Beleidsdocument 2015-2017,” Hoop voor Noord, gepubliceerd in februari 2015, <http://hoopvoornoord.nl/userfiles/File/beleidsdocument-hvn-2015-2017.pdf>.

⁴⁸ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁴⁹ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁵⁰ Roest, 6 mei 2019.

⁵¹ Redactie kerk, “Classis stemt tegen gemeentestichting,” *Nederlands Dagblad*, 4 maart 2008, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/classis-stemt-tegen-gemeentestichting.3845.lynkx>; Redactie kerk, “CGK Maarssen voor deel uit RijnWaarde,” *Nederlands Dagblad*, 8 december 2006, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/cgk-maarssen-voor-deel-uit-rijnwaarde.9460.lynkx>.

beweert echter dat het gedeelde initiatief tegelijk zorgde voor toename van kerkelijke eenheid: “Dus het was eigenlijk ook wel heel bijzonder dat dat gelukt is.”⁵²

Toch is de kerkplanting geen samenwerkingsgemeente geworden. In 2009 besloot RijnWaarde zich bij de NGK aan te sluiten.⁵³ Van der Ziel beschrijft dit als een pragmatische keuze:

Er is echt gezocht: kunnen we dan een gezamenlijke kerk worden van die drie moederkerken, met de ruimte voor mensen die nog uit een andere gemeenschap komen, dat die zich ook thuis kunnen voelen. En dan wordt het ingewikkeld. Daarom is uiteindelijk ook besloten: dat ging te veel tijd en energie kosten, en dat ondersteunde niet het doel dat we voor ogen hadden. Om die reden is gekozen om onderdak te krijgen bij de Nederlands Gereformeerde Kerken. Ook omdat die qua kerkorde de meeste ruimte hebben.⁵⁴

Bezwaren tot samenwerking kwamen vooral uit de hoek van de CGK, die de kerkplanting als “niet gereformeerd genoeg” beoordeelde.⁵⁵ Marco van der Straten, een betrokkene in het proces en lid van RijnWaarde, geeft aan: “De kerkelijke vergaderingen lieten geen ruimte tot een officieel samenwerken.”⁵⁶

Binnen de kerkplanting is sinds aanvang ruimte gegeven aan voorgangers afkomstig uit diverse denominaties.⁵⁷ Inmiddels zijn gelovigen met een achtergrond in diverse kerkelijke denominaties lid van RijnWaarde. Daarbij speelt het volgens Rietkerk nauwelijks een rol dat RijnWaarde officieel NGK is, ondanks het feit dat zowel de voormalige als de huidige voorganger tot de NGK behoren.⁵⁸ Ook Van der Straten geeft dit aan: “Om eerlijk te zijn maakt het de meeste mensen die onze diensten bezoeken en die lid worden weinig uit welke kerkvlag er wappert.”⁵⁹

RijnWaarde is niet aangesloten bij (inter)nationale netwerken voor kerkplanting. Rietkerk licht dit besluit toe: “Je bent ook gewoon vol met wat je hier hebt.”⁶⁰ Wel is

⁵² Van der Ziel, 22 mei 2019.

⁵³ Redactie kerk, “Rijnwaarde wordt Nederlands-gereformeerd,” *Nederlands Dagblad*, 6 juni 2009, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/rijnwaarde-wordt-nederlands-gereformeerd.178126.lynkx>.

⁵⁴ Van der Ziel, 22 mei 2019.

⁵⁵ Redactie kerk, “Classis onderbouwt afwijzen Rijnwaarde,” *Nederlands Dagblad*, 5 juni 2008, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/classis-onderbouwt-afwijzen-rijnwaarde.2453.lynkx>.

⁵⁶ “Meer samenwerking tussen CGK en NGK... of toch niet,” Marco van der Straten, gepubliceerd op 25 januari 2017, <https://marcovanderstraten.nl/2017/01/25/meer-samenwerking-tussen-cgk-en-ngk-of-toch-niet/>.

⁵⁷ Van der Ziel, 22 mei 2019.

⁵⁸ Rietkerk, 3 mei 2019.

⁵⁹ Marco van der Straten, “Meer samenwerking tussen CGK en NGK... of toch niet.”

⁶⁰ Rietkerk, 3 mei 2019.

RijnWaarde geïnspireerd door Willow Creek, met name aangaande het belang van het formuleren van een heldere missie en visie.⁶¹ Volgens de website van het Missionair Steunpunt van de NGK is het Missionair Steunpunt bij RijnWaarde betrokken middels het geven van “e-coaching.”⁶²

5.4 Motieven voor kerkplanting

5.4.1 Hoop voor Noord

Bij Hoop voor Noord spelen verschillende motieven tot kerkplanting een rol. Het soteriologisch motief (zie 2.3.1) en de relevantie voor het dagelijks leven (zie 2.3.2), in verband gebracht met het holistisch ideaal (zie 2.3.5), zijn de belangrijkste. De missie van Hoop voor Noord maakt de motivatie tot de kerkplanting duidelijk:

Als christelijke gemeente in Amsterdam willen we een beweging van het evangelie zijn, waarin we eigentijdse geloofsgemeenschappen vormen met de Bijbel als fundament, Jezus als focus, de 21^e eeuw als context en Amsterdam-Noord als basis. We willen onze stads- en buurtgenoten dienen door hen met woorden en daden te tonen wat het evangelie van Jezus inhoudt.⁶³

Bij de initiator, de CGK, lijkt het soteriologisch motief het zwaarst te wegen: “Toen ik benoemd werd heb ik letterlijk te horen gekregen [van het landelijke kerkgenootschap van de CGK, N.S.] dat ik alles moest doen wat in mijn vermogen lag om de bevolking van Amsterdam-Noord te bereiken met het evangelie,” aldus Ten Brinke.⁶⁴ In de documentaire ‘Ronselaar voor God’ uit 2006 zegt Ten Brinke: “Het leven met God is zo heerlijk. (...) Ik zal ervoor gaan om iedereen in Amsterdam-Noord de kans te geven die stap te maken.”⁶⁵ Hij signaleert echter een ontwikkeling bij zichzelf:

En als ik heel eerlijk ben en terugkijk naar dertien jaar Hoop voor Noord in Amsterdam, dan is mijn grootste theologische *move* ook wel de *move* geweest van ‘*save your soul from hell*’, als evangelist (...), naar verkondiger van het Koninkrijk zijn in woorden en in daden, waarin ieder in zijn kracht wordt gezet en ik ook buurtwerkers heb die een maaltijd in de buurt organiseren

⁶¹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 169.

⁶² Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerken, “Bijzonder missionaire kerken.”

⁶³ Hoop voor Noord, “Beleidsdocument 2015-2017.”

⁶⁴ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁶⁵ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

maar daar geen preekje houden van vijf minuten over een gelijkenis, terwijl ik dat hier wel deed.⁶⁶

Ten Brinke koppelt het soteriologisch motief dus nauw aan de relevantie voor het dagelijks leven. Ook op de website van Hoop voor Noord wordt deze koppeling gemaakt: “We verlangen ernaar dat Amsterdammers uit de wijk op zoek gaan naar God en naar zichzelf en daarbij oog hebben voor elkaar.”⁶⁷ Ook Meedendorp spreekt van het verlangen uit dat, middels het werk van Hoop voor Noord, een relatie van leden van de gemeenschap met Jezus invloed heeft op het leven van mensen.⁶⁸ De beide motieven bestaan dus naast elkaar. Ten Brinke legt uit:

Wij hebben geen dubbele agenda, want we zijn er klip en klaar over dat we iedereen een relatie met Jezus gunnen. En als mensen er dan niet voor gaan, dan gaan ze er niet voor en dan vinden we het nog steeds fijn dat we samen met hen computerles kunnen geven in een buurthuis, of een maaltijd voor eenzame ouderen.⁶⁹

Ten Brinke onderstreept ook een holistisch ideaal: “Wat voor ons heel belangrijk is, is een holistische aanpak, waarmee we bedoelen dat geest, ziel en lichaam een plek krijgen.”⁷⁰ Meedendorp lijkt dit tevens te koppelen aan het motief van het zichtbaar maken van Gods rijk op aarde (zie 2.3.3): “Ook goed doen en het koninkrijk zichtbaar maken.”⁷¹ Het holistisch ideaal klinkt door in de visie: “Deze gemeenschap functioneert als een plaats van licht en vrede in de stad en is dienstbaar aan het stadsdeel.” In het beleidsdocument wordt niet enkel over de stad, maar zelfs over de maatschappij als geheel gesproken.⁷² Hoop voor Noord verbindt hier ook aspecten als sociale en ‘groene’ duurzaamheid aan.⁷³

⁶⁶ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁶⁷ Hoop voor Noord, “Hoop voor Noord, multiculturele kerk in Amsterdam-Noord.”

⁶⁸ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁶⁹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁷⁰ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁷¹ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁷² Hoop voor Noord, “Beleidsdocument 2015-2017.”

⁷³ “Groene kerk: Hoop voor Noord Amsterdam,” Groene Kerken, geraadpleegd op 5 juni 2019, <https://www.groenekerken.nl/kerken/amsterdam-2/?cn-reloaded=1>.

5.4.2 RijnWaarde

Ook bij RijnWaarde speelt het soteriologisch motief een grote rol, en wordt dit motief nauw verbonden met de relevantie voor het dagelijks leven. Marten van der Meulen, die in 2006 onderzoek deed naar RijnWaarde, ziet hierin een rangorde:

Voor RijnWaarde is de kerk in eerste instantie een gemeenschap van christenen die God aanbidden. In tweede instantie (overigens vrijwel aan de eerste gelijk) is de kerk er voor het verkondigen van het evangelie. Pas daarna komen zaken als het bijdragen aan de sociale kwaliteit van de nieuwbouw.⁷⁴

Roest legde gedurende zijn werk voor RijnWaarde de nadruk op de verkondiging van ‘het evangelie’:

Als wij onze energie ergens aan willen geven, dan is het aan de verkondiging van het evangelie in een onwijs groots stadsdeel. (...) We hadden één doel, en dat was: het evangelie in Leidsche Rijn brengen.⁷⁵

Van der Ziel beschrijft het als het streven “zichtbaar te zijn hier in Leidsche Rijn en iets van de liefde van Christus hier te laten zien. En niet per se op de zeepkistjes te gaan staan preken, maar dat mensen geïnteresseerd zouden worden door hoe je leeft met elkaar.”⁷⁶ Rietkerk spreekt van “de bloei van Leidsche Rijn” als doel, en spitst dit soteriologisch toe: “Dat kan in de breedste zin van het woord zijn. Ten diepste hoop je dat iedereen het evangelie mag horen van verlossing door Christus. Daar zit uiteindelijk de kracht tot bloei in.”⁷⁷ Hij koppelt dit streven naar bloei ook aan de relevantie voor het dagelijks leven: “Dat heeft niks met geloof of wat dan ook te maken. Dat is praktisch diaconaal werk eigenlijk. Dus dat is ook een stukje bloei van Leidsche Rijn.”⁷⁸ Ook op de website wordt “maatschappelijk betrokken en dienstbaar zijn” als doel van RijnWaarde benoemd.⁷⁹

⁷⁴ Van der Meulen, “Vroom in de Vinex,” 124.

⁷⁵ Roest, 6 mei 2019.

⁷⁶ Van der Ziel, 22 mei 2019.

⁷⁷ Rietkerk, 3 mei 2019.

⁷⁸ Rietkerk, 3 mei 2019.

⁷⁹ “Verbinden in Leidsche Rijn,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/verbinden/leidsche-rijn>.

In de zomer van 2019 neemt RijnWaarde een eigen kerkgebouw in gebruik. Tot op heden maakt RijnWaarde voor samenkomsten gebruik van de Marekerk, eigendom van de Protestantse Gemeente De Meern, maar beschikt niet over een eigen gebouw.⁸⁰ Het nieuwe gebouw wordt gezien als middel om de missie te verbreden en meer in te zetten op de relevantie voor het dagelijks leven. Rietkerk spreekt van “een plek bieden aan de buurt” en heeft het verlangen “iets te betekenen voor de wijk waarin we staan.”⁸¹ Ook Van der Ziel wijst hierop:

Daar ligt denk ik een enorme kans van in de wijk aanwezig zijn, laagdrempelig. (...) En daar ligt echt een uitdaging, dat die kerk niet op zondag alleen open is, maar ook van maandag tot en met zaterdag. En dat daar het leven en de liefde gedeeld wordt, want dan is Christus er ook.⁸²

5.5 Analytische categorieën

5.5.1 *Locatie: nieuw gebied of verminderde presentie*

Hoop voor Noord heeft zich gevestigd in een gebied met teruglopende kerkelijke presentie. “Er was niet veel kerk hier in Noord. Dat sowieso niet. En zeker bijna niet zo'n soort kerk [namelijk een in haar ogen niet-traditionele kerk, N.S.],” verklaart Visser.⁸³ In de beschrijving van de documentaire ‘Ronselaar voor God’ van de IKON over de eerste periode van het werk van Ten Brinke wordt Amsterdam-Noord zelfs een “dorre woestenij” genoemd.⁸⁴ “Wat in elk geval duidelijk is, is dat de kerk in Noord een wat grijs imago heeft,” aldus Ten Brinke.⁸⁵ De CGK-gemeente Amsterdam-Noord, die inmiddels is opgegaan in Hoop voor Noord, was in de dertig jaar voorafgaand aan het initiatief tot kerkplanting gekrompen van 250 naar dertig leden.⁸⁶

Ten Brinke motiveert het belang om zich in de stad te vestigen: “Omdat je in de stad veel mensen hebt en relatief veel mensen kunt bereiken, en de stad heeft toch een soort voorlopersfunctie als het gaat om pionieren en experimenteren.”⁸⁷ De komst van Hoop voor Noord voldeed in Amsterdam-Noord aan een grote behoefte, aldus Meedendorp:

⁸⁰ “Locatie,” RijnWaarde.

⁸¹ Rietkerk, 3 mei 2019.

⁸² Van der Ziel, 22 mei 2019.

⁸³ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁸⁴ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

⁸⁵ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

⁸⁶ Sander Bruins Slot, “In zendingskerk in Amsterdam mag de hond gerust mee,” *Christelijk Informatie Platform*, 25 augustus 2008, <https://cip.nl/488-in-zendingskerk-in-amsterdam-mag-de-hond-gerust-mee>.

⁸⁷ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

Noord, daar wilde je niet wonen, dat hoorde eigenlijk niet bij Amsterdam en was een beetje achtergebleven. Veel armoede, veel eenzaamheid. Ik denk dat de behoefte waaraan wij voldoen wel echt een *community* is.⁸⁸

Inmiddels vormt Hoop voor Noord de grootste kerk in Amsterdam-Noord, hoewel de kerkelijke presentie in het stadsdeel nog altijd klein is. Ondanks verschillende kerkplantingen is het ledental van de CGK in Amsterdam-Noord gedaald van 1806 in 1960 naar 571 in 2018.⁸⁹ Wel nemen de CGK-zendingsgemeenten samen, waar Hoop voor Noord ook onder valt, sinds 1999 samen een kwart van de volwassen dopelingen, en dus relatieve groei, voor hun rekening.⁹⁰ “Toen wij begonnen, ging naar schatting 1,5% van de noorderlingen, uit Amsterdam-Noord, naar een kerk. En nu 1,55 of 1,6%. We hebben nog genoeg te doen,” legt Ten Brinke in 2014 uit in het programma *Andries* van de Evangelische Omroep.⁹¹ Toch is de gemeenschap sinds het ontstaan flink gegroeid.

Op zondag komen hier ongeveer 250 volwassenen naar de gemeente toe en een stuk of 60 kinderen. Daarmee zijn we in Amsterdam-Noord met stip de grootste kerk. (...) Daar zijn we natuurlijk dankbaar voor, maar tegelijk maak ik me zorgen over de christelijke presentie in dit stadsdeel, want er wonen hier honderdduizend mensen.⁹²

RijnWaarde heeft zich gevestigd in een nieuw, nog ‘onbereikt’ gebied, te weten de Vinex-wijk Leidsche Rijn. In de wijk was al wel de kleine GKv-gemeente Leidsche Rijn aanwezig, die oorspronkelijk behoorde tot de dorpen De Meern en Vleuten, die geheel door de nieuwe Vinex-wijk ingesloten zijn geraakt.⁹³ Ook in de omgeving van Leidsche Rijn was wel reeds kerkelijke presentie. Verschillende kerken zagen het belang van het stichten van een kerk in Leidsche Rijn en hebben hieraan bijgedragen. Van der Ziel beschrijft hoe dat proces ging in de kerk waar zij op dat moment lid van was: “In de Jeruzalemkerk werd daarover nagedacht,

⁸⁸ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁸⁹ Janita van Hoeven-ten Voorde, “Cgk/Ngk Amsterdam: Klein, vergrijsd, maar missionair,” *Reformatorisch Dagblad*, 19 juli 2018, <https://www.rd.nl/kerk-religie/cgk-ngk-amsterdam-klein-vergrijsd-maar-missionair-1.1501893>.

⁹⁰ Gerard ter Horst, “Zending levert CGK nieuwe leden op,” *Nederlands Dagblad*, 25 november 2016, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/zending-levert-cgk-nieuwe-leden-op.2371599.lynkx>.

⁹¹ *Andries*, “Jurjen ten Brinke,” Evangelische Omroep, 20 januari 2014.

⁹² Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁹³ “Informatie,” Gereformeerde Kerk vrijgemaakt Leidsche Rijn, geraadpleegd op 17 juni 2019, <http://nieuwbouw.leidscherijn.gkv.nl/#informatie>.

van: hoe gaan we dat dan doen? Hoe kunnen we daarbij betrokken zijn?”⁹⁴ Roest omschrijft Leidsche Rijn desondanks als “een modern en welvarend zendingsgebied.”⁹⁵ Onder de verwachte tachtigduizend inwoners in de ruim dertigduizend nieuwbouwhuizen, die deels nog in aanbouw zijn, zal volgens onderzoek naar schatting 2% kerkelijke betrokkenheid zoeken.⁹⁶

Hoewel er in de nieuw te bouwen Vinex-wijk van kerkelijke presentie vrijwel geen sprake was, waren onder de betrokkenen bij Leidsche Rijn wel mensen met een kerkelijke achtergrond. De nieuwe omgeving maakte groei van RijnWaarde relatief eenvoudig. Van der Ziel legt uit:

Er komen natuurlijk steeds meer mensen hier wonen, dus dat is echt ook een factor. Er zijn ook wel veel mensen uit Utrecht en Leidsche Rijn gaan wonen die bij RijnWaarde onderdak vonden. En er was een groep nieuwgelovigen.⁹⁷

5.5.2 Territorialiteit: netwerk of lokale focus

De focus van Hoop voor Noord is uitgesproken lokaal. Ten Brinke omschrijft de kerk als “een multiculturele buurtkerk, echt gericht op Amsterdam-Noord. Daarbij woont ook verreweg het grootste deel van de mensen, ik schat 80%, hier in Amsterdam-Noord. 20% komt uit de dorpen boven Amsterdam-Noord en het centrum.”⁹⁸ Visser beaamt dit: “Ik denk dat onze kerk heel goed afspiegelt wat de maatschappij om ons heen hier in Amsterdam is.”⁹⁹

De lokale focus uit zich onder meer in het feit dat Hoop voor Noord veel buurtwerk doet. Op de website worden De Banne, Blauwe Zand en Bloemenbuurt genoemd als buurten waar activiteiten georganiseerd worden.¹⁰⁰ Meedendorp geeft aan dat Hoop voor Noord het van belang acht kerk te zijn op de plaats waar de mensen zijn.¹⁰¹ “Wij hebben in verschillende buurten kleine *missional communities*,” aldus Meedendorp.¹⁰² Ten Brinke: “De achterliggende gedachte daarbij is dat mensen niet zozeer naar de kerk hoeven komen, want

⁹⁴ Van der Ziel, 22 mei 2019.

⁹⁵ Gerald Bruins, “Missionair predikant Leidsche Rijn,” *Nederlands Dagblad*, 27 juni 2006, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/missionair-predikant-leidsche-rijn.11283.lynkx>.

⁹⁶ K. van der Zwaag, “Kerken in Leidsche Rijn op een zijspoor,” *Reformatisch Dagblad*, 29 mei 2006, <https://www.rd.nl/kerk-religie/kerken-in-leidsche-rijn-op-een-zijspoor-1.1328805>.

⁹⁷ Van der Ziel, 22 mei 2019.

⁹⁸ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁹⁹ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁰⁰ “Buurten,” Hoop voor Noord, geraadpleegd op 5 juni 2019, <http://hoopvoornoord.nl/nl/hvn-in-neighbourhood->

¹⁰¹ Eline Kuijper, “Lokaal kerknieuws: Kerk in de buurt in Amsterdam,” *Nederlands Dagblad*, 21 november 2017, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/lokaal-kerknieuws-kerk-in-de-buurt-in-amsterdam.2856242.lynkx>.

¹⁰² Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

ondanks dat wij een lage drempel hebben, is het nog steeds een kerk, maar dat we God naar de mensen brengen.” Ten Brinke omschrijft Hoop voor Noord inmiddels als een “serieuze partner van het stadsdeel” op dit vlak.¹⁰³

Ook RijnWaarde heeft een lokale, territoriale focus, waarbij bezoekers vooral uit Leidsche Rijn komen. Rietkerk legt uit:

Ik denk dat een kerk ook als missiegebied de eigen omgeving heeft. (...) En dat wordt moeilijker om ook in Maarssen, Harmelen en Nieuwegein te doen. Dus dan zou ik altijd zeggen: probeer het in je eigen omgeving te doen, lukt dat niet, prima, bij ons ben je welkom.¹⁰⁴

Toch komen niet alle bezoekers uit Leidsche Rijn:

Uit Harmelen zie je wat mensen komen, want daar zit een wat traditionele PKN. Er is een groep die zich daar niet zo thuis voelt en die gaan zoeken en komen bij ons. En nog een enkeling uit Nieuwegein, IJsselstein, Maarssen, merk ik dat de laatste tijd wat mensen uit komen.¹⁰⁵

Bovendien richt RijnWaarde zich niet op álle inwoners van Leidsche Rijn, maar kiest, zoals in paragraaf 5.5.3 beschreven zal worden, voor een focus op jonge gezinnen en in die zin voor een netwerkbenadering.

De lokale focus van RijnWaarde komt onder meer tot uiting in de huiskringen, waar de meeste gemeenteleden deel van uitmaken. Van der Ziel legt uit dat de huiskringen bedoeld zijn om lokaal naar elkaar om te zien en een persoonlijke band op te bouwen. Voorheen waren deze huiskringen naar buurt ingedeeld. “Dat is wel ooit de visie geweest, maar dat is toch weer losgelaten.” Vandaag de dag wordt er geen actief territoriaal beleid in de indeling van huiskringen gehanteerd, maar worden gemeenteleden vrij gelaten in hun besluit bij welke huiskring zij zich aan willen sluiten.¹⁰⁶

Ook wat betreft interkerkelijke samenwerking focust RijnWaarde zich lokaal. Rietkerk verklaart:

¹⁰³ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁰⁴ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁰⁵ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁰⁶ Van der Ziel, 22 mei 2019.

Als je kijkt naar de samenwerking, zoek ik dat primair ook met mijn collega's in de wijk, eigenlijk nog eerder dan met het kerkverband in de regio, hoewel ik dat ook in de regio heb en we elkaar een aantal keer per jaar zien. Maar als ik moet kiezen, dan kies ik eerst voor de lokale samenwerking.¹⁰⁷

5.5.3 Doelgroep: specifiek of inclusief

Uit de lokale focus van Hoop voor Noord volgt een inclusieve benadering; Hoop voor Noord wil er immers zijn voor álle inwoners van Hoop voor Noord. Meedendorp beschrijft de gemeenschap die is ontstaan als zeer divers: “Divers naar twee kanten toe: divers in culturele achtergronden, en divers sociaaleconomisch, omdat het sociaaleconomisch enorm uiteenloopt.”¹⁰⁸ De diversiteit in de gemeenschap is gebleken in de observaties bij samenkomsten van Hoop voor Noord.¹⁰⁹ Ten Brinke beschrijft:

Hier zitten 25 culturen op zondag, maar er zitten ook mensen die illegaal zijn, mensen die zwerven, mensen die stinken, mensen die nog achter de ramen zitten maar hier wel hun voeding halen, en er zitten mensen met twee Tesla's voor de deur en met een eigen restaurant of politiek actief in de Eerste Kamer.¹¹⁰

Hoewel Hoop voor Noord als geheel een inclusieve benadering heeft, richt de kerkplanting zich wel op verschillende subgroepen. Ten Brinke geeft in een interview met *Visie* van de Evangelische Omroep aan het liefst in gesprek te gaan met “gekleurde Amsterdammers.”¹¹¹ “We willen bewust uitreiken naar moslims,” meent Ten Brinke in de documentaire ‘Ronselaar voor God’.¹¹² Ten Brinke geeft aan dat huiskerken of taalgroepen onderdak hebben binnen Hoop voor Noord.¹¹³ Visser voegt toe dat er speciale aandacht is voor kinderen: “We hebben heel veel activiteiten voor kinderen.”¹¹⁴ Niet alle subgroepen in Amsterdam-Noord worden door Hoop voor Noord aangesproken. “Een groep mensen die wij moeilijk bereiken, en waar

¹⁰⁷ Van der Ziel, 22 mei 2019.

¹⁰⁸ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁰⁹ Zie bijlage 4 en 5.

¹¹⁰ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹¹¹ Mirjam Hollebrandse, “Jurjen ten Brinke: 'Getuigen is een levensstijl',” *Visie* (Evangelische Omroep) no. 16 (2015), <https://visie.eo.nl/2015/04/jurjen-ten-brinke-getuigen-is-een-levensstijl/>.

¹¹² *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

¹¹³ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹¹⁴ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

we over nadenken op dit moment, is de groep waar Redeemer heel goed in is, en dat is de yup,” meent Ten Brinke.¹¹⁵

Hoewel RijnWaarde een open, en dus inclusieve, gemeenschap wil zijn, wordt de kerkplanting in de praktijk bezocht door een specifieke doelgroep. “Ik merk gewoon dat onze energie en aandacht toch het makkelijkst gericht is op de Vinex-tweeverdieners,” aldus Rietkerk.¹¹⁶ Roest omschrijft de groep als “blanke gezinnen die hoogopgeleid zijn en vaak heel vrij en redelijk succesvol in het leven staan, en niet zo heel snel met geloofsvragen aankomen.”¹¹⁷ Bijna de helft van de bezoekers van RijnWaarde is jonger dan 18 jaar.¹¹⁸ Uit observaties blijkt dat gezinnen inderdaad de grootste groep bezoekers in samenkomsten vormen.¹¹⁹ Rietkerk herkent een zichzelf versterkend effect: “Je krijgt veel meer een eenheidsworst, in zekere zin. Iedereen zoekt een beetje wat bij hem past. Dus iemand die er juist niet bij past, die kan je soms wel nodig hebben, maar die ga je niet krijgen want die zit in een andere kerk.”¹²⁰

Toch behoren niet alle bezoekers van RijnWaarde tot deze doelgroep. Een klein deel is volgens Rietkerk “een groep aan de onderkant van de samenleving.”¹²¹ Sommige groepen vallen geheel buiten het bereik van RijnWaarde, bijvoorbeeld moslims: “De groep moslims is enorm groot natuurlijk, (...) maar het is niet de groep die wij bereiken op dit moment.”¹²²

Hoewel de doelgroep in de praktijk dus tamelijk specifiek is, is de kerkelijke achtergrond van de bezoekers divers. Volgens Roest was in de eerste periode van de kerkplanting de helft van de bezoekers van “buiten de kerk.”¹²³ De kerkplanting was dan ook in eerste instantie gericht op mensen zonder kerkelijke achtergrond.¹²⁴ Vandaag de dag is dat anders: “We hebben ook mensen van buitenkerkelijke achtergrond, maar als dat 10% is, dan is het al veel, hoor,” meent Rietkerk. De kerkelijke achtergrond van de andere bezoekers is zeer divers, maar het grootste aandeel heeft PKN-wortels.¹²⁵

¹¹⁵ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹¹⁶ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹¹⁷ Roest, 6 mei 2019.

¹¹⁸ “Jeugd: visie,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/jeugd/visie>.

¹¹⁹ Zie bijlage 6 en 7.

¹²⁰ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹²¹ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹²² Rietkerk, 3 mei 2019.

¹²³ Redactie kerk, “Classis stemt tegen gemeentestichting.”

¹²⁴ Eunice Hoekman-van Stuijvenberg en Albert-Jan Regterschot, “Dé kerk bestaat niet meer in Utrecht,” *Reformatorisch Dagblad*, 4 mei 2013, <https://www.rd.nl/kerk-religie/dé-kerk-bestaat-niet-meer-in-utrecht-1.307532>.

¹²⁵ Rietkerk, 3 mei 2019.

5.5.4 Gemeenschap: intern of extern gericht

Hoop voor Noord probeert een extern gerichte, 'missionaire' gemeenschap te zijn. "Een missionaire gemeente is een gemeente die per definitie uitreikt naar de omgeving," aldus Ten Brinke.¹²⁶ Hij legt uit:

Wij hebben een relatief hoge participatiegraad van mensen die nog niet geloven. Dat komt eigenlijk omdat we vanaf het begin in ons DNA hebben zitten dat we niet een kerk voor de Amsterdammers willen zijn, maar met en van de Amsterdammers.¹²⁷

Meedendorp signaleert dat voor sommige mensen de drempel hoog is om samenkomsten in Hoop voor Noord te bezoeken vanwege de hoeveelheid mensen, taalbarrières of heersende verwachtingen. Buurtwerk moet dit deels ondervangen.¹²⁸

Om intern voldoende eenheid in de diverse gemeenschap van Hoop voor Noord veilig te stellen, wordt van alle leden verwacht dat zij een zogenaamde 'DNA-cursus' doen. Op de website van Hoop voor Noord wordt een toelichting gegeven:

De DNA-cursus is bedoeld voor mensen die dieper door willen gaan op het christelijk geloof en willen weten waarvoor Hoop voor Noord staat. (...) Aan het eind van de cursus kun je een keus maken of je wel of niet lid wilt worden van Hoop voor Noord.¹²⁹

"Zodat, als je er eenmaal een poos inzit, je niet achteraf zegt: die kerk is zo, daar kan ik niet mee...", ligt Visser toe.¹³⁰ Lidmaatschap van Hoop voor Noord is niet noodzakelijk om betrokken te zijn, al zijn de meeste bezoekers wel lid.¹³¹ Visser wijst erop dat door de tijd heen de focus van de gemeenschap meer intern is geworden, uit noodzaak geboren door de groei van de gemeenschap. "Naar binnen gericht is oké, maar niet alleen. Alle twee is nodig om een goed organisme te zijn."¹³²

¹²⁶ *De God van Nederland*, "Ronselaar voor God," EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

¹²⁷ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹²⁸ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹²⁹ "Samen leren & samen bidden," Hoop voor Noord, geraadpleegd op 5 juni 2019, <http://hoopvoornoord.nl/nl/hvn-kerk/samen-leren-samen-bidden>.

¹³⁰ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹³¹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹³² Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

RijnWaarde heeft als missie een “open en hechte” gemeenschap te zijn, waarin interne en externe gerichtheid hand in hand gaan.¹³³ RijnWaarde was in de eerste periode van zijn bestaan sterk extern gericht. De kerkplanting zette actief in op het opbouwen van relaties, en heeft naast een ‘kom-structuur’ ook een ‘ga-structuur’: mensen worden actief benaderd en opgezocht.¹³⁴ Roest investeerde tijd en moeite in het opbouwen van netwerken.¹³⁵ “Hij bouwde heel veel contacten op en nodigde mensen actief uit. Andere mensen deden dat ook, maar hij deed dat extra,” aldus Van der Ziel.¹³⁶ Het externe streven vertaalde zich in diverse activiteiten, waarbij met name de Alpha Cursus een centrale rol speelde.¹³⁷ Toch ging het organiseren van dergelijke activiteiten relatief moeizaam. Uit onderzoek van Van der Meulen blijkt dat kerken in nieuwbouwwijken vaak in een “sociaal vacuüm” verkeren, omdat de overheid voorziet in alle sociale voorzieningen en religieuze organisaties hierbij buitenspel staan.¹³⁸

Door de tijd heen is de gemeenschap van Rijnwaarde meer intern gericht geraakt, onder meer vanwege de sterke groei van de gemeenschap. Het grote aandeel kinderen vraagt veel aandacht.¹³⁹ “Als zo'n gemeenschap groeit en mensen maken dingen mee, leuke dingen en nare dingen... er moet ook meer zorg naar binnen komen,” legt Van der Ziel uit.¹⁴⁰ De interne gerichtheid ziet Rietkerk niet als uitsluitend intern: “Ik vind onze jeugd niet intern, ik vind de jeugd ons primaire evangelisatiegebied. Want nu hebben we ze, en hoe het morgen is weet je niet.”¹⁴¹ Hieruit spreekt een missionaire strategie van binding.

Om ook aandacht te blijven geven aan de externe gerichtheid, is missionair werker Timo van der Heijden aangesteld. Rietkerk legt uit:

Dus in die zin wordt er constant nagedacht van: hoe kun je als kerk relevant zijn voor de wijk? Dat werkt redelijk. (...) Het risico daarvan is dat mensen denken: oké, missionair, vink, we zijn missionair want we hebben een missionair werker.¹⁴²

¹³³ “Missie,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/missie>.

¹³⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 172.

¹³⁵ Roest, 6 mei 2019.

¹³⁶ Van der Ziel, 22 mei 2019.

¹³⁷ Van der Meulen, “Vroom in de Vinex,” 133 e.v.

¹³⁸ Redactie kerk, “Kerken in Leidsche Rijn staan buitenspel,” *Nederlands Dagblad*, 24 mei 2006, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/kerken-in-leidsche-rijn-staan-buitenspel.11649.lynkx>.

¹³⁹ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁴⁰ Van der Ziel, 22 mei 2019.

¹⁴¹ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁴² Rietkerk, 3 mei 2019.

De website getuigt van een externe focus, bijvoorbeeld in de laagdrempelige presentatie van samenkomsten.¹⁴³ “We proberen in onze samenkomsten altijd oog te hebben voor iedereen die niet vertrouwd is met een kerk.”¹⁴⁴ Uit observaties blijkt een andere ervaring: gemeenteleden nemen niet het initiatief tot gesprek met een nieuwkomer en de gebezigde taal in de samenkomsten is tamelijk traditioneel-kerkelijk, en daarmee weinig inclusief, van karakter.¹⁴⁵

5.5.5 Initiator: kerk, netwerk of team

Het initiatief tot het planten van Hoop voor Noord is genomen door de CGK. Hoewel de lokale gemeente van Amsterdam-Noord ernstig verzwakt was geraakt, werd niet gekozen voor een doorstart van de oude gemeente, maar voor de oprichting van een nieuwe kerk en latere fusie tussen Hoop voor Noord en de oude CGK-gemeente. Uit de documentaire ‘Ronselaar voor God’ blijkt dat Ten Brinke bovendien actief zocht naar contact met christenen in Amsterdam-Noord die het project wilden ondersteunen.¹⁴⁶ Hij legt uit:

Er waren christenen die in Amsterdam-Noord woonden, van andere kerken, die op de hoogte werden gebracht van ons initiatief, dat wij hier werden benoemd. Dus een aantal van hen is mee gaan doen. Er waren vier mensen die actief betrokken raakten uit drie andere kerken in Amsterdam, maar zij woonden allemaal in Noord.¹⁴⁷

Het initiatief tot kerkplanting van RijnWaarde is genomen door een samenwerking tussen vijf gemeenten uit de NGK, CGK en GKv. Roest legt uit hoe de kerken tot het initiatief kwamen: “Dat heeft wel te maken met bewogenheid en missie.”¹⁴⁸ Door deze diverse kerken, genoemd in 5.4.2, werd een projectteam opgesteld dat verantwoordelijkheid kreeg plannen omtrent RijnWaarde nader te onderzoeken. Het Missionair Steunpunt van de NGK beschrijft dit team als “een kleine groep mensen met hart voor Leidsche Rijn en liefde voor God, (...) geroepen hier een kerk te planten.”¹⁴⁹ De betrokken kerken droegen financieel naar draagkracht bij aan

¹⁴³ “Wat kun je verwachten,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/samenkomsten/wat-kun-je-verwachten>.

¹⁴⁴ “Voor wie,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/samenkomsten/voor-wie>.

¹⁴⁵ Zie bijlage 6 en 7.

¹⁴⁶ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

¹⁴⁷ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁴⁸ Roest, 6 mei 2019.

¹⁴⁹ “Portret van Rijnwaarde – de start voorbij,” Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk, geraadpleegd op 6 juni 2019, http://www.missionairsteunpunt.nl/portret_rijnwaarde-ruim-voorbij-de-start/.

het project.¹⁵⁰ De leiding over het project kwam in handen van Roest, maar de samenwerking met de kerken bleef. Roest beschrijft:

We deden updates naar de kerkenraden en we hadden twee keer per jaar een kerkenradenoverleg. Daar kwamen twee mensen van de kerkenraad bij elkaar, en ik en iemand van het kernteam. (...) Dus ik vertelde vaak wat er gebeurde, en andere mensen deden de zakelijke dingen.¹⁵¹

5.5.6 *Kerngroep: individu, team of moeder-dochter*

Ten Brinke werd in 2001 aangesteld als kartrekker om het initiatief tot kerkplanting van Hoop voor Noord vorm te geven. “Wij hadden niet een team, van: we doen het met het team. Maar er haakten wel gaandeweg mensen aan,” legt Ten Brinke uit.¹⁵² Formeel werkte Ten Brinke dus niet met een kerngroep. Informeel werd er wel veel meegedacht. “Ik heb het acht jaar alleen gedaan, maar wel met een aantal mensen die zich als dwarsbalk op den duur, als vaste vrijwilliger voor een of twee dagen in de week, verbonden hadden.”¹⁵³ Visser spreekt wel van een kernteam. “Uit die groep [betrokkenen, N.S.], op een gegeven moment was de vraag: wat gaan we doen? Toen is er gevraagd of er een aantal mensen betrokken wilde zijn in een kernteam, een kleiner team.”¹⁵⁴

Naast de voorgangers draagt het kernteam vandaag de dag verantwoordelijkheid voor Hoop voor Noord.¹⁵⁵ Ten Brinke vertelt: “We hebben op dit moment een team van vijf betaalde krachten, allemaal deeltijders.”¹⁵⁶ De website vermeldt:

Het bestuur van de kerkelijke gemeente ligt bij de kerkenraad (kleine team) en wordt gevormd door de ambtsdragers van deze gemeente. In onze gemeente telt de kerkenraad (het kleine team) drie leden en drie gastleden en twee voorgangers, die worden gekozen door en uit de leden van de kerkelijke gemeente.¹⁵⁷

¹⁵⁰ Roest, 6 mei 2019.

¹⁵¹ Roest, 6 mei 2019.

¹⁵² Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁵³ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁵⁴ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁵⁵ Ardjan Logmans, “God op loopafstand in Amsterdam-Noord,” *Nederlands Dagblad*, 11 september 2014, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/god-op-loopafstand-in-amsterdam-noord.434348.lynkx>.

¹⁵⁶ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁵⁷ “Financiën,” Hoop voor Noord, geraadpleegd op 5 juni 2019, <http://hoopvoornoord.nl/nl/financien>.

Hoop voor Noord kiest ervoor het werk niet op de schouders van een individu of kernteam te laten rusten, maar verantwoordelijkheden te delen. “Een heleboel mensen zouden bij dat team horen, sterker nog, iedereen is een team,” meent Ten Brinke.¹⁵⁸ Daarom is naast Ten Brinke ook Meedendorp als voorganger aangesteld. “Onze bezoekers moeten niet te veel gaan wennen aan één persoon,” ligt Ten Brinke toe.¹⁵⁹ De afhankelijkheid van kerkplanter Ten Brinke en de voorgangers in het algemeen is afgenomen. “De *church* zou gerust door kunnen zonder de *church planter*,” meent Visser.¹⁶⁰ Ook Meedendorp ziet dit: “Er is echt een brede gemeenschap die gedragen wordt door een breed team van leiders en vrijwilligers.”¹⁶¹ Dit is ook zichtbaar in de samenkomsten: de voorgangers nemen de preek en zegen voor hun rekening, maar de rest van de dienst wordt door anderen die zijn aangesteld als “leiders van de samenkomst” geleid, om een “*onemanshow*” te voorkomen.¹⁶² Visser benadrukt dat diversiteit in het leiderschap belangrijk wordt gevonden in Hoop voor Noord. “Er wordt heel bewust gekeken om juist verschillende etnische achtergronden te plaatsen, en niet alleen blank of weet ik veel wat. En ook om te kijken hoeveel vrouwen en hoeveel mannen. Dat dat ook een beetje goed verdeeld is.”¹⁶³ Ten Brinke geeft aan dat niet altijd gekozen wordt voor de beste, maar wel voor ‘de juiste’: diversiteit is belangrijker dan leiderschapscapaciteiten.¹⁶⁴

Bij het initiatief tot kerkplanting van RijnWaarde lag de verantwoordelijkheid in handen van het projectteam. De kerngroep van de gemeenschap was “een klein groepje, ik denk twaalf tot vijftien gezinnen, en daar zijn we eigenlijk mee gestart,” aldus Van der Ziel.¹⁶⁵ Roest omschrijft deze groep als “mensen die uit de vijf kerken kwamen, en met een aantal mensen die op zoek wilde naar meer of die het geloof wat kwijtgeraakt was.”¹⁶⁶ Lange tijd bleven deze mensen betrokken en ingeschreven bij de diverse ‘moederkerken’, terwijl ze ook onderdeel uitmaakten van RijnWaarde.¹⁶⁷ In 2001 werd Roest aangesteld als kerkplanter en vormde hij de spil van het project, in nauwe samenwerking met betrokkenen. RijnWaarde zocht “naar

¹⁵⁸ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁵⁹ Jeffrey Schipper, “Kerkplanter Jurjen ten Brinke neemt gas terug,” *Christelijk Informatie Platform*, 12 september 2014, <https://cip.nl/44232-kerkplanter-jurjen-ten-brinke-neemt-gas-terug>.

¹⁶⁰ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁶¹ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁶² Eline Kuijper, “Kerkdienst krijgt speciale gastheer of gastvrouw,” *Nederlands Dagblad*, 21 januari 2017, <https://www.nd.nl/nieuws/leven/kerkdienst-krijgt-speciale-gastheer-of-gastvrouw.2478419.lynkx>.

¹⁶³ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁶⁴ “De dwarsbalken van Hoop voor Noord,” *MissieNederland*, geraadpleegd op 5 juni 2019, <https://www.missionederland.nl/k/n646/news/view/245246/233415/de-dwarsbalken-van-hoop-voor-noord.html>.

¹⁶⁵ Van der Ziel, 22 mei 2019.

¹⁶⁶ Roest, 6 mei 2019.

¹⁶⁷ Van der Meulen, “Vroom in de Vinex,” 121.

een missionair werker die een schaap met vijf poten is. Dat bestaat natuurlijk niet, maar Richard was dat toch wel, dus dat was natuurlijk ook fantastisch, dat hij kwam. Hij heeft een enorme *boost* gegeven,” meent Van der Ziel.¹⁶⁸

In 2009 werd RijnWaarde zelfstandig en kreeg een kernteam de leiding over het project, dat de rol van het oude projectteam overnam. Roest legt uit:

Dat had echt met de *feeling* met het werk te maken. Uiteindelijk, hoe verder je er vanaf komt, hoe minder *feeling* je ermee hebt. (...) En toen zaten we nog wel: moeten dat ook ambtsdragers worden? Ik weet niet eens meer hoe we dat gedaan hebben.¹⁶⁹

Het huidige kernteam bestaat uit de voorganger, zes ouderlingen en twee diakenen.¹⁷⁰

5.5.7 *Intentie: kerk als doel of middel*

De intentie een kerk te planten was duidelijk aanwezig in het initiatief tot Hoop voor Noord. Ten Brinke beschrijft in de documentaire ‘Ronselaar voor God’: “We proberen een groep van dertig tot veertig mensen te vinden die nu niet een kerk bezoeken en die geïnteresseerd zijn in dit project voordat we met diensten beginnen.” In de documentaire is te zien hoe Ten Brinke bewust bouwt aan de gemeente die zal ontstaan, bijvoorbeeld door de Kruiskerk nieuw in te richten en een logo te ontwikkelen, en door de plannen die hij presenteert in een “*interest-meeting*” nog voor de kerk officieel gestart is.¹⁷¹ Toch spreekt Ten Brinke niet over de kerk als doel, maar veeleer als middel:

Ik ben als kerkplanter benoemd. Dus het was het doel wel om een kerk te stichten. Maar we hebben dus wel redelijk bewust gezegd: de visie is niet een kerk planten, dan waren we na een paar jaar klaar. De visie is om mensen te helpen het licht van Jezus op hun plek te zijn, en daar hebben we een multiculturele kerk voor nodig als ontmoetingsplek.¹⁷²

Het proces tot het vormen van een kerk is dynamisch, en niet volgens een vaststaand plan, verlopen. “Vanuit een aantal activiteiten en het leren kennen van mensen zijn hier de samenkomsten gegroeid. En uiteindelijk zijn we nu maar gewoon een kerk geworden met

¹⁶⁸ Van der Ziel, 22 mei 2019.

¹⁶⁹ Roest, 6 mei 2019.

¹⁷⁰ “Mensen,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/mensen>.

¹⁷¹ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

¹⁷² Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

samenkomsten,” aldus Ten Brinke.¹⁷³ “Als kerkplanter kijk ik niet hoe het hoort en moet, maar per situatie hoe we iets kunnen fixen,” geeft Ten Brinke aan in een interview voor Tear. “Veel mensen zoeken stabiliteit en tradities, maar ik geloof dat het nodig is dat we ons daar niet te veel aan vastklampen.”¹⁷⁴ In het *Reformatorisch Dagblad* benadrukt hij dat hij niet wil spreken van een ‘kerkplantingsproject’, omdat dat een begin en einde impliceert en teveel nadruk legt op het menselijke karakter.¹⁷⁵ Meedendorp verklaart:

We noemen onze manier van kerkzijn ook wel organisch, dus dat we heel erg reagerend op wat er gebeurt onze kerk ontwikkelen en laten groeien en beslissingen nemen. Hoop voor Noord is nooit een kerk geweest, en nog steeds niet, van: dit is het plaatje dat we bedacht hebben op papier en daar werken we naartoe. Of we streven ernaar om in dat en dat jaar gegroeid te zijn tot zoveel personen of zoveel plekken.¹⁷⁶

Bij RijnWaarde was de intentie van het vestigen van een kerk minder uitgesproken aanwezig. Rietkerk meent: “Vanuit die kerken [die initiatief namen, N.S.] hebben ze gezegd: ‘Er komt een nieuwe wijk, wij willen aanwezig zijn, we moeten daar wat.’”¹⁷⁷ Roest geeft aan dat de kerken die initiatief namen “christelijke gemeenschapsvorming” voor ogen hadden. “Waarvan iedereen denkt: wat is dat dan? (...) Op zich was dat wel een mooie formulering, want het ligt er niet heel dik bovenop meteen, maar het zit wel in de lijn van verwachting dat het een mooie vrucht kan zijn van het missionaire werk.”¹⁷⁸ Dit wordt bevestigd in onderzoek naar RijnWaarde in *Als een kerk (opnieuw) begint*: “Gemeenschapsvorming komt in eerste instantie voorop te staan, gemeentevorming wordt een optie.”¹⁷⁹ Van der Ziel beaamt dit ook:

Het idee wat er al heel snel was, was: het moet van onderaf groeien. Dus we beginnen met een gemeenschap van gelovigen en we gaan kijken wat er groeit. Dat is eigenlijk het begin geweest. Heel open, maar wel echt met de visie: we gaan niet vanuit de bestaande kerk daar een kerk neerzetten, maar we gaan het van onderaf opbouwen.¹⁸⁰

¹⁷³ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁷⁴ “Jurjen ten Brinke is een eigenwijze discipel,” Tear, gepubliceerd op 2 juni 2017, <https://www.tear.nl/verhalen-en-nieuws/jurjen-ten-brinke-een-eigenwijze-discipel>.

¹⁷⁵ Ten Brinke, “Gemeentestichting gebeurt in verbondenheid met moederkerk.”

¹⁷⁶ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁷⁷ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁷⁸ Roest, 6 mei 2019.

¹⁷⁹ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 167.

¹⁸⁰ Van der Ziel, 22 mei 2019.

Roest meent dat hij ongeveer een jaar aan het werk was toen het ideaal van het stichten van een kerk bij hem persoonlijk opkwam: “Nee, ik was nog niet zo bezig met *church planting* en zo.”¹⁸¹ Op de website van het Missionair Steunpunt van de NGK wordt aangaande RijnWaarde vermeld: “Een kerk planten is niet te plannen en te programmeren. Het ontkiemen, groeien en bloeien van een plantje organiseer je niet, het is iets organisch.”¹⁸²

5.5.8 Vernieuwing: praktisch en theologisch

Een doorstart van de oude CGK-gemeente Amsterdam-Noord in Hoop voor Noord was vanwege “nieuwe mensen, nieuwe muziek, nieuwe vormen” niet mogelijk.¹⁸³ Omdat de beide groepen gedurende de eerste periode van bestaan van Hoop voor Noord wel van hetzelfde gebouw, de Kruiskerk, gebruikmaakten, leverde dat soms uitdagingen op voor vernieuwing op praktisch vlak: “Er zijn mensen bij, die zitten al vijftig of zestig jaar hier in de kerk, en die hebben dit gebouw met hun spaarcenten bij elkaar gesprokkeld. Je kunt natuurlijk niet als een razende tekeer gaan hier en de hele boel op z’n kop zetten.”¹⁸⁴ Toch lijkt Hoop voor Noord, zoals volgens literatuurstudie voor veel kerkplantingen geldt, niet sterk gehecht aan het traditionele kerkgebouw, daar de helft van de samenkomsten vandaag de dag in een schoolgebouw wordt gehouden.¹⁸⁵ Inmiddels zijn Hoop voor Noord en de voormalige CGK-gemeente Amsterdam-Noord gefuseerd. “Dat is best wel incasseren voor hen, nog steeds wel eens. Want wij komen wel eens met gekke, vernieuwende dingen,” aldus Visser.¹⁸⁶

Op diverse gebieden kiest Hoop voor Noord een andere koers te varen dan andere kerken van het landelijke CGK-kerkverband doen. Zo kiest de gemeente ervoor zowel kinderen als volwassenen te dopen en voor kinderen het alternatief van zegenen of opdragen te bieden.¹⁸⁷ Hoop voor Noord experimenteert met een “zondag voor de buurt,” waarbij buurtbewoners één zondag per maand worden uitgedaagd een eigen samenkomst te organiseren voor buurtbewoners.¹⁸⁸ Hoewel praktische drempels door vernieuwing worden verlaagd, wordt aan de inhoud niet afgedaan. Ten Brinke verklaart voor het *Reformatisch Dagblad*:

¹⁸¹ Roest, 6 mei 2019.

¹⁸² Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk, “Portret van Rijnwaarde – de start voorbij.”

¹⁸³ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁸⁴ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

¹⁸⁵ Zie bijlage 4 en 5.

¹⁸⁶ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁸⁷ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁸⁸ Jeffrey Schipper, “Amsterdamse kerk experimenteert met 'zondag voor de buurt,’” *Christelijk Informatie Platform*, 27 oktober 2017, <https://cip.nl/65005-hoop-voor-noord-experimenteert-met-zondag-voor-de-buurt>.

Wat er mijns inziens gebeurt in de kerkplantingen, is dat de evangelieboodschap onverkort klinkt, maar dat de mogelijke (menselijke, kerkelijke) drempels die er zouden kunnen zijn om mensen 'binnen' te laten komen, zo veel mogelijk geëffend worden.¹⁸⁹

Ook op theologisch, inhoudelijk vlak is Hoop voor Noord echter vernieuwend. Ten Brinke wijst onder andere naar CCE als inspiratiebron.¹⁹⁰ De theologie van Hoop voor Noord, dat de kerk het DNA noemt, wordt als volgt samengevat:

Bij alles wat we doen, willen we ons laten leiden door de weg van het evangelie (*gospel-oriented*). In alles wat we doen willen we dat Jezus Christus centraal staat (*Christ-centered*). We geloven dat de boodschap van Jezus goed nieuws is voor het héle leven (*holistic / integral mission*). We willen ons niet aanpassen aan maar wel aansluiten bij onze cultuur en omgeving (*contextualized*). Kerk zijn we in de stad waarbij we gericht zijn op het welzijn van de stad en haar inwoners (*city-focused*).¹⁹¹

Meedendorp ziet het als uitdaging om op dit vlak vernieuwend bezig te blijven:

Ja, we [Ten Brinke en Meedendorp, N.S.] zijn allebei, om het zo maar te zeggen, gereformeerde jongens, en zeker in de vorm waarin Keller het giet zijn we daarover heel enthousiast, maar we leren ook van de meer evangelische tradities en pinkstertradities.¹⁹²

RijnWaarde ontving van betrokken kerkgenootschappen in de eerste fase van bestaan ruimte om te experimenteren die voor andere gemeenten binnen de genootschappen vaak niet weggelegd was.¹⁹³ RijnWaarde trok mensen aan “die het echt ook wel leuk vonden om op een nieuwe manier met kerkzijn bezig te zijn in een nieuwe wijk,” meent Roest.¹⁹⁴ Toch was het soms zoeken. Roest geeft bijvoorbeeld aan dat hij graag door RijnWaarde beroepen wilde worden, “maar RijnWaarde kon niet mij beroepen, want het was geen kerk. Dus ik zei: dat

¹⁸⁹ Jurjen ten Brinke, “Geen verschil tussen kerkplanting en gemeenschapsvorming,” *Reformatisch Dagblad*, 25 november 2014, <https://www.rd.nl/opinie/geen-verschil-tussen-kerkplanting-en-gemeenschapsvorming-1.431605>.

¹⁹⁰ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁹¹ Hoop voor Noord, “Financiën.”

¹⁹² Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁹³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 172.

¹⁹⁴ Roest, 6 mei 2019.

wil ik niet. Dan kan het niet, zeiden ze, dan kan je niet je examen doen.”¹⁹⁵ Hij vond een vernieuwende oplossing door in dienst te komen van de Jeruzalemkerk en uitgezonden te worden naar RijnWaarde.

Ook sinds de institutionalisering wijkt RijnWaarde in sommige praktijken af van de kerkelijke denominatie waartoe het behoort, bijvoorbeeld in de mogelijkheid kinderen te laten opdragen in plaats van hen te dopen.¹⁹⁶ Rietkerk meent daarin niet de enige te zijn, maar wel voorop te lopen: “Er zijn hier niet veel geijkte padjes. Alles is opnieuw ter discussie en kunnen we bespreken.”¹⁹⁷

De vorm van de samenkomsten is tamelijk vernieuwend: “We hebben een band op zondag, we zingen geen *Liedboek*.”¹⁹⁸ Van der Meulen omschrijft dit als een “casual stijl van dienst,” waarvoor is gekozen omdat die goed aansluit bij het type bezoekers.¹⁹⁹ Wat betreft de prediking is RijnWaarde echter nauwelijks vernieuwend. Rietkerk licht toe:

Wij zijn ingesteld op ons soort preken, zo wordt het je geleerd, bijvoorbeeld in de Christelijke Gereformeerde Kerken. (...) En als je het anders gaat doen, en je zegt: ik ga me richten op een groep die dat niet gewend is, dan gaat de andere kant piepen.²⁰⁰

Het beeld aangaande liturgie en prediking wordt in observaties bevestigd: de presentatie is relatief modern, met muziek van *Sela* en *Opwekking*, terwijl de prediking een relatief traditioneel karakter draagt.²⁰¹

Het aan literatuur ontleende beeld dat kerkplantingen minder dan gevestigde kerken hechten aan een traditioneel kerkgebouw lijkt ook voor RijnWaarde op te gaan. Samenkomsten worden tijdelijk in de Marekerk gehouden, die een tamelijk traditioneel karakter draagt, maar uit observaties blijkt dat er geen gebruik wordt gemaakt van klassieke elementen als de preekstoel en het orgel. Mogelijk zal hier door de bouw van een nieuw kerkgebouw in samenwerking met GKv Leidsche Rijn verandering in komen.²⁰² De website omschrijft van RijnWaarde omschrijft eigentijds zijn als een uitdaging. “Niet om modieus te doen, maar om de boodschap van het evangelie maximaal recht te doen. (...) Wat de

¹⁹⁵ Roest, 6 mei 2019.

¹⁹⁶ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁹⁷ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁹⁸ Rietkerk, 3 mei 2019.

¹⁹⁹ Van der Meulen, “Vroom in de Vinex,” 126.

²⁰⁰ Rietkerk, 3 mei 2019.

²⁰¹ Zie bijlage 6 en 7.

²⁰² Zie bijlage 6 en 7.

boodschap betreft doen we geen water bij de wijn, maar die boodschap brengen we wél zo aansprekend mogelijk.”²⁰³

Naar de toekomst toe wil Rietkerk verdergaand vernieuwen door diensten samen met de eerder genoemde GKv Leidsche Rijn te gaan beleggen.²⁰⁴ De beide gemeenten hebben in 2012 al een overeenkomst getekend waarin staat “dat zij elkaar 'met grote dankbaarheid en blijdschap' erkennen als kerken van Christus” en openen daarmee de avondmaalstafel en kansel voor elkaar.²⁰⁵ “Eigenlijk zoek ik naar een model hier, naar een gemeente waarbij we samengaan met de GKv en er niet meer één solopredikant is met misschien een kerkelijk werker, maar meer naar een team, met vier of vijf man gewoon het gaan doen.”²⁰⁶

5.5.9 Contextualisatie: verhouding tot omliggende cultuur

Aansluiten bij de lokale context, en dus contextualisatie, is van groot belang bij Hoop voor Noord. Daarbij is specifiek aandacht voor buurten en taalgroepen.²⁰⁷ “Een manier van kerkzijn waarbij je aansluit bij de belevingswereld van mensen,” schetst Ten Brinke als ideaal in de documentaire ‘Ronselaar voor God’. In dezelfde documentaire is te zien hoe Ten Brinke actief onderzoek doet naar de omgeving en daarbij onder meer demografische gegevens gebruikt en zelf enquêtes op straat afneemt.²⁰⁸ “Van de 250 mensen [uit ons onderzoek, N.S.] luisterde er niemand naar orgelmuziek, dus toen hebben we besloten: dan gaan we geen orgelmuziek gebruiken.”²⁰⁹

Volgens Ten Brinke is contextualisatie bij Hoop voor Noord onder meer zichtbaar in de gekozen benadering van inclusief kerkzijn. “Inclusief in het aanspreken van mensen, hen verwelkomen, hen uitleggen dat ze zichzelf mogen zijn, dat ze niet mee hoeven doen maar mee mogen doen, uitleggen wat je doet.”²¹⁰ Volgens Meedendorp gaat dat niet vanzelf: “Je bent voortdurend aan het zoeken. Wat we in elk geval proberen is dat we in alles wat we zeggen en doen zo inclusief mogelijk te zijn.”²¹¹ Meedendorp ziet dat bijvoorbeeld terug in de manier van preken: “Wat wij meer doen is dat we vaak starten bij het leven, en dat we het

²⁰³ “Wie zijn wij,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde>.

²⁰⁴ Rietkerk, 3 mei 2019.

²⁰⁵ Redactie kerk en religie, “RijnWaarde en GKV Leidsche Rijn werken samen,” *Nederlands Dagblad*, 5 april 2012, <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/rijnwaarde-en-gkv-leidsche-rijn-werken-samen.285408.lynkx>.

²⁰⁶ Rietkerk, 3 mei 2019.

²⁰⁷ Hoop voor Noord, “Beleidsdocument 2015-2017.”

²⁰⁸ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

²⁰⁹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

²¹⁰ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

²¹¹ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

leven, een levensvraag of een thema dat elk mens herkent, dat we dat in gesprek brengen met een Bijbeltekst.”²¹² Dit inclusieve taalgebruik is terug te zien in de beide observaties van samenkomsten bij Hoop voor Noord.²¹³

Roest maakte, met het oog op contextualisatie in zijn werk voor RijnWaarde, gebruik van statistieken en andere demografische gegevens, maar geeft aan dat betrokkenheid op mensen het belangrijkste is.²¹⁴ “Je gaat dan naar statistieken kijken, leeftijdsopbouw, de achtergrond, de opleiding, meer de demografische gegevens. En je kijkt ook: hoe zitten de mensen geestelijk in hun vel? Hoe zijn ze met zingeving bezig?”²¹⁵ Hij liet zich daarin onder meer inspireren door Keller.

De kunst van Tim Keller is dat hij steeds weer probeert om *the gospel* naar een bepaalde context toe te brengen. Hoe klinkt dat daar dan? En heb je het eigenlijk wel goed verstaan, *the gospel*? Weet je eigenlijk zelf wel wat je ermee wilt en hoe je het voor jezelf kan verwoorden? En hoe zou je het dan verwoorden voor mensen die nog op zoek zijn? Voor mensen in jouw omgeving?²¹⁶

Rietkerk lijkt minder in te zetten op contextualisatie. Hoewel hij zich bewust is van wie zijn doelgroep is, past hij zijn prediking daar nauwelijks op aan. “Ik denk dat wat dat betreft wij, als ik naar mezelf kijk, binnen de Nederlands Gereformeerde cultuur passen. Ik ga ook in andere kerken voor en dan doe ik eigenlijk qua preek grotendeels hetzelfde.”²¹⁷ Van der Ziel wijst erop dat contextualisatie wel plaatsvindt door middel van de activiteiten die georganiseerd worden: “Daar komen een paar duizend mensen op af. Dat is toch vooral weer die doelgroep van ouders met kinderen.”²¹⁸

5.5.10 Institutionalisering: mate van zelfstandigheid

Ten Brinke signaleert dat Hoop voor Noord zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld tot een tamelijk stabiele kerk. Visser ziet Hoop voor Noord inmiddels als “redelijk gevestigde

²¹² Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

²¹³ Zie bijlage 4 en 5.

²¹⁴ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 172.

²¹⁵ Roest, 6 mei 2019.

²¹⁶ Roest, 6 mei 2019.

²¹⁷ Rietkerk, 3 mei 2019.

²¹⁸ Van der Ziel, 22 mei 2019.

gemeenschap. (...) Ik denk dat het redelijk zelfstandig al functioneert.”²¹⁹ Meedendorp ziet dit ook: “Ik zou Hoop voor Noord omschrijven als een gemeenschap die als gemeenschap de pioniersfase voorbij is, maar als gemeenschap nog steeds aan het pionieren is, maar dan wel onder de vlag van één organisatie.”²²⁰ Ten Brinke spreekt van een *mixed economy church*: Hoop voor Noord vormt de “*home base*” of “kathedraal”, waaromheen verschillende huiskerken en groepen actief zijn.²²¹ Meedendorp duidt hetzelfde aan met “*fresh expressions of church*,” waarbij de mogelijkheid ontstaat “dat je een aantal dingen in die kleine groep heel goed doet, en de dingen die je niet hebt, daarvoor kun je terugvallen op de grote kathedraalkerk.”²²² Door de tijd heen is Hoop voor Noord meer georganiseerd geraakt. Volgens Ten Brinke zijn er meer formele lijnen tussen mensen ontstaan.²²³ Visser ziet deze ontwikkeling als mogelijk gevaar: “Je moet je ook niet over-ontwikkelen, denk ik. Dat is een beetje het gevaar: dat je alles maar nog beter wil doen. (...) Maar kerkzijn is ook gewoon mensen die in het leven staan en bij elkaar komen. Daar hoeft niet alles voor georganiseerd te worden.”²²⁴

Financieel is Hoop voor Noord tamelijk zelfstandig. Ten Brinke geeft aan in de beginfase van Hoop voor Noord over een periode van drie jaar vijftigduizend euro van de CGK te hebben gekregen.²²⁵ In dezelfde fase ontving de kerkplanting steun in de vorm van tweemaal vijftigduizend dollar van de Amerikaanse Mustard Seed Foundation. “Maar we willen niet aan een infuus liggen,” vertelt Ten Brinke.²²⁶ Inmiddels komt het grootste aandeel van de inkomsten dan ook van eigen leden, namelijk ruim honderdduizend euro van de €201.000 die in 2017 op de begroting stond. Daarnaast zijn giften uit de persoonlijke achterban van Ten Brinke en giften van niet-leden, elk zo’n €25.000, belangrijk.²²⁷

Van der Ziel beschrijft de eerste periode van bestaan van RijnWaarde als dynamisch: “Niet wat er allemaal nu moet of verwacht wordt.”²²⁸ De keuze om de tijdelijke status van de gemeente te ruilen voor een geïnstitutionaliseerde vorm binnen de NGK, werd gedreven door

²¹⁹ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

²²⁰ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

²²¹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

²²² Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

²²³ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

²²⁴ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

²²⁵ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

²²⁶ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

²²⁷ Hoop voor Noord. “Financieel verslag Hoop voor Noord 2017.”

²²⁸ Van der Ziel, 22 mei 2019.

de sterke groei van de gemeente.²²⁹ Het besluit zich los te maken van twee van de drie kerkelijke denominaties die het initiatief tot kerkplanting deelden, heeft RijnWaarde in staat gesteld niet al te sterk te institutionaliseren. Roest legt uit:

Dan [bij lidmaatschap van meerdere kerkelijke denominaties, N.S.] moest ik alleen al de stukken bijhouden van de twee classes en een regio. Al die contacten, al die netwerken, al die belangen waar je rekening mee moet houden. (...) Maar toen hadden we echt gekozen: we willen onze energie niet geven aan een genootschap, maar we willen onze energie echt geven om in Leidsche Rijn getuige van Jezus te zijn.²³⁰

RijnWaarde is uitgegroeid tot een vrijwel zelfstandige gemeenschap met een goede organisatie. Roest zag dat al ontstaan: “Onze plek was minder ‘pionierderig’ na een jaar of tien.”²³¹ Rietkerk: “En dat vinden sommigen best vervelend, zeker de groep die begon met dat pionieren, dat een bepaalde sfeer en idee met zich meebrengt, en nu word je gevestigd.”²³² Van der Ziel zit dit als een zorgelijke ontwikkeling: “We lijken steeds meer op een gewone, gevestigde kerk. Gelijk daarmee op gaat dat minder mensen van buiten erbij komen. Dat zou niet zo moeten zijn, maar helaas is dat wel zo.”²³³ Rietkerk erkent dat deze ontwikkeling meer “kerkissues” met zich meebrengt.²³⁴ Ook financieel is de gemeente zelfstandig. Van de ruim €157.000 aan inkomsten van de kerk in 2018 kwam ruim €150.000 uit bijdragen van gemeenteleden, exclusief ruim tienduizend euro aan giften voor de diaconie en ruim €55.000 aan giften voor nieuwbouw.²³⁵

5.6 Conclusie

Hoop voor Noord is ontstaan in 2006 en heeft zich in de loop van de tijd, onder leiding van Ten Brinke en later ook van Meedendorp, ontwikkeld tot een multiculturele gemeente in Amsterdam-Noord, een stadswijk waarin de protestantse kerken sterk te kampen hadden met kerkverlating. Het initiatief tot oprichting van RijnWaarde werd in 2000 genomen, met als doel kerkelijke presentie in de nog ‘onbereikte’ Vindex-locatie te waarborgen. Sinds 2005 kent

²²⁹ Redactie kerk, “Classis stemt tegen gemeentestichting.”

²³⁰ Roest, 6 mei 2019.

²³¹ Roest, 6 mei 2019.

²³² Rietkerk, 3 mei 2019.

²³³ Van der Ziel, 22 mei 2019.

²³⁴ Rietkerk, 3 mei 2019.

²³⁵ “ANBI-verslag 2018,” RijnWaarde, geraadpleegd op 6 juni 2019, http://rijnwaarde.nl/downloads/ANBI_2018.pdf.

de gemeenschap geregeld samenkomsten. RijnWaarde is, na ontstaan te zijn uit een samenwerking van CGK, GKv en NGK, in 2009 binnen de NGK geïnstitutionaliseerd. Zowel bij Hoop voor Noord als bij RijnWaarde zijn het soteriologisch motief en de relevantie voor het dagelijks leven de belangrijkste motieven voor kerkplanting. De motieven lijken met name bij RijnWaarde niet zozeer naast elkaar te bestaan, maar de relevantie voor het dagelijks leven wordt geworteld in het soteriologisch motief: een relatie met Jezus zorgt voor 'bloei'.

Wat betreft strategie van kerkplanting blijken de cases zowel overeenkomsten als verschillen te kennen. Beide kerkplantingen zijn in steden gevestigd en bevestigen hiermee het beeld van kerkplanting dat uit literatuur ontleend is. Wat betreft locatie richt Hoop voor Noord zich op een stadsdeel met verminderde kerkelijke presentie, dat sterk getekend is door secularisatie, terwijl RijnWaarde gevestigd is in een nieuw stadsdeel, gekenmerkt door urbanisatie en bevolkingsgroei, waar (nog) geen kerkelijke presentie was. Beide kerkplantingen hebben een overwegend lokale, territoriale focus. In hun strategie met betrekking tot de doelgroep verschillen zij: Hoop voor Noord wil zeer inclusief zijn en is een diverse gemeenschap (sociaaleconomisch, etnisch, etc.), terwijl RijnWaarde zich op jonge gezinnen richt. RijnWaarde komt daarmee meer overeen met het beeld van kerkplantingen dat uit literatuurstudie volgt. Beide kerkplantingen zijn zoekende naar balans tussen interne en externe gerichtheid, maar Hoop voor Noord slaagt er beter in ruimte te geven aan een externe gerichtheid. In beide gevallen is een kerkelijke denominatie initiator van de kerkplanting: bij Hoop voor Noord de CGK, en bij RijnWaarde een samenwerking tussen CGK, NGK en GKv. In beide kerkplantingen speelt de kerkplanter een centrale rol, net als volgens literatuur bij veel kerkplantingen gangbaar is, ondersteund door een kerngroep, die bij RijnWaarde in eerste instantie meer formeel georganiseerd was dan bij Hoop voor Noord. Bij Hoop voor Noord was meer expliciet sprake van de intentie een kerk te stichten dan bij RijnWaarde, die koos voor een dynamische aanpak met een open uitkomst. Vernieuwing vindt bij beide kerkplantingen op praktisch vlak plaats, bijvoorbeeld in de keuze voor muziek. Meer dan RijnWaarde is Hoop voor Noord ook theologisch vernieuwend in de wijze waarop 'het evangelie' wordt gecommuniceerd, zonder af te doen aan de inhoud van 'het evangelie'. Contextualisatie kreeg bij RijnWaarde relatief veel aandacht toen Roest de leiding had, maar Rietkerk acht dit minder van belang. Hoop voor Noord hecht grote waarde aan contextualisatie. Tot slot is bij beide kerkplantingen door de tijd heen een toename van institutionalisering waar te nemen. Wel opereren zij, zoals ook literatuur over kerkplanting duidelijk maakt, veelal relatief zelfstandig van de kerkelijke denominatie.

Hoofdstuk 6: Bijdrage van City to City Europe aan het kerkplantingsproces van Hoop voor Noord en RijnWaarde

6.1 Introductie

In dit hoofdstuk worden gegevens uit voorafgaande hoofdstukken samengebracht en geanalyseerd. Hiermee beantwoord ik de deelvraag: wat is de bijdrage van CCE aan het kerkplantingsproces van Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht? Om zicht te krijgen op de plaats van CCE bij de twee casestudy's, beschrijf ik eerst voor beide gevallen de betrokkenheid op CCE (6.2 en 6.3). Daarna stel ik vast welke plaats CCE inneemt bij de kerkplantingen, in relatie tot andere netwerken en de kerkelijke denominatie waar zij deel van uitmaken (6.4). Vervolgens worden de motieven tot kerkplanting (6.5) en de analytische categorieën betreffende de strategie van kerkplanting (6.6) van CCE enerzijds en de casestudy's anderzijds met elkaar vergeleken. Hiermee vormt dit hoofdstuk een opstapje naar de conclusie in het laatste hoofdstuk van dit onderzoek.

In dit hoofdstuk spreek ik van CCE, al wordt soms een periode beschreven voorafgaand aan de formele oprichting van CCE in 2009. Voor deze tijd deed RCC werk in Europa, maar was hier nog niet de naam CCE aan verbonden. Met het oog op de leesbaarheid kies ik er echter voor al het Europese werk aan te duiden met CCE.

6.2 City to City Europe bij Hoop voor Noord

6.2.1 Geschiedenis

Betrokkenheid van Hoop voor Noord bij CCE is ontstaan in 2006; dit is het moment dat het initiatief tot Hoop voor Noord genomen werd en Ten Brinke als kerkplanter werd aangesteld. Direct na zijn aanstelling werd Ten Brinke door de beroepingscommissie gewezen op het netwerk Amsterdam in beweging, een netwerk voor Amsterdamse voorgangers. Ten Brinke sloot zich hierbij aan.¹ Amsterdam in beweging had al voor het aantreden van Ten Brinke, sinds 2004, contact met RCC en Al Barth. Ten Brinke beschrijft zijn eerste ontmoeting met Al Barth:

¹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

Ik was koud drie weken benoemd en toen zat ik met Al Barth, samen met iemand uit de beroepingscommissie die mij benoemd had, in een restaurant in Amsterdam om kennis te maken. En hij bemoedigde me, en ik ging daar weg en dacht: krijg nou wat! Ik ken de man niet, maar hij geeft me zoveel input en energie. Dus we hadden vier weken later weer een afspraak staan.²

In deze eerste jaren bezocht Al Barth, blijkens de interviews met Ten Brinke, iedere maand Nederland om training te geven aan de Amsterdamse kerkplanters. Ten Brinke beschrijft in de documentaire 'Ronselaar voor God' het contact met Al Barth: "Zijn rol was eigenlijk om aan te moedigen, te bemoedigen, mee te denken, van: wanneer diensten, hoe vul je die in, wat voor soort muziek gebruik je, enzovoorts."³ Een half jaar na zijn aanstelling bezocht Ten Brinke zijn eerste CCE-conferentie in Berlijn. Ten Brinke heeft drie keer een bezoek gebracht aan RCC in de Verenigde Staten. Eenmaal was hij spreker bij een grote Amerikaanse donateursbijeenkomst. In Europa heeft hij "alles meegemaakt": hij bezocht tot op heden alle conferenties.⁴ In 2007 gingen alle voorgangers van Amsterdam in beweging gezamenlijk naar een conferentie in de Verenigde Staten.⁵ In 2009 werd Ten Brinke uitgenodigd om, als vertegenwoordiger van Nederland, naar Normandië te komen om te spreken met andere kerkplanters die aangesloten waren bij CCE. Tijdens die bijeenkomst in Frankrijk werd ook formeel besloten CCE 'op te richten'.⁶

Meedendorp, die in 2014 als tweede voorganger aan Hoop voor Noord werd verbonden, was ook voor zijn beroep naar Hoop voor Noord al onderdeel van Amsterdam in beweging en stond op die manier al geruime tijd voor zijn aantreden bij Hoop voor Noord met CCE in contact. Al tijdens zijn studie, vele jaren eerder, had hij interesse in het gedachtegoed van Keller.⁷

Hoop voor Noord heeft geen financiële steun van RCC of CCE ontvangen. "Wij hebben dat nooit gedaan en niet nodig gehad tot nu toe. Ik denk dat er genoeg geld in Nederland is," licht Ten Brinke toe.⁸

² Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

³ *De God van Nederland*, "Ronselaar voor God," EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

⁴ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁵ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁶ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁷ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁸ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

6.2.2 Betrokkenen

De betrokkenheid van Hoop voor Noord op CCE loopt vrijwel uitsluitend via de voorgangers Ten Brinke en Meedendorp.⁹ Visser wijst erop dat het kernteam dat werkte aan de opbouw van Hoop voor Noord vanaf het begin in contact heeft gestaan met CCE. “Zij hebben inderdaad vanaf het begin af aan contact gehad met Redeemer. Ik heb daar wel eens wat over gehoord, maar ik ben meer intern meegegroeid in de kerkplant.”¹⁰ “We hebben ook wel eens leiders meegenomen [naar conferenties, N.S.],” vult Ten Brinke aan.¹¹ Eén van die leiders was Visser. Zij beschrijft dat de conferentie haar motiveerde om door te gaan in het kerkplantingswerk: “Wat mij vooral heel erg uit heeft gedaan is: durf nieuwe dingen aan.”¹²

Indirect is Hoop voor Noord als geheel op CCE betrokken door de toepassing van CCE-principes in de praktijk van Hoop voor Noord. Visser denkt echter niet dat bezoekers van Hoop voor Noord zich hier bewust van zijn.¹³ Ook Meedendorp benadrukt: “De enige betrokkenheid is dat dat wat wij daar halen doorsijpelt in ons onderwijs en onze prediking en in de manieren waarop wij het aanvielen en de manier waarop wij erin staan.”¹⁴ Op de website van Hoop voor Noord wordt CCE genoemd als “bevriende organisatie,” samen met acht andere organisaties, waaronder de CGK, ICP en Amsterdam in beweging.¹⁵

Ten Brinke heeft zich “altijd actief bemoeid” met CCE. Hij verzorgt jaarlijks een training of workshop bij een conferentie van CCE en heeft enkele keren een lezing gegeven op het hoofdpodium.¹⁶ In 2018 verscheen het boek *Movements of the Gospel*, gepubliceerd door CCE, waarin Ten Brinke een hoofdstuk over *integral mission* heeft geschreven.¹⁷ Meedendorp sprak twee jaar geleden samen met Ten Brinke op een conferentie van CCE. Hij ziet een verschuiving in zijn persoonlijke betrokkenheid: “In het begin vooral consumeren, meedoen en meepraten, en in tweede instantie nu ook meer bijdragen, maar dan gewoon heel beperkt.”¹⁸

⁹ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁰ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹¹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹² Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹³ Visser, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁴ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

¹⁵ “Contact,” Hoop voor Noord, geraadpleegd op 7 juni 2019, <http://www.hoopvoornoord.nl/nl/contact>.

¹⁶ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

¹⁷ Jurjen ten Brinke, “Integral Life: Building Multi-Ethnic Christian Communities,” in *Movements of the Gospel: Experiments in Ministry in Unfamiliar Places*, ed. Brandon O’Brien (New York: Redeemer City to City), 50-71.

¹⁸ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

6.3 City to City Europe bij RijnWaarde

6.3.1 Geschiedenis

Het contact tussen RijnWaarde en CCE is ontstaan nadat Roest in 2001 als kerkplanter werd aangesteld. Ongeveer twee jaar na zijn aanstelling bracht een echtpaar uit Leidsche Rijn hem in contact met Martin de Jong, die werkzaam was voor CCE. Via De Jong opende zich het CCE-netwerk voor Roest, waar hij actief onderdeel van uit ging maken.¹⁹ Een jaar lang bezocht hij de trainingen door Al Barth in Amsterdam, die Roest als volgt beschrijft:

Hij kwam dan een keer in de zes weken, en dan kwamen er ook een stuk of vijftien mannen, allemaal mannen inderdaad, die met *church planting* bezig waren. (...) Hij ging bijna die *Church Planter Manual* voorlezen. (...) Daar was je dan een uur of drie en dan reed ik weer naar huis. (...) Soms mocht je ook een gesprek hebben met Al Barth, één op één.²⁰

Tweemaal heeft Roest een conferentie in de Verenigde Staten bezocht en enkele keren conferenties in Europa. Dergelijke reizen mocht Roest grotendeels op kosten van RijnWaarde maken. “Die fase was een heel avontuurlijke fase, want ik was met iets bezig waar ik in Nederland weinig boeken over zag verschijnen, en weinig denken,” beschrijft Roest.²¹ Van der Ziel was destijds lid van het kernteam en kreeg via Roest het een en ander over CCE mee: “Daar vertelde hij ook over en daar was hij altijd door geïnspireerd.”²² Door de tijd heen werd het contact tussen Roest en CCE minder intensief: “Daarna verschoof het wel wat, want én onze plek was minder ‘pionierderig’, én uiteindelijk ging ik ook weer verder kijken.”²³ Bovendien vroegen de groeiende gemeenschap van RijnWaarde en bijbehorende activiteiten steeds meer van zijn tijd en aandacht. Roest richtte zich op andere netwerken voor inspiratie. Aan het einde van zijn periode bij RijnWaarde speelde CCE nog eenmaal een belangrijke rol: “De City to City-conferentie van Praag [in 2013, N.S.], heeft nog een heel belangrijke rol gespeeld in mijn zoeken naar een nieuwe plek om te gaan pionieren.” Roest, die na zijn vertrek bij RijnWaarde elders in het land actief is gebleven in kerkplanting, heeft nog wel persoonlijk contact met individuen die hij via het CCE-netwerk heeft leren kennen.²⁴

¹⁹ Roest, 6 mei 2019.

²⁰ Roest, 6 mei 2019.

²¹ Roest, 6 mei 2019.

²² Van der Ziel, 22 mei 2019.

²³ Roest, 6 mei 2019.

²⁴ Roest, 6 mei 2019.

Vandaag de dag is er geen contact meer tussen RijnWaarde en CCE. “We hebben nu geen contact met Redeemer of wat dan ook. Dus ik zou niet eens ons onder die beweging willen scharen,” aldus Rietkerk.²⁵ Roest meent dat via Timo van der Heijden, die als missionair werker betrokken is bij RijnWaarde en met Roest eenmalig een CCE-conferentie bezocht, er toch nog een lijntje naar CCE loopt: “In Timo kan je het wel een beetje terugzien.”²⁶

6.3.2 Betrokkenen

Roest is jarenlang betrokken geweest bij CCE, hoewel de intensiteit van het contact door de tijd heen wisselde. Indirect, via Roest, was RijnWaarde als geheel ook betrokken bij CCE. “Door mij heen wel ja, maar ik heb weinig mensen mee daarnaartoe genomen.”²⁷ Hij deelde geregeld zijn bevindingen met leden van het kernteam of geïnteresseerde gemeenteleden, “een handjevol mensen.” Roest denkt dat de lessen die hij bij CCE heeft geleerd, doorsijpelden in de praktijk van RijnWaarde: “Dat denk ik, maar ik kan niet echt dingen aanwijzen.”²⁸ Een enkele keer nam Roest leden van RijnWaarde mee naar een conferentie: “Daar had ik Timo en Erika meegenomen, als jonge gasten, in Leidsche Rijn. Hij studeerde ook Theologie, in Amsterdam volgens mij. En ik dacht: dat kunnen wel eens nieuwe *church planters* worden.” Roest erkent dat CCE meer met hem als kerkplanter verbonden is dan met RijnWaarde als geheel.²⁹

Rietkerk, die in 2014 als opvolger van Roest werd aangesteld als voorganger van RijnWaarde, is nooit actief betrokken geweest bij CCE. “Het is niet nodig geweest voor mij om me daarbij aan te sluiten. (...) Ik heb daar geen aansluiting, en ook niet dat ik denk: dat heeft toegevoegde waarde,” licht hij toe. Ondanks dat Rietkerk niet actief betrokken is bij CCE, laat hij zich wel in enige mate door het gedachtegoed van Keller beïnvloeden. “*Center Church*, dat heb ik gelezen met een groep jongens. Daar staan heel goede dingen in, maar je moet het constant vertalen naar de Nederlandse context,” meent hij. “Inhoudelijk haal ik wel inspiratie bij Keller vandaan. Als ik ergens mee bezig ben, kijk ik altijd even bij hem: wat doet hij ermee?”³⁰

²⁵ Rietkerk, 3 mei 2019.

²⁶ Roest, 6 mei 2019.

²⁷ Roest, 6 mei 2019.

²⁸ Roest, 6 mei 2019.

²⁹ Roest, 6 mei 2019.

³⁰ Rietkerk, 3 mei 2019.

6.4 Relatie tot kerkelijke denominatie en (inter)nationale netwerken

6.4.1 Relatie tot kerkelijke denominaties

De verhouding die de beide casestudy-kerkplantingen hebben tot de kerkelijke denominatie komt min of meer overeen met de strategie die CCE op dit vlak hanteert (zie 4.3.1 en 5.3). Beide kerkplantingen hebben zich bijvoorbeeld bewust aangesloten bij een kerkelijke denominatie, van waaruit het initiatief tot kerkplanting werd gedragen. Bovendien passen beide kerkplantingen, gezien het gereformeerde karakter, in het algemene beeld van bij CCE betrokken kerken. Het is echter onduidelijk of en in hoeverre de kerkplantingen hierin specifiek door CCE geïnspireerd en aangesproken zijn.

CCE vervult voor de kerkplantingen een andere rol dan de kerkelijke denominatie, wat in overeenstemming is met de strategie van CCE. Ten Brinke ervaart het bijvoorbeeld als bemoedigend om bij CCE te midden van “gelijkgezinden” te zijn, wat bij zijn kerkelijke denominatie ontbreekt:

Ik weet me eerlijk gezegd met sommige collega's die ik maar eens in de anderhalf jaar zie meer verbonden dan met een aantal, veel, collega's van mij in de CGK, die op Urk dominee zijn en geen enkele fiducia hebben in wat wij hier doen. Dat bedoel ik niet veroordelend, laat dat duidelijk zijn.³¹

Meedendorp ziet een brede ontwikkeling van kritiek op de CCE-aanpak in Nederland. Veel betrokkenen van het eerste uur trekken zich terug:

Er is een groep die van het begin af aan heel erg bij City to City betrokken was, die daar minder gebruik van maakt, ook van het hele DNA van Redeemer, omdat ze daar kritischer op zijn geworden, ook inhoudelijk kritischer op zijn geworden. Of dat ze qua experimenteren en dergelijke zich meer thuis voelen bij andere netwerken of in plaats van dat hele klassieke idee van kerkplanting: er moet een kerk geplant worden, zijn ze veel meer op de grens van kerk en cultuur of veel meer met andere vormen bezig, waardoor ze zich veel minder herkennen.³²

6.4.2 Relatie tot diverse (inter)nationale netwerken

Beide kerkplantingen die als casestudy in dit onderzoek fungeren, hebben naast CCE contact met diverse andere netwerken. In het geval van Hoop voor Noord is CCE één van de

³¹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

³² Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

belangrijkste langdurige partners. Bij RijnWaarde ligt dat anders: de verbinding met CCE was slechts van tijdelijke aard en er is vandaag de dag geen contact meer. Bepaalde kenmerken van CCE, die het netwerk onderscheiden van andere netwerken, spraken de kerkplanters sterk aan.

Bij beide casestudy's blijkt het netwerkaspect van CCE hooggewaardeerd te worden in vergelijking tot andere organisaties. CCE wordt door de kerkplanters gezien als middel om in contact te komen met andere kerkplanters. Roest verklaart:

Voor mij was die groep van City to City wel echt een groep waar ik gewoon heel veel mee opgetrokken heb. Daar had ik veel meer mee dan met mijn medestudenten bijvoorbeeld, wat ik net eigenlijk ook aangaf. Daar had ik veel meer link mee dan collega's in het land, omdat niemand eigenlijk met *church planting* bezig was.³³

Ten Brinke waardeerde op sommige momenten het contact met mede-kerkplanters bij CCE-conferenties hoger dan de training die hij aldaar ontving:

Dus ik ga met liefde naar zo'n workshop, maar ik ga ook met liefde, als het mooi weer is, met twee of drie collega's de stad in en ik sla de workshops over en we gaan op een terrasje zitten en we vertellen elkaar wat er in Barcelona, Amsterdam of Londen gebeurt en dat heeft dan mijn prioriteit.³⁴

Ook de lokale focus van CCE blijkt door de kerkplanters van de casestudy's hoog gewaardeerd te worden. Meedendorp beschrijft:

Wat Redeemer goed gedaan heeft, vind ik, is dat zij op een gegeven moment ook gezegd hebben: jullie moeten niet meer naar New York komen, maar je moet je eigen netwerk gaan bouwen. En in de loop van de jaren zijn die conferenties ook qua waarden steeds meer de context aan gaan nemen van het continent.³⁵

Dit komt overeen met het streven van CCE om wat ze "indigenous" noemen te werk te gaan; de website stelt: "We aim to be a network that raises up church planters indigenous to various

³³ Roest, 6 mei 2019.

³⁴ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

³⁵ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

urban cultures, able to understand their setting, and effectively to apply the gospel to it.”³⁶ De Jong is ook van mening dat het Europese karakter van CCE een onderscheidend kenmerk is in vergelijking met andere netwerken (zie 4.3.2).³⁷

Meedendorp merkt op dat in het buitenland kerkplanters vaak meer toegewijd zijn aan CCE dan in Nederland en wijt dit vooral aan de grote hoeveelheid netwerken en organisaties die in Nederland actief zijn en een alternatief of concurrent van CCE vormen.³⁸ Van de Graaf signaleert hetzelfde (zie 4.3.2).³⁹ Roest benadrukt dat vrijwel uitsluitend mannelijke kerkplanters in Nederland bij CCE betrokken zijn.⁴⁰

6.5 Motieven

Uit geen van de casestudy's blijkt expliciet dat er sprake is geweest van inspiratie door CCE op het vlak van motieven tot kerkplanting. Wel komen de motieven tot kerkplanting die behoren tot de strategie van CCE veelal overeen met de praktijk van beide kerkplantingen (zie 4.4 en 5.4). Het is echter niet zeker of er sprake is van een verband, en zo ja, of de motieven voor kerkplanting reden zijn geweest om bij CCE aansluiting te zoeken of dat de motieven in gesprek met CCE zijn geformuleerd.

Zowel CCE als de kerkplantingen geven aan dat het soteriologisch motief een belangrijke rol speelt. Bij CCE speelt het motief van relevantie voor het dagelijks leven een kleine rol, terwijl dit motief bij Hoop voor Noord en RijnWaarde wel duidelijk aanwezig is. De motieven van Bijbelse opdracht en kerkelijke vernieuwing zijn in kleine mate bij CCE aanwezig, maar ontbreken bij Hoop voor Noord en RijnWaarde vrijwel geheel.

CCE legt in de motivatie tot kerkplanting grote nadruk op het holistische motief. De website van CCE beschrijft “holistic” als één van de waarden van waaruit het werk wordt gedaan.⁴¹ Hoewel dit motief indirect bij Hoop voor Noord en RijnWaarde aanwezig is, wordt het in het algemeen anders geïnterpreteerd. CCE spreekt van het in gang zetten door een kerkplanting van “movements of the gospel,” waardoor de stad als geheel en zelfs de hele maatschappij beïnvloed wordt. In de interpretatie van het holistisch motief bij de kerkplantingen ligt het accent meer op de eenheid van geest, ziel en lichaam en wordt het motief nauw verbonden met de relevantie voor het dagelijks leven.

³⁶ “About us,” City to City Europe.

³⁷ De Jong, 22 mei 2019.

³⁸ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

³⁹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁴⁰ Roest, 6 mei 2019.

⁴¹ “About us,” City to City Europe.

Beide kerkplantingen uiten kritiek op de wijze waarop CCE op het holistisch ideaal vormgeeft, namelijk als manier van kerstening van de samenleving. Ten Brinke beschrijft:

Ik vind het interessant dat ik *getriggerd* wordt door een Keller die nog steeds schijnt te geloven in de theologie van Abraham Kuyper, terwijl wij daar natuurlijk in Nederland wel een beetje klaar mee zijn, omdat we gezien hebben dat het in elk geval op dit moment niet meer zo werkt.⁴²

Keller legt hiermee volgens Ten Brinke de lat te hoog voor de Nederlandse context:

Het is interessant dat Keller nog steeds vanaf het podium roept dat, als tien of vijftien procent van een stad christen is, dat je dan significant verschil kan maken. (...) Hoop voor Noord is denk ik, van de kerken binnen Amsterdam in beweging, City to City Amsterdam, de kerk met de meeste dopelingen. En wij knippen in onze handjes als we vier of vijf volwassen dopelingen per jaar hebben. Ja, daar gaan we de wereld niet mee winnen. Ik ben dan als orthodox calvinist maar gewoon blij met 'al is het er maar voor één', en 'in de hemel is blijdschap over één zondaar die zich bekeert'.⁴³

Roest verwijst instemmend naar kritiek die Stefan Paas op dit punt op Keller uit:

Bijvoorbeeld dat hele *transformation of culture*. Daar veegt hij gewoon de stoep mee aan, want waar zie je dat ooit in het Nieuwe Testament gebeuren? Het is allemaal in de marge en kleiner en *upside down kingdom*. (...) Je kan het af en toe er in lezen of er in zien. Maar het is dan altijd ook maar één van de opties.⁴⁴

6.6 Analytische categorieën

In voorgaande hoofdstukken is de strategie voor kerkplanting van zowel CCE als beide kerkplantingen in tien analytische categorieën beschreven (zie 4.5 en 5.5). Vergelijking van de strategieën van kerkplanting op elk van deze punten geeft een beeld van overeenkomsten en verschillen. Ten aanzien van enkele aspecten blijken de kerkplantingen expliciet door CCE geïnspireerd. Bij enkele andere deelgebieden is sprake van overeenkomsten, maar is de beïnvloeding hooguit indirect. In enkele categorieën wijken de kerkplantingen expliciet af

⁴² Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁴³ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁴⁴ Roest, 6 mei 2019.

van de CCE-strategie. Voor een schematisch overzicht van de analytische categorieën verwijs ik naar **Bijlage 8: overzicht analytische categorieën**.

6.6.1 *Directe beïnvloeding*

Door beide kerkplantingen worden enkele aspecten van de strategie van kerkplanting van CCE expliciet benoemd als inspiratiebron voor de eigen praktijk. Het betreft de categorieën locatie, vernieuwing en contextualisatie.

CCE richt zich wat betreft locatie in de strategie van kerkplanting expliciet op de stad (zie 4.5.1). Eén van de basiswaarden voor het werk van CCE is “urban”: “We are committed to the city because God is committed to the city.”⁴⁵ Ten Brinke weet zich hierdoor geïnspireerd: “Wat wij denk ik wel geleerd hebben van Amerika, is de keiharde nadruk op het belang van een stad. Hoe goed het is om daarin te investeren.”⁴⁶ Meedendorp bevestigt dit: “Dat Redeemer-DNA stempelde enorm onze gesprekken over en weer over kerkplanting en over visie voor de stad.”⁴⁷ Dit komt overeen met de bevinding van Van de Graaf, dat vele andere netwerken zich niet expliciet op de stad richten, terwijl dit een uitgesproken kenmerk en kracht van CCE is (zie 4.3.2).⁴⁸ Roest noemt dit aspect namens RijnWaarde niet expliciet.

CCE was voor beide kerkplantingen, maar met name voor Hoop voor Noord, een middel tot aanscherping of vernieuwing op theologisch vlak (zie 4.5.8). De website van CCE noemt “gospel” als één van de kernwaarden: “We believe that the biblical gospel of grace is essential to the salvation and transformation of people and cultures.”⁴⁹ Hoop voor Noord heeft bij CCE een nieuw begrip van ‘het evangelie’ geleerd. Ten Brinke legt dit uit:

Keller zegt altijd: het evangelie van de derde weg. Dus je hebt de oudste zoon en de jongste zoon, en de weg van het evangelie. Je hebt het moralisme en het humanisme of het eigengerechte, het zelf doen, 'ik beslis zelf hoe de regels zijn,' of 'zo is het, zo hoort het,' zoals de oudste zoon. Maar het evangelie is een andere weg. Iedereen staat schuldig en iedereen is geliefd.⁵⁰

⁴⁵ “About us,” City to City Europe.

⁴⁶ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁴⁷ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁴⁸ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

⁴⁹ “About us,” City to City Europe.

⁵⁰ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

Concreet ziet Meedendorp dit terug in zijn eigen preken bij Hoop voor Noord, die “gestempeld zijn door gereformeerde theologie maar ook heel erg door Redeemer-theologie.”⁵¹ Ook op de website is de theologische taal van CCE te herkennen, hoewel CCE hierbij niet genoemd wordt:

Bij alles wat we doen, willen we ons laten leiden door de weg van het evangelie (*gospel-oriënted*). In alles wat we doen willen we dat Jezus Christus centraal staat (*Christ-centered*). We geloven dat de boodschap van Jezus goed nieuws is voor het héle leven (*holistic / integral mission*). We willen ons niet aanpassen aan, maar wel aansluiten bij onze cultuur en omgeving (*contextualized*). Kerk zijn we in de stad, waarbij we gericht zijn op het welzijn van de stad en haar inwoners (*city-focused*).⁵²

Meedendorp noemt dezelfde termen als hij beschrijft wat hij van CCE heeft geleerd: “Dus *city-focused, gospel-oriented, Christ-centered*. Volgens mij zijn er nog één of twee, ik zou ze moeten kennen.”⁵³ Roest, namens RijnWaarde, ontmoette via CCE “mensen die én theologisch willen doordenken, én uit zo'n soort ook wel gereformeerd karakter kwamen, en die eigenlijk als eerste in die hele groep gingen nadenken over gemeentestichting.”⁵⁴ Pues bevestigt het vernieuwende karakter van de CCE-theologie voor kerkplantingen als hij wijst op de heldere en kernachtige communicatie van ‘het evangelie’ als onderscheidend kenmerk van CCE ten opzichte van andere netwerken (zie 4.3.2).⁵⁵

Ook de centrale rol van contextualisatie is een aspect dat beide kerkplantingen bij CCE hebben geleerd (zie 4.5.9). “Contextual” is een kernwaarde voor het werk van CCE.⁵⁶ “Kopieer het niet, maar contextualiseer” noemt Roest als een centrale les die hij bij CCE heeft geleerd. Hij legt uit:

De kunst van Tim Keller is dat hij steeds weer probeert om *the gospel* naar een bepaalde context toe te brengen. Hoe klinkt dat daar dan? (...) En hoe zou je het dan verwoorden voor mensen die nog op zoek zijn? Voor mensen in jouw omgeving? (...) Het geeft me ook *drive* om het evangelie door te vertalen naar deze tijd.⁵⁷

⁵¹ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁵² Hoop voor Noord, “Financiën.”

⁵³ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁵⁴ Roest, 6 mei 2019.

⁵⁵ Pues, Amsterdam, 17 april 2019.

⁵⁶ “About us,” City to City Europe.

⁵⁷ Roest, 6 mei 2019.

Meedendorp beschrijft een ander aspect van CCE-contextualisatie: “Uiteindelijk is *middleware* de toepassing van je theologie op je situatie. Die zit ertussenin. Je vindt elkaar op die *middleware*. Daar herken je je in. Maar hoe zich dat uitwerkt, kan in situaties heel erg verschillen.”⁵⁸ In de documentaire ‘Ronselaar voor God’ beschrijft Ten Brinke hoe CCE hem hielp bij contextualisatie: de kerk reikt uit, mensen komen een keer, komen nogmaals, wijden zich op den duur toe, groeien, gaan zelf dienen en kunnen zelfs leider worden. “En zo bereiken we de wereld.”⁵⁹ Ten Brinke heeft nog een ander aspect van contextualisatie bij CCE geleerd: “Dat heeft met name te maken met inclusief kerkzijn: (...) inclusief zijn in je woord- en taalgebruik.”⁶⁰ Dit bevestigt de overtuiging van Van de Graaf, dat de “theologie van contextualisatie” een onderscheidend kenmerk van CCE is (zie 4.3.2).⁶¹

6.6.2 Mogelijk indirecte beïnvloeding

Op diverse andere terreinen komt de praktijk van de kerkplantingen (deels) overeen met de strategie van CCE, maar is geen aanwijsbaar verband aanwezig: in de interviews en primaire bronnen zijn geen relaties te zien. Dit betreft de analytische categorieën territorialiteit, gemeenschap, initiator, kerngroep en institutionalisering.

Beide kerkplantingen hanteren een uitgesproken lokale focus (zie 5.5.2). RijnWaarde richt zich daarbij wel expliciet op een gebied, namelijk Leidsche Rijn, maar niet zozeer op alle inwoners van dat gebied en kiest voor een focus op jonge gezinnen. In die zin neigt RijnWaarde naar een combinatie van een lokale focus en een netwerkbenadering. CCE is hierin niet uitgesproken. De lokale focus komt in de strategie van CCE naar voren, maar ook de categoriale netwerkbenadering krijgt ruimte (zie 4.5.2).

CCE is niet uitgesproken in strategie van kerkplanting op het terrein van gemeenschap, maar lijkt voornamelijk te streven naar een extern gerichte gemeenschap (zie 4.5.4). Dit streven is bij beide kerkplantingen ook aanwezig, maar zij motiveren dit niet vanuit hun betrokkenheid op CCE. Bovendien blijkt de praktijk op dit vlak weerbarstig: met name RijnWaarde is na verloop van tijd meer intern gericht geraakt (zie 5.5.4).

CCE wijst een kerkplanter of kerkelijke denominatie aan als geschikte partij om kerkplanting te initiëren (zie 4.5.5). In beide casestudy’s werd het initiatief door een kerkelijke

⁵⁸ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁵⁹ *De God van Nederland*, “Ronselaar voor God,” EO/Ikon Docs, 16 augustus 2006.

⁶⁰ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁶¹ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

denominatie genomen (zie 5.5.5), maar, zoals onder 6.4 besproken, is onduidelijk in hoeverre de casestudy's op dit vlak door CCE beïnvloed zijn. Desondanks verloopt het contact met CCE vrijwel uitsluitend via en op initiatief van kerkplanters, hoewel zij formeel niet initiatiefnemers van de kerkplanting zijn.

Ook wat betreft het samenstellen van een kerngroep en de rol van de kerkplanter lijken de casestudy's niet expliciet de strategie van CCE na te volgen (zie 4.5.6 en 5.5.6). Wel weten de geïnterviewde kerkplanters zich persoonlijk geïnspireerd door CCE. Ten Brinke beschrijft bijvoorbeeld: "Persoonlijk ben ik er door Redeemer en de City to City-conferenties heel erg achter gekomen wat mijn leerstijl is. Ik ben een doener, maar ook ik heb bevestiging nodig."⁶²

CCE streeft in de strategie van kerkplanting naar een balans tussen kenmerken van een instituut en van een beweging (zie 4.5.10). In de praktijk blijken beide kerkplantingen op dit vlak zoekende te zijn en is een ontwikkeling door de tijd waar te nemen, waarbij RijnWaarde sterker geïnstitutionaliseerd is geraakt dan Hoop voor Noord (zie 5.5.10). De kerkplantingen zijn hierin echter niet expliciet door CCE beïnvloed.

6.6.3 Geen beïnvloeding

Aangaande enkele andere categorieën kiezen de kerkplantingen, bewust of onbewust, een uitgesproken andere benadering dan CCE. Het betreft de doelgroep en, met name, de intentie. Wat betreft de doelgroep wijkt Hoop voor Noord doelbewust af van de CCE-strategie. Hoewel CCE zich niet expliciet aan een bepaalde doelgroep verbindt, zijn de meeste CCE-kerkplantingen in Nederland gericht één specifieke doelgroep, vaak blanke, jonge hoogopgeleiden (zie 4.5.3). Deze doelgroep komt overeen met de praktijk van RijnWaarde (zie 5.5.3), maar RijnWaarde blijkt op dit vlak niet expliciet beïnvloed door CCE. Meedendorp meent dat CCE zich "als het even kan specifiek [richt op, N.S.] hoogopgeleide, seculiere Amerikanen en in ons geval Nederlanders, yuppen."⁶³ Van de Graaf bevestigt dit: "Hoop voor Noord wekt eigenlijk af van het boekje. Want het idee dat zij een multiculturele kerk waren, dat paste aanvankelijk helemaal niet in het denken."⁶⁴ Ten Brinke vult aan: "Een groep mensen die wij moeilijk bereiken, en waar we over nadenken op dit moment, is de groep waar Redeemer heel goed in is, en dat is de yup." Het feit dat Hoop voor Noord nauwelijks

⁶² Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁶³ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁶⁴ Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

yuppen aanspreekt, is echter geen doelgerichte keuze, want de kerkplanting wil inclusief kerkzijn voor alle doelgroepen.⁶⁵

Een belangrijk verschil in strategie van kerkplanting tussen de casestudy's en CCE ligt op het terrein van intentie van de te planten kerk (zie 4.5.7 en 5.5.7). Meedendorp legt uit: "Waar ik het City to City-netwerk weer minder goed in vind, is dat de andere manieren van kerkzijn minder aan bod komen."⁶⁶ Roest hecht grote waarde aan de *Redeemer Church Planter Manual*, die door RCC beschikbaar is gesteld. "Dat vond ik heel waardevol. Ik vond de inhoud echt steengoed." Toch zag hij het niet als stappenplan voor zijn eigen praktijk. "Dus ik heb ook niet keihoge verwachtingen gehad ervan, dat ik precies volgens dat model keihard wilde werken en geen millimeter daarvan af wilde wijken."⁶⁷ Hoop voor Noord is hierin nog stelliger. De stappen van het opbouwen van een kerkplanting zoals die door de *Redeemer Church Planter Manual* worden aangereikt, heeft Hoop voor Noord bewust niet nagevolgd. "We doen eigenlijk alles anders dan de *Redeemer-kerkplantingsmanual* en toch werkte het bij ons!"⁶⁸ Ten Brinke wijst erop dat Keller eens gezegd heeft dat Hoop voor Noord "alles uit de *manual* met voeten getreden heeft, maar dat er een prachtige kerk is ontstaan. (...) Dus in die zin hebben wij, qua methode, van Redeemer niet veel overgepakt."⁶⁹ Meedendorp beschrijft deze methode als de "Redeemer-manier van werken": "Ik denk dat je moet onderscheiden tussen een soort Redeemer-DNA en een Redeemer-manier van werken. En ik denk dat de manier van werken heel verschillend is toegepast." Deze manier van werken omschrijft hij als volgt:

Er komt een kerkplanter, die creëert een netwerk van mensen om zich heen en werkt toe naar podiumkerkdiensten, die inclusief zijn voor christenen en niet-christenen, en als het even kan ook nog specifiek hoogopgeleide, seculiere Amerikanen en in ons geval Nederlanders, yuppen.⁷⁰

Meedendorp benoemt dat Hoop voor Noord het organiseren van samenkomsten veel minder als doel, maar veeleer als vrucht van het werk en als middel tot opbouw van het werk ziet. In plaats van vanuit samenkomsten een gemeenschap op te bouwen, zoals CCE nastreeft,

⁶⁵ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁶⁶ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁶⁷ Roest, 6 mei 2019.

⁶⁸ "Praktijkverhaal: Kerkplanting Hoop voor Noord," Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk.

⁶⁹ Ten Brinke, Amsterdam, 24 april 2019.

⁷⁰ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

koos Hoop voor Noord te beginnen met een gemeenschap, waaruit de vraag om samenkomsten opkwam.⁷¹ Toch geeft Van de Graaf ook aan dat Hoop voor Noord van de Nederlandse kerken betrokken bij CCE het meest ‘geslaagd’ lijkt in het vestigen van een kerk naar idee van CCE: “Hoop voor Noord (...) is echt wel een grote, stevige kerk geworden. En dat is een beetje ondanks, dankzij, maar ook ondanks de principes van City to City.”⁷²

6.7 Conclusie

Hoop voor Noord en RijnWaarde kennen een sterk verschillende verhouding tot CCE. In het geval van Hoop voor Noord is CCE sinds het ontstaan tot op heden van grote betekenis geweest. Beide voorgangers dragen actief bij aan het werk en maken onderdeel uit van het netwerk van CCE. In het geval van RijnWaarde was het contact met CCE wisselend in intensiteit door de tijd heen. Vandaag de dag is er geen binding meer. In beide gevallen blijkt de verbinding tussen de kerkplanting en CCE voornamelijk via de voorganger(s) te verlopen.

De kerkplantingen vinden bij CCE aspecten die zij bij hun kerkelijke denominatie niet vinden, bijvoorbeeld persoonlijk contact met mede-kerkplanters. Hoewel de kerkplantingen tevens contact hebben (gehad) met andere netwerken, heeft CCE hen op een unieke wijze ondersteund vanwege het netwerk dat CCE te bieden heeft en de lokale focus. Hoop voor Noord noemt CCE sinds het ontstaan tot op heden als één van de belangrijkste netwerken waarmee contact onderhouden wordt en levert zelf actief een bijdrage aan het netwerk. Bij RijnWaarde ligt dit anders: het contact was aanvankelijk, in de eerste jaren dat Roest werkzaam was bij RijnWaarde, intensief en werd later minder. Inmiddels is er geen contact meer en Rietkerk, de huidige voorganger van RijnWaarde, rekent RijnWaarde niet tot CCE.

Wat motieven tot kerkplanting betreft, lijkt CCE nauwelijks tot geen rol te spelen bij de kerkplantingen. Dat is anders voor diverse aspecten van de strategie: aangaande locatie, vernieuwing en contextualisatie is sprake van beïnvloeding. CCE richt zich expliciet op de stad als plek voor kerkplanting. De organisatie helpt kerkplantingen bij het verkrijgen van een vernieuwde kijk op ‘het evangelie’, met een vaststaande, niet-onderhandelbare kern, en geeft *tools* voor een verantwoorde wijze van contextualisatie hiervan. Bij de analytische categorieën doelgroep en intentie ontbreekt deze beïnvloeding, en bij de overige categorieën is onduidelijk in hoeverre er sprake is (geweest) van beïnvloeding door CCE.

⁷¹ Meedendorp, Amsterdam, 15 mei 2019.

⁷² Van de Graaf, Amsterdam, 17 mei 2019.

Hoofdstuk 7: Conclusie en aanbevelingen

7.1 Onderzoek, methoden en beperkingen

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de onderzoeksvraag die dit onderzoek overkoepelt. Deze luidt:

Wat is de bijdrage van City to City Europe aan kerkplanting in Nederlandse, protestantse context zoals deze vorm heeft gekregen in de cases van Hoop voor Noord te Amsterdam en RijnWaarde te Utrecht?

Kerkplanting is een relatief nieuw fenomeen in Nederlandse, protestantse context. Hoewel kerkplanting in hoog tempo wint aan belangstelling, ontbreekt veelal overdenking hiervan en reflectie hierop, ook aangaande het werk van CCE. Een onderzoek hiernaar is om die reden relevant. Onderzoek in het veld van kerkplanting is wel snel in ontwikkeling. De sterk gesecculariseerde Nederlandse context, die zich kenmerkt door leegloop van kerken, maakt kerkplanting tot een opvallend fenomeen, en vraagt om grondige wetenschappelijke doordenking van de aanpak en effectiviteit ervan. In dit onderzoek is de bijdrage van CCE in het bredere onderzoeksveld rond strategieën van kerkplanting geplaatst. De unieke elementen in de kerkplantingsstrategie van CCE worden hiermee zichtbaar. Dit is een nieuwe en daarmee relevante en verrijkende bijdrage aan het wetenschappelijke denken over kerkplanting.

In de voorgaande hoofdstukken heb ik de deelvragen, waarin de onderzoeksvraag uiteenvalt, beantwoord. Ik heb mij in het bijzonder gericht op twee casestudy's, omdat een onderzoeksopzet aan de hand van casestudy's, ondanks bijbehorende beperkingen, in staat stelt de werkzaamheden van CCE in de concrete praktijk in kaart te brengen. Dit heb ik gedaan door middel van zowel literatuur- als praktijkonderzoek. In het literatuuronderzoek heb ik een theoretisch kader vastgesteld, waarin onder meer diverse motieven tot kerkplanting, en een tiental analytische categorieën, die samen een kerkplantingsstrategie bepalen, naar voren kwamen. Tevens heb ik vanuit literatuur een overzicht gegeven van de belangrijkste spelers in de Nederlandse, protestantse praktijk van kerkplanting. Praktijkonderzoek, met name in de vorm van semigestructureerde interviews en analyse van primair bronmateriaal, vormde de basis van het onderzoek naar CCE en de casestudy's. Bij de beschrijving van de motivatie tot en strategie van kerkplanting bij CCE en de casestudy's

heb ik mij laten leiden door bevindingen uit het theoretisch kader, met als belangrijkste onderdeel de analytische categorieën, die de kerkplantingsstrategie vormen. Dit stelde mij in staat de diverse strategieën samen te brengen en te vergelijken en zo de eigen bijdrage van CCE vast te stellen.

Deze onderzoeks aanpak kent enkele beperkingen. Uit de beschreven onderzoeksresultaten blijkt de unieke bijdrage van CCE in de twee onderzochte casestudy's. De uitkomsten van dit onderzoek steunen in grote mate op interviews, die slechts met een beperkt aantal betrokkenen gevoerd zijn. Bredere toepassing van andere methoden en technieken, en interviews met meer betrokkenen, hadden een vollediger beeld van deze twee casestudy's kunnen geven. Het is bovendien, gezien de zeer kleine steekproef, onduidelijk in hoeverre deze uitkomsten representatief zijn voor de bijdrage van CCE in het brede veld van kerkplanting in Nederlands, protestantse context. Uit onderzoek blijkt dat CCE informeel verbonden is aan een onbekend aantal Nederlandse kerkplantingen. Daarmee is het bereik van CCE dus niet vast te stellen.

Bovendien komt uit dit onderzoek naar voren dat kerkplantingen in Nederland, vergeleken met andere Europese landen, in mindere mate toegewijd zijn aan CCE. Zij zien CCE als één van de vele spelers in het veld van kerkplanting met wie zij contacten onderhouden. Ook hierdoor is moeilijk vast te stellen hoe groot de invloed van CCE daadwerkelijk is, zowel in de onderzochte kerkplantingen als in het brede veld van kerkplanting in Nederlands, protestantse context. Het feit dat CCE met name verbonden is aan voorgangers van kerkplantingen, en niet aan de kerkplanting, doet vermoeden dat de invloed beperkt is, hoewel uit dit onderzoek blijkt dat in de casestudy's ideeën bij CCE opgedaan indirect vertaald worden naar de gemeenschap als geheel.

Ook ontbreekt in dit onderzoek een vergelijking van de casestudy's met kerkplantingen die geen enkele binding met CCE hebben. Hierdoor is nauwelijks te bepalen in hoeverre de genoemde overeenkomsten tussen CCE en de casestudy's enkel voorbehouden zijn aan kerkplantingen behorend tot CCE. Een dergelijke vergelijking zou in staat stellen te bepalen welke aspecten daadwerkelijk aan CCE toegeschreven kunnen worden, en welke zonder tussenkomst van CCE bij kerkplantingen aanwezig kunnen zijn.

Het tijdsaspect is een andere beperking van dit onderzoek. De onderzochte kerkplantingen zijn beide rond 2005 ontstaan en staan daarmee in de beginperiode van het werk van CCE in Nederland. CCE droeg destijds een ander karakter dan vandaag de dag.

Het is niet precies vast te stellen, ondanks pogingen die daartoe gedaan zijn in dit onderzoek, in hoeverre de strategie zoals die heden door CCE wordt verwoord ook in de beginjaren werd toegepast. Bovendien hebben ook de kerkplantingen een grote ontwikkeling ondergaan sinds hun ontstaan. Inmiddels hebben beide een min of meer gevestigde gemeenschap gevormd. Het daadwerkelijke kerkplantingsproces is moeilijk af te bakenen en in zekere zin zijn de kerkplantingen nog altijd in een voortgaand ontstaansproces. Hoewel deze ontwikkeling in dit onderzoek zoveel mogelijk in kaart is gebracht, is de invloed van CCE in verschillende fasen moeilijk te scheiden. Bij RijnWaarde blijkt CCE vrijwel uitsluitend aan het begin van het bestaan een rol te hebben gespeeld, maar het is mogelijk dat de invloed hiervan langere tijd doorwerkt. Bij Hoop voor Noord is nog steeds een actieve binding met CCE, maar dat garandeert geen grotere invloed.

Mijn belangrijkste bevindingen en conclusies presenteer ik in enkele stappen. Allereerst trek ik enkele conclusies uit het bredere onderzoeksveld rond kerkplanting (7.2.1). Vervolgens geef ik een schets van belangrijke kenmerken van CCE (7.2.2). Daarna ga ik over tot een beschrijving van de casestudy's (7.2.3). Tot slot breng ik de kerkplantingsstrategieën van CCE en de casestudy's samen en geef weer wat de unieke bijdrage van CCE aan de praktijk van kerkplanting is (geweest) (7.2.4). Ik sluit het hoofdstuk af met enkele aanbevelingen voor verder onderzoek (Aanbevelingen

7.2 Conclusie

7.2.1 Kerkplanting in een breder veld

Kerkplanting is een fenomeen dat in Nederland sterk in opkomst is. Dit is onder meer te zien in de opkomst van diverse vernieuwingsbewegingen en -stromingen, zoals *fresh expressions of church* en *Emerging Church*. In een context van kerkverlating en secularisatie lijkt kerkplanting op het eerste gezicht opmerkelijk, maar het blijkt als middel te worden gezien om het tij te keren. Kerkplanters weten zich hierbij vaak geïnspireerd door 'succesvolle' voorbeelden uit het buitenland, bijvoorbeeld Holy Trinity Brompton (HTB) in Engeland en Willow Creek in de Verenigde Staten. Hoewel zij niet actief betrokken zijn bij de Nederlandse, protestantse praktijk van kerkplanting, is bijvoorbeeld de Alpha Cursus, die is ontwikkeld door HTB, door veel Nederlandse kerken, waaronder de casestudy RijnWaarde, overgenomen. Ook noemen kerkplanters Bill Hybels, oprichter van Willow Creek, in ander onderzoek als een belangrijke inspirator voor hun werk.

Inmiddels zijn diverse netwerken, van zowel nationale als internationale origine, evenals diverse kerkelijke denominaties actief bij kerkplanting in Nederlandse, protestantse context betrokken. Onder meer de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK), de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) en de Nederlands Gereformeerde Kerk (NGK) zijn initiator van kerkplanting. Zij hanteren diverse aanpakken. Alle kerkelijke denominaties nemen kerkrechtelijke maatregelen om kerkplanting mogelijk te maken. Enkele belangrijke nationale netwerken die betrokken zijn bij kerkplanting zijn MissieNederland, Kerklab, het Evangelisch Werkverband en Intercultural Church Plants (ICP). De internationale netwerken European Christian Mission International (ECMI), Christian Associates International (CAI), Urban Expression (UE) en de Association of Related Churches (ARC) leveren ook een bijdrage. Sommige van de genoemde netwerken gaan actief initiërend en andere ondersteunend te werk. CCE is daarom slechts één van de spelers op de markt van kerkplanting.

7.2.2 Kerkplantingsstrategie van City to City Europe

CCE is één van de internationale netwerken die actief zijn in Nederlandse, protestantse context. De organisatie vormt de Europese tak van de wereldwijd actieve organisatie Redeemer City to City (RCC). RCC werd door Timothy Keller opgericht, die zelf initiator is van de 'succesvolle' kerkplanting van Redeemer Presbyterian Church in Manhattan, New York. Gebaseerd op zijn aanpak in New York wil Keller door RCC een netwerk van kerkplanters creëren dat initiatieven tot kerkplanting ondersteunt. Keller ontwikkelde een theologie rond kerkplanting in de stad. Hij meent dat 'hardware', een dogmatisch fundament (bestaande uit theologische overtuigingen) en 'software', werkvormen, onmisbaar zijn voor een kerkplanting, maar pas vorm krijgen door het ontwikkelen van 'middleware'. Dat is een theologische visie op hoe het dogmatisch fundament in gesprek gebracht kan worden met de context van een kerkplanting, die volgens Keller bestaat uit 'het evangelie', 'de stad' en 'beweging'. Hierin onderscheiden zich reeds drie analytische categorieën die een centrale rol spelen in het denken van Keller: 'het evangelie' hangt samen met theologische vernieuwing, 'de stad' met locatie en 'beweging' met contextualisatie.

Het Europese werk is geïnitieerd door een hulpvraag van Nederlandse voorgangers, die signaleerden dat de protestantse kerken van Amsterdam leegliepen, en de aanpak van RCC als mogelijk middel zagen om het tij te keren. RCC en CCE begeleiden de kerkplanters in het voorbereidend werk en de opstartfase van de kerkplanting. Hierbij leren zij bijvoorbeeld

gedegen sociologisch onderzoek te doen naar de doelgroep waarop de kerkplanting zich wil richten. Hoewel RCC geen pasklaar model presenteert, hanteert de organisatie in de strategie van kerkplanting die zij kerkplanters bijbrengen wel enkele vaststaande principes.

De strategie van kerkplanting van CCE is gebaseerd op die van RCC en gaat dus terug op Amerikaans gedachtegoed. De sterke nadruk op contextualisatie maakt toepassing van de strategie in andere contexten, waaronder de Nederlandse, mogelijk. Hoewel CCE door de tijd heen een sterkere Europese kleur heeft gekregen en oog probeert te hebben voor de specifieke behoeften in Europese context, stuit de toepassing van de kerkplantingsstrategie van CCE in Nederlandse, protestantse context op kritiek. Europa is bijvoorbeeld in veel grotere mate gesecculariseerd dan de Verenigde Staten, waardoor de uitgesproken gerichtheid in de kerkplantingsstrategie van CCE op het zo spoedig mogelijk organiseren van samenkomsten, met een sterk accent op prediking en *worship*, in Nederlandse context nauwelijks aanspreekt. Nederlandse kerkplanters blijken, deels om deze reden en vanwege het grote aanbod aan kerkplantingsnetwerken in Nederland, zich in mindere mate dan hun Europese collega's aan CCE te committeren.

CCE lijkt beïnvloed te zijn door diverse ideeën en stromingen uit Anglicaans-Engelse en Amerikaanse context, hoewel hierbij geen direct verband aan te tonen is. Het *Church Growth*-denken is één van de stromingen die van invloed lijkt te zijn. CCE streeft het initiëren van een jaarlijks aantal kerkplantingen na en wil hierin groei zien. Bovendien zet CCE in op 'voortplanting' van de kerkplantingen: de ene kerkplanting moet op termijn een volgende voortbrengen. Ook in de benadering van individuele kerkplantingen blijkt een streven naar numerieke groei aanwezig te zijn, wat bijvoorbeeld te zien is in de analytische categorie van intentie: kerkplantingen moeten een proces van numerieke groei doormaken om een volwaardige kerk te kunnen vormen.

In de afgelopen jaren lijkt CCE de eigen kerkplantingsstrategie betreffende de intentie te bevragen door confrontatie met diverse *fresh expressions of church*. CCE is, in elk geval in Nederland, zoekende naar een balans om genoeg ruimte te geven aan 'afwijkende' vormen van kerkzijn, zonder duidelijk einddoel en vanuit de praktijk ontstaan, zoals ook te zien in *fresh expressions of church*. Deze discussie vindt mogelijk voornamelijk in Europese context plaats vanwege de opkomst en het 'succes' van *fresh expressions of church* in Engelse, maar ook in Nederlandse context. Organisaties als Urban Expression zijn op dit vlak in Nederland actief, maar ook een kerkelijke denominatie als de PKN geeft in hun pioniersplekken veel ruimte voor alternatieve vormen van kerkzijn.

CCE lijkt in zijn benadering ook enkele overeenkomsten te hebben met het *Emerging Church*-denken. Net als bij *Emerging Church* ligt nadruk op het belang van een ‘zuivere evangelieboodschap’, ontdaan van alle kerkelijke tradities en toevoegingen die later toegevoegd zijn. Toch is de benadering wezenlijk anders: waar *Emerging Church* inzet op deconstructie en vanaf de grond de boodschap opnieuw wil opbouwen, presenteert CCE een ‘evangelieboodschap’ die vaststaat, maar in gesprek met de context gebracht moet worden.

7.2.3 Kerkplantingsstrategie van casestudy's

Dit onderzoek is voor een groot deel gericht op twee casestudy's van kerkplantingen die bij CCE betrokken zijn geweest gedurende het kerkplantingsproces. Beide kerkplantingen zijn ongeveer in dezelfde periode, rond 2005, met CCE in contact gekomen, maar verschillen onderling sterk van elkaar, bijvoorbeeld wat betreft locatie en doelgroep. Beide zijn, ondanks verschillende kerkplantingsstrategieën en wisselende betrokkenheid bij CCE, uitgegroeid tot relatief zelfstandige gemeenschappen. De kerkplantingen hebben zich niet aan CCE verbonden met het oog op financiering; de beide casestudy's hebben geen financiële steun van CCE gehad.

In 2006 werd het initiatief tot oprichting van Hoop voor Noord genomen en werd Ten Brinke als kerkplanter aangesteld. Het initiatief vormde een antwoord op de leegloop en vergrijzing van de lokale CGK-gemeente Amsterdam-Noord, waarmee Hoop voor Noord enkele jaren later gefuseerd is. In 2014 werd ook Meedendorp aangenomen als voorganger en in de loop van de tijd heeft Hoop voor Noord zich ontwikkeld tot een multiculturele gemeente in Amsterdam-Noord. Het initiatief tot kerkplanting werd vanuit de kerkelijke denominatie van de CGK genomen, waartoe Hoop voor Noord ook officieel als zendingsgemeente behoort. Hoop voor Noord is via de voorgangers sinds haar ontstaan nauw verbonden met CCE. Het contact tussen Hoop voor Noord en CCE ontstond toen Ten Brinke als kerkplanter werd aangesteld. Ook Meedendorp, die later als tweede voorganger aantrad, was reeds jaren daarvoor betrokken bij CCE. Tot op heden is de verbinding tussen Hoop voor Noord en CCE hecht. Dit is bijvoorbeeld te zien in de actieve bijdrage van beide voorgangers aan het werk van CCE, onder meer in de vorm van lezingen en workshops. Bovendien klinkt bijvoorbeeld in de beschrijving van de missie van Hoop voor Noord op de website, maar ook in de interviews met de voorgangers, terminologie ontleend aan CCE door. Te denken valt aan uitdrukkingen als “*city-focused*,” “*gospel-oriented*” en “beweging van het evangelie.”

In 2000 ontstond het plan RijnWaarde op te richten naar aanleiding van de grootschalige nieuwbouwplannen van de Vinex-wijk Leidsche Rijn. Daar was (nog) geen kerkelijke presentie en de nieuwe wijk vormde in die zin een 'onbereikt' gebied. Sinds 2005 worden geregelde samenkomsten door RijnWaarde georganiseerd. RijnWaarde ontstond binnen een samenwerkingsverband van CGK, GKv en NGK, maar in 2009 heeft RijnWaarde besloten een NGK-gemeente te worden. Bij RijnWaarde beperkte de verbinding met CCE zich grotendeels tot de beginjaren van de kerkplanting. In deze jaren maakte kerkplanter Roest onderdeel uit van het netwerk, maar hij raakte door de tijd heen minder betrokken. Momenteel rekent RijnWaarde zich niet meer tot de CCE-beweging en de huidige voorganger heeft geen contact (gehad) met CCE.

Bij beide kerkplantingen speelt het soteriologisch motief in de motivatie tot kerkplanting de hoofdrol, nauw in samenhang met het motief van relevantie voor het dagelijks leven. Hoop voor Noord en RijnWaarde laten overeenkomsten en verschillen zien in de gehanteerde strategie van kerkplanting. Belangrijke verschillen zijn de keuze van locatie, namelijk respectievelijk een gebied met verminderde kerkelijke presentie en een nieuwbouwwijk, en de doelgroep, namelijk een diverse, multiculturele gemeenschap tegenover een gemeenschap van jonge gezinnen. Er zijn echter ook overeenkomsten, bijvoorbeeld het feit dat in beide gevallen een kerkelijke denominatie initiator van de kerkplanting was.

7.2.4 Bijdrage van City to City Europe aan kerkplanting

CCE lijkt bij de casestudy's nauwelijks tot geen rol te spelen in de motivatie tot kerkplanting. Hoewel motieven tot kerkplanting bij CCE en de casestudy's deels overeenkomen, is uit de interviews en verder onderzoek geen verband tussen beide gebleken. Zowel bij CCE als bij de casestudy's speelt het soteriologisch motief een rol, net als de relevantie voor het dagelijks leven. Hoewel ook bij allen het holistisch ideaal meeweegt, bij CCE zwaarwegend en bij de kerkplantingen meer op de achtergrond, wordt dit door de kerkplanters van de casestudy's anders ingevuld dan door CCE. CCE richt zich op beïnvloeding en verandering van de stad als geheel en zelfs de maatschappij. In de interpretatie van het holistisch motief bij de kerkplantingen wordt een nauwe verbinding gemaakt met de relevantie voor het dagelijks leven. De kerkplanters zijn kritisch op de manier waarop CCE dit motief inzet, omdat het in de Nederlandse context, door de sterke afname van invloed van kerken op de maatschappij, onrealistisch en onhaalbaar zou zijn.

Invloed van CCE is wel te zien in enkele analytische categorieën van de strategie van kerkplanting, te weten locatie, vernieuwing en contextualisatie. CCE richt zich expliciet op de stad vanwege de toenemende wereldwijde urbanisatie en het cultureel kapitaal dat in de stad te vinden is. Keller heeft een theologie ontwikkeld die duidelijk maakt dat de stad in de Bijbel een belangrijke rol speelt en dat God een speciale bedoeling heeft met steden. CCE meent dat de stad als cultuurdrager grote invloed heeft op de maatschappij als geheel, waardoor kerkplanting in de stad als relevant wordt gezien. Hierin sluit CCE aan bij de gangbare aanpak van veel kerkplantingen, die zich veelal in steden vestigen, zoals uit literatuuronderzoek blijkt. Zowel Hoop voor Noord als RijnWaarde hebben zich bewust gevestigd in de stad, hoewel in een heel ander type stadsdeel. Waar bij Hoop voor Noord sprake is van een ernstig verzwakte kerkelijke presentie, vestigde RijnWaarde zich in een nieuwbouwwijk (nog) zonder kerkelijke presentie, waar kerkelijken door de tijd heen zouden komen wonen en aansluiting bij RijnWaarde zouden vinden.

CCE streeft in de kerkplantingsstrategie naar vernieuwing, met name op theologisch vlak. Een kernachtige en heldere communicatie van 'het evangelie' moet centraal staan. De organisatie heeft een eigen interpretatie van 'het evangelie' uitgewerkt, met een kern die vaststaand en niet-onderhandelbaar is. Beide casestudy's lijken hier in enige mate door beïnvloed: de kerkplanters wijzen CCE aan als bron die hen heeft geholpen zelf een beter begrip van 'het evangelie' te krijgen en dit op een aansprekelijke, vernieuwende manier te vertalen naar de gemeenschap, zonder aan de inhoud van 'het evangelie' af te doen. De mate van innovatie in kerkplantingsstrategieën die uit literatuuronderzoek naar voren komen is wisselend. Kerkplantingen volgens het *Emerging Church*-idee zijn bijvoorbeeld vooral theologisch vernieuwend. Andere kerkplantingen voeren vooral vernieuwing op praktisch vlak door, bijvoorbeeld in de keuze voor een gebouw. Hoop voor Noord is zowel praktisch, namelijk bijvoorbeeld wat betreft de invulling van de kerkdiensten, als theologisch, in de communicatie van 'het evangelie' tamelijk vernieuwend. Vernieuwing bij RijnWaarde uit zich voornamelijk op praktisch vlak, bijvoorbeeld in de muziekkeuze in de samenkomsten.

CCE noemt contextualisatie als één van haar belangrijkste waarden. CCE helpt kerkplantingen in hun eigen context te streven naar een "evenwichtige contextualisatie" met oog voor de cultuur maar behoud van de boodschap van 'het evangelie'. Wat betreft contextualisatie kiezen kerkplantingsstrategieën volgens literatuuronderzoek heel verschillende wegen, van totale aanpassing tot een tegencultuurmodel. Beide casestudy's hebben zich op het vlak van contextualisatie door CCE laten beïnvloeden. Zowel Ten Brinke

als Roest hebben, naar voorbeeld van CCE, voorafgaand aan het planten van de kerk de context aan sociologisch onderzoek onderworpen. Vandaag de dag uit contextualisatie zich bij Hoop voor Noord onder meer in speciale aandacht voor diverse buurten en taalgroepen. RijnWaarde besteed tegenwoordig minder aandacht aan contextualisatie dan voorheen.

Bij enkele onderdelen van de kerkplantingsstrategie hebben de casestudy's een expliciet andere benadering dan die door CCE aangereikt gekozen, namelijk wat betreft doelgroep en intentie. CCE streeft formeel naar inclusiviteit en diversiteit in de doelgroep van een kerkplanting. In de praktijk blijkt de focus echter te liggen op specifieke doelgroepen, in Nederland veelal jonge hoogopgeleiden. Deze praktijk komt overeen met de gangbare Nederlandse praktijk van kerkplantingen; hoewel het ideaal van inclusiviteit bij veel kerkplantingen wel aanwezig is, slagen zij daar vaak niet in en kiezen zij voor een doelgroepbenadering. Hoop voor Noord wijkt hiervan af en houdt vast aan het ideaal van inclusiviteit. Hierin slaagt de kerkplanting grotendeels: de gemeenschap is zeer divers, bijvoorbeeld op etnisch en sociaaleconomisch vlak. Niet alle subgroepen worden echter bereikt. Opvallend genoeg slaagt Hoop voor Noord er minder in jonge hoogopgeleiden te bereiken. De praktijk van RijnWaarde komt wel min of meer overeen met de CCE-benadering: RijnWaarde richt zich op de doelgroep van tweeverdienende jonge mensen met kinderen.

Hoewel CCE geen vaststaand model van een kerkplantingsproces hanteert, heeft de organisatie wel een duidelijke intentie: een kerkplantingsinitiatief doorloopt verschillende fases, gericht op de spoedige organisatie van samenkomsten, en zo ontstaat een kerk met onder andere grote nadruk op prediking. Uit literatuur blijkt dat door kerkplantingen wat betreft intentie ook andere aanpakken gekozen worden, zoals onder meer te zien in *fresh expressions of church*. Zowel Hoop voor Noord als RijnWaarde wijken in hun kerkplantingspraktijk af van het CCE-ideaal. Bij Hoop voor Noord was wel een expliciete intentie tot het planten van een kerk aanwezig, die onder meer multicultureel van karakter moest zijn. De kerkplanting wachtte echter de vraag om en behoefte aan samenkomsten uit de lokale betrokkenen af en organiseerde daarmee samenkomsten ván de doelgroep, terwijl CCE samenkomsten vóór een doelgroep wil neerzetten. Bij RijnWaarde was niet van meet af aan het ideaal van het planten van een specifiek type kerk aanwezig, maar de kerkplanting wilde slechts beantwoorden aan behoeften uit de praktijk, die uiteindelijk resulteerden in de stichting van een kerk met samenkomsten.

Voor de overige analytische categorieën geldt dat er vaak sprake is van overeenkomsten tussen de strategie van CCE enerzijds en de casestudy's anderzijds, maar dat uit interviews en verder onderzoek geen direct verband is gebleken. Dit geldt onder meer voor de territorialiteit van kerkplanting. CCE spreekt zich niet expliciet uit in voorkeur voor netwerkkerken of kerkplantingen met een lokale focus. In Nederland blijkt algemeen de geografische locatie van minder betekenis te worden voor kerkplantingen, hoewel sommige kerkplantingen bewust voor een lokale focus kiezen. Zowel Hoop voor Noord als RijnWaarde kiezen voor een uitgesproken lokale focus. RijnWaarde kan echter deels ook als netwerkkerk worden getypeerd, daar de kerkplanting zich op een specifieke doelgroep binnen het gebied richt.

Ook wat betreft de externe of interne gerichtheid is geen direct verband tussen CCE en de casestudy's. In de strategie van kerkplanting zoekt CCE naar een extern gerichte gemeenschap, die intern stevig en stabiel is. Kerkplantingen kiezen meestal voor een dynamisch model van gemeenschap, met wisselende betrokkenheid en informele relaties. Hoop voor Noord blijkt meer dan RijnWaarde te slagen in het handhaven van een externe gerichtheid, die bij beide in eerdere fases van kerkplanting sterker aanwezig was.

Idealiter is volgens CCE een kerkelijke denominatie initiator van een kerkplanting. Uit literatuur blijkt dat verschillende initiatiefnemers mogelijk zijn, waarbij vaak een kerkelijke denominatie een rol speelt. Bij beide casestudy's was de kerkelijke denominatie initiator, hoewel dit bij Hoop voor Noord enkel de CGK betrof, terwijl bij RijnWaarde een drietal kerkelijke denominaties gezamenlijk het initiatief droegen.

Ook wat betreft de kerngroep zijn er overeenkomsten tussen CCE en de casestudy's, maar ontbreekt een aanwijsbaar verband. CCE streeft ernaar dat het initiatief tot kerkplanting door een kerngroep of -team wordt opgepakt, maar in de praktijk ligt de nadruk vaak op de kerkplanter. Dit komt overeen met de gangbare Nederlandse praktijk. Ook bij Hoop voor Noord en RijnWaarde blijken de kerkplanters een centrale rol te spelen. Bij Hoop voor Noord werd het werk mede gedragen door een informele kerngroep, die inmiddels een officieel kernteam vormt. Bij RijnWaarde werd de organisatie van meet af aan mede gedragen door een projectteam en later door een kernteam.

Tot slot zoekt CCE in de kerkplantingsstrategie naar een balans tussen kenmerken van een instituut en van een beweging, waarbij institutionalisering als natuurlijke ontwikkeling in het kerkplantingsproces wordt gezien. Uit literatuur blijkt dat kerkplantingen vergeleken

met gevestigde kerken sterk dynamisch zijn, tot diverse netwerken behoren en veelal min of meer autonoom van de kerkelijke denominatie te werk gaan. Hoop voor Noord en RijnWaarde zijn beiden door de tijd heen meer geïstitutionaliseerd geraakt en zijn zoekende naar een goede balans tussen dynamiek en organisatie, waarbij RijnWaarde meer dan Hoop voor Noord geïstitutionaliseerd is geraakt.

CCE blijkt eerst en vooral een netwerk te zijn dat zich richt op kerkplanters, en niet op kerkplantingen als geheel. Bij beide casestudy's bestond de verbinding met CCE vrijwel uitsluitend via de voorganger(s), hoewel indirect andere leden van de gemeenschap betrokken waren. Hoewel de kerkplantingen tevens contact hebben (gehad) met andere netwerken, geven zij aan dat CCE hen op een unieke wijze ondersteund heeft vanwege het netwerk dat CCE te bieden heeft en de Europese en lokale focus. Deze focus van CCE is door de jaren heen sterker geworden. De intensiteit van verbondenheid met CCE wisselt sterk tussen kerkplanters. CCE vormt daarmee geen vervanging voor de kerkelijke denominatie, maar heeft een aanvullende rol, die voornamelijk gericht is op ondersteuning en inspiratie van kerkplanters. Het CCE-netwerk stelde hen in staat ervaringen met collega-kerkplanters uit te wisselen en elkaar te bemoedigen. Opvallend daarbij is dat vandaag de dag niet zozeer de training of coaching die de kerkplanter van CCE ontvangt hoog gewaardeerd wordt, maar veeleer het contact met collega's, dat CCE faciliteert. In de beginfase van betrokkenheid van de kerkplanters van de casestudy's bij CCE lijkt dit anders te liggen: destijds werden zij sterk geïnspireerd door onderwijs en coaching van Al Barth.

Doet God kerkplanting groeien, zoals Paulus in de eerste brief aan Korinthe suggereert? CCE zal deze vraag waarschijnlijk bevestigend beantwoorden. Uit de kerkplantingsstrategie van CCE blijkt echter dat het wel degelijk ook belangrijk is "wie plant of wie begiet." CCE hanteert een eigen, unieke strategie van kerkplanting. De organisatie onderstreept het belang van 'juiste grond', ofwel locatie, om in te zaaien, namelijk stedelijke context. Ook legt CCE de nadruk op het toedienen van 'water': een vernieuwende communicatie van 'het evangelie' is nodig. Tot slot moet 'het plantje' geschikt zijn voor het omringende 'klimaat', hoewel 'het plantje' zelf ook het 'klimaat' kan beïnvloeden: een uitgebalanceerde vorm van contextualisatie is een kenmerk van kerkplanting bij CCE. Deze drie kenmerken (die samenvallen met de analytische categorieën locatie, contextualisatie en vernieuwing) zijn concreet terug te zien in de praktijk van de casestudy's en zijn dus aspecten van de unieke, eigen bijdrage van CCE aan het veld van kerkplanting in Nederlandse,

protestantse context. Daarbij onderscheidt CCE zich bovendien van andere netwerken, zoals gebleken uit de casestudy's, in het faciliteren van een netwerk tussen kerkplanters en de sterke Europese en lokale focus.

7.3 Aanbevelingen

Enkele eerdergenoemde beperkingen van dit onderzoek zouden door middel van verder onderzoek opgelost kunnen worden. Allereerst beveel ik daarom nader onderzoek naar CCE in vergelijking tot andere (inter)nationale netwerken aan. In dit onderzoek is vanuit het perspectief van CCE beschreven hoe en waarin CCE zich van andere netwerken onderscheidt. Omdat hierbij sterk wordt ingezoomd op deze specifieke organisatie, ontstaat een niet-representatief beeld. Verder onderzoek naar het werk en de strategie van andere (inter)nationale netwerken van kerkplanting zou nodig zijn om een gedegen vergelijking te kunnen maken.

Ten tweede beveel ik nader onderzoek naar andere kerkplantingen betrokken bij CCE in Nederland aan. De twee casestudy's in dit onderzoek zijn onvoldoende om een representatief beeld te geven van de precieze bijdrage van CCE aan kerkplanting in Nederlandse, protestantse context. Beide kerkplantingen zijn in een vroeg stadium van de werkzaamheden van CCE betrokken geraakt. Dit zou kunnen wijzen op het belang dat CCE ongeveer vijftien jaar geleden voor startende kerkplanters had. Dit onderzoek geeft onvoldoende inzicht in de invloed van CCE op recenter betrokken geraakte kerkplantingen. Uit dit onderzoek blijkt bovendien dat kerkplantingen in verschillende gradaties betrokken kunnen zijn bij CCE. De twee casestudy's zijn relatief nauw met CCE verbonden, wat bijvoorbeeld op te maken is uit het feit dat CCE de kerkplantingen op haar website noemt. Een vergelijking tussen kerkplantingen die op verschillende manieren en met wisselende intensiteit met CCE verbonden zijn, waarbij mogelijk ook kerkplantingen die geen enkele binding met CCE hebben betrokken worden, kan inzicht geven in de precieze bijdrage van CCE aan kerkplanting in Nederlandse, protestantse context.

Ten derde is een onderzoek naar de ontwikkeling van CCE door de tijd heen wenselijk. Hoewel in dit onderzoek, waar mogelijk, aandacht is geschonken aan veranderingen binnen CCE door de tijd heen, zegt dit onvoldoende om helder zicht te krijgen op de invloed van CCE op kerkplantingen door de tijd heen. Onduidelijk is in hoeverre de strategie van CCE in de beginjaren anders was dan in het heden en hoe dit de invloed op kerkplantingen bepaalt.

Bibliografie

- Ammerman, Nancy T., Jackson W. Carroll, Carl S. Dudley en Willim McKinney. *Studying Congregations: a New Handbook*. Nashville: Abingdon Press, 1998.
- Association of Related Churches. "Our history." Geraadpleegd op 30 april 2019. <https://www.arcchurches.com/about/history>.
- Association of Related Churches Nederland. "Over ons." Geraadpleegd op 30 april 2019. <http://www.arckerken.nl/over-ons/>.
- Association of Related Churches Nederland. "Zoek een kerk." Geraadpleegd op 30 april 2019. <http://www.arckerken.nl/zoek-een-kerk/>.
- Brinke, Jurjen ten. "Geen verschil tussen kerkplanting en gemeenschapsvorming." *Reformatorisch Dagblad*, 25 november 2014. <https://www.rd.nl/opinie/geen-verschil-tussen-kerkplanting-en-gemeenschapsvorming-1.431605>.
- Brinke, Jurjen ten. "Gemeentestichting gebeurt in verbondenheid met moederkerk." *Reformatorisch Dagblad*, 2 december 2014. <https://www.rd.nl/opinie/gemeentestichting-gebeurt-in-verbondenheid-met-moederkerk-1.433337>.
- Brinke, Jurjen ten. "Integral Life: Building Multi-Ethnic Christian Communities." In *Movements of the Gospel: Experiments in Ministry in Unfamiliar Places*. Geredigeerd door Brandon O'Brien, 50-71. New York: Redeemer City to City.
- Brinke, Jurjen ten (Hoop voor Noord, voorganger). Persoonlijke e-mailwisseling met Neline Schoonderwoerd. Geen plaats, 5 juni 2019.
- Brinke, Jurjen ten (Hoop voor Noord, voorganger). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Amsterdam, 24 april 2019.
- Brouwer, Rein. "Kerkplanting en territorialiteit." *Kerk en Theologie*, no. 2 (2008): 139-147.
- Brouwer, Rein. "Missional Church and Local Constraints: a Dutch Perspective." *Verbum et Ecclesia* 30, no. 2 (2009): 56-60.
- Bruins, Gerald. "Missionair predikant Leidsche Rijn." *Nederlands Dagblad*, 27 juni 2006. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/missionair-predikant-leidsche-rijn.11283.lynkx>.
- Bruins, Gerald. "Steun voor arme CGK-zendinggemeenten." *Nederlands Dagblad*, 27 november 2013. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/steun-voor-arme-cgk-zendinggemeenten.391196.lynkx>.
- Bruins Slot, Sander. "In zendingskerk in Amsterdam mag de hond gerust mee." *Christelijk Informatie Platform*, 25 augustus 2008. <https://cip.nl/488-in-zendingskerk-in-amsterdam-mag-de-hond-gerust-mee>.
- Christelijk Gereformeerde Kerken. "Evangelisatie." Geraadpleegd op 20 maart 2019. <https://cgk.nl/project/evangelisatie/>.
- Christelijke Hogeschool Ede. "Dr. Sake Stoppels nieuwe CHE-lector Theologie." Gepubliceerd op 4 juni 2018. <https://www.che.nl/nieuws/nieuws/dr-sake-stoppels-nieuwe-che-lector-theologie>.

- City to City Europe. "About us." Geraadpleegd op 15 maart 2019. <http://www.citytocityeurope.com/aboutus>.
- City to City Europe. "Church Directory." Geraadpleegd op 15 maart 2019. <http://www.citytocityeurope.com/church-directory>.
- City to City Europe. "Help start churches in Europe." Geraadpleegd op 7 juni 2019. <http://www.citytocityeurope.com/giving>.
- Comiskey, Joel. *Planting Churches that Reproduce*. Brittlebush Circle: CCS Publishing, 1973.
- Communitas International. "Communitas - Western Europe." Geraadpleegd op 8 april 2019. <https://gocommunitas.org/regional-western-europe/>.
- Davidsson Bremborg, Anna. "Interviewing." In *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, geredigeerd door Michael Strausberg en Steven Engler, 310-322. Londen: Routledge, 2011.
- Deputaat evangelisatie Christelijk Gereformeerde Kerken. "Start pioniersplek stap voor stap." Gepubliceerd op 7 december 2018. <https://cgk.nl/download/start-pioniersplek-stap-voor-stap/>.
- Dekker, Gerard. "Spiritualiteit is helaas een weeldeartikel geworden (opinie)." *Trouw*, 27 oktober 2007, <https://www.trouw.nl/opinie/spiritualiteit-is-helaas-een-weeldeartikel-geworden-opinie--aa06ca5b/>.
- Doornenbal, Robert J.A. *Crossroads: an exploration of the emerging-missional conversation with a special focus on missional leadership and its challenges for theological education*. Delft: Eburon, 2012.
- Eburon Academic Publishers. "Crossroads." Geraadpleegd op 18 mei 2019. <https://eburon.nl/product/crossroads/>.
- EO/Ikon Docs. *De God van Nederland*. "Ronselaar voor God." 16 augustus 2006. <https://portal.eo.nl/programmas/tv/eodocs/gemist/eoikondocs/2006/08/16-ronselaar-voor-god/>.
- Eschbach, Hans. "Als de moederkerk zwanger wordt: Protestantse Pioniers Plekken als uitdaging voor de gemeente." *Evangelisch Werkverband*. Mei 2005.
- European Christian Mission. "Een nieuw Europa is geen Utopia: Waar christelijke gemeenschappen ontstaan, glinstert Gods nieuwe wereld." Geraadpleegd op 25 april 2019. <https://www.ecm nederland.nl/gemeenten-stichten>.
- European Christian Mission. "Missie 1:8 - Missionscoaching voor gemeenten." Geraadpleegd op 8 april 2019. <https://www.ecmi.org/en/project-detailpage/192224c8-a9a5-45bc-b9cb-731cb90ccff4>.
- Evangelische Omroep. *Andries*. "Jurjen ten Brinke." 20 januari 2014. https://www.npostart.nl/andries/30-03-2015/VPWON_1233329.
- Evangelische Omroep. *Nederland Zingt op Zondag*. "Nederland Zingt met Pinksteren (1)." 27 mei 2012. https://www.npostart.nl/nederland-zingt-met-pinksteren/27-05-2012/EO_101180092.
- Evangelisch Werkverband. "Pionieren." Geraadpleegd op 20 maart 2019. <https://www.ewv.nl/vernieuwing/protestantse-pioniers/watzijnppps>.
- Frederiks, Martha Th. "Kerkplanting en leermomenten uit de wereldkerk." *Kerk en Theologie*, no. 2 (2008): 125-131.
- Generale Synode van de Gereformeerde Kerken Ede 2014. "Rapport deputaten ondersteuning ontwikkeling gemeenten: rapport algemeen." Gepubliceerd in 2014. <https://www.gkv.nl/download/6559>.

- Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. “GKv werkt mee aan 40-tal kerkplantingsprojecten.” Geraadpleegd op 20 maart 2019. <https://www.gkv.nl/gkv-werkt-mee-aan-40-tal-kerkplantingsprojecten/>.
- Gereformeerde Kerk vrijgemaakt Leidsche Rijn. “Informatie.” Geraadpleegd op 17 juni 2019. <http://nieuwbouw.leidscherijn.gkv.nl/#informatie>.
- Gibbs, Eddie en Ryan K. Bolger. *Emerging Churchus: Creating Christian Community in Postmodern Cultures*. Grand Rapids: Baker Publishing Group, 2006.
- Graaf, Bas van de (City to City Europe, eindverantwoordelijke coaching). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Amsterdam, 17 mei 2019.
- Groene Kerken. “Groene kerk: Hoop voor Noord Amsterdam.” Geraadpleegd op 5 juni 2019. <https://www.groenekerken.nl/kerken/amsterdam-2/?cn-reloaded=1>.
- Harvey, Graham. “Field Research.” In *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, geredigeerd door Michael Strausberg en Steven Engler, 217-244. Londen: Routledge, 2011.
- Hoekman-van Stuijvenberg, Eunice en Albert-Jan Regterschot. “Dé kerk bestaat niet meer in Utrecht.” *Reformatorisch Dagblad*, 4 mei 2013. <https://www.rd.nl/kerk-religie/dé-kerk-bestaat-niet-meer-in-utrecht-1.307532>.
- Hoeven-ten Voorde, Janita van. “Cgk/Ngk Amsterdam: Klein, vergrijsd, maar missionair.” *Reformatorisch Dagblad*, 19 juli 2018. <https://www.rd.nl/kerk-religie/cgk-ngk-amsterdam-klein-vergrijsd-maar-missionair-1.1501893>.
- Hoeven-ten Voorde, Janita van. “Hoop voor Noord is niet vóór, maar ván Amsterdammers.” *Reformatorisch dagblad*, 9 september 2016. <https://www.rd.nl/kerk-religie/hoop-voor-noord-is-niet-v%C3%B3%C3%B3r-maar-v%C3%A1n-amsterdammers-1.1124293>.
- Hollebrandse, Mirjam. “Jurjen ten Brinke: 'Getuigen is een levensstijl'.” *Visie* (Evangelische Omroep) no. 16 (2015). <https://visie.eo.nl/2015/04/jurjen-ten-brinke-getuigen-is-een-levensstijl/>.
- Hoop voor Noord. “Beleidsdocument 2015-2017.” Gepubliceerd in februari 2015. <http://hoopvoornoord.nl/userfiles/File/beleidsdocument-hvn-2015-2017.pdf>.
- Hoop voor Noord. “Buurten.” Geraadpleegd op 5 juni 2019. <http://hoopvoornoord.nl/nl/hvn-in-neighbourhood->
- Hoop voor Noord. “Contact.” Geraadpleegd op 7 juni 2019. <http://www.hoopvoornoord.nl/nl/contact>.
- Hoop voor Noord. “Financieel verslag Hoop voor Noord 2017.” Geraadpleegd op 5 juni 2019. http://hoopvoornoord.nl/userfiles/File/Financieel_verslag_Hoop_voor_Noord_2017.pdf.
- Hoop voor Noord. “Financiën.” Geraadpleegd op 5 juni 2019. <http://hoopvoornoord.nl/nl/financien>.
- Hoop voor Noord. “Hoop voor Noord, multiculturele kerk in Amsterdam-Noord.” Geraadpleegd op 28 maart 2019. <http://www.hoopvoornoord.nl/nl/home>.
- Hoop voor Noord. “Samen leren & samen bidden.” Geraadpleegd op 5 juni 2019. <http://hoopvoornoord.nl/nl/hvn-kerk/samen-leren-samen-bidden>.
- Horst, Gerard ter. “Zending levert CGK nieuwe leden op.” *Nederlands Dagblad*, 25 november 2016. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/zending-levert-cgk-nieuwe-leden-op.2371599.lynkx>.
- Intercultural Church Plants. “About ICP EU.” Geraadpleegd op 25 april 2019. <https://www.icpnetwork.eu/>.

- Intercultural Church Plants. “Missie en visie.” Geraadpleegd op 18 mei 2019. <https://www.icpnetwork.nl/over-icp/>.
- IZB. “Wat we doen.” Geraadpleegd op 20 maart 2019. <https://www.izb.nl/wat-we-doen/>.
- Jong, Martin de (City to City Europe, facilitair medewerker). Interview door Neline Schoonderwoerd. Digitaal interview. Geen plaats, 22 mei 2019.
- Keller, Timothy. “Bio Timothy Keller.” Geraadpleegd op 15 maart 2019. <http://www.timothykeller.com/author>.
- Keller, Timothy. *Center Church: Doing Balanced, Gospel-Centered Ministry in Your City*. Grand Rapids (Michigan): Zondervan, 2012.
- Keller, Timothy. *Center Church Europe: Doing Balanced, Gospel-Centered Ministry in Your City*. Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2012.
- Keller, Timothy. *Centrum-kerk: het evangelie midden in je stad*. Vertaling onder redactie van Stefan Paas. Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2014.
- Keller, Timothy en J. Allen Thompson. *Redeemer Church Planter Manual*. Redeemer Presbyterian Church, 2002.
- Keller, Timothy. *Why God Made Cities*. Bewerking van preek “The Problem of the City” door Timothy Keller, onderdeel van de serie “Modern Problems; Ancient Solutions” in Redeemer Presbyterian Church, 7 november 1993. Geraadpleegd van <https://www.redeemercitytocity.com/>.
- Kerklab. “Kernwaarden.” Geraadpleegd op 26 april 2019. <http://www.kerklab.nl/visie/kernwaarden/>.
- Kerklab. “Over Kerklab.” Geraadpleegd op 26 april 2019. <http://www.kerklab.nl/over-kerklab/>.
- Kerklab. “Partners.” Geraadpleegd op 26 april 2019. <http://www.kerklab.nl/partners/>.
- Kerklab. “Visie.” Geraadpleegd op 26 april 2019. <http://www.kerklab.nl/visie/>.
- Kerkredactie. “Hoop voor Noord Amsterdam belegt tweede dienst.” *Reformatorisch Dagblad*, 3 oktober 2012. <https://www.rd.nl/kerk-religie/hoop-voor-noord-amsterdam-belegt-tweede-dienst-1.689395>.
- Kolm, Gerrit Jan van der, “De verbeelding van de kerk: Op zoek naar een nieuw-missionaire ecclesiologie.” Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, 2001.
- Kuijper, Eline. “Kerkdienst krijgt speciale gastheer of gastvrouw.” *Nederlands Dagblad*, 21 januari 2017. <https://www.nd.nl/nieuws/leven/kerkdienst-krijgt-speciale-gastheer-of-gastvrouw.2478419.lynkx>.
- Kuijper, Eline. “Lokaal kerknieuws: Kerk in de buurt in Amsterdam.” *Nederlands Dagblad*, 21 november 2017. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/lokaal-kerknieuws-kerk-in-de-buurt-in-amsterdam.2856242.lynkx>.
- LinkedIn. “Martijn Vellekoop.” Geraadpleegd op 22 mei 2019. <https://www.linkedin.com/in/martijnvellekoop/?originalSubdomain=nl>.
- Logmans, Ardjan. “God op loopafstand in Amsterdam-Noord.” *Nederlands Dagblad*, 11 september 2014. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/god-op-loopafstand-in-amsterdam-noord.434348.lynkx>.
- Meedendorp, Theodoor. “Hoop voor Noord.” Boomedieren. <http://theodoormeedendorp.nl/hoop-voor-noord/>.
- Meedendorp, Theodoor (Hoop voor Noord, voorganger). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Amsterdam, 15 mei 2019.

- Meulen, M. van der. "Vroom in de Vinex: Kerk en civil society in Leidsche Rijn." PhD diss., Vrije Universiteit (Amsterdam), 2006.
- MissieNederland. "Deelnemende organisaties van MissieNederland." Geraadpleegd op 25 april 2019. <https://www.missionenederland.nl/organisaties>.
- MissieNederland. "De dwarsbalken van Hoop voor Noord." Geraadpleegd op 5 juni 2019. <https://www.missionenederland.nl/k/n646/news/view/245246/233415/de-dwarsbalken-van-hoop-voor-noord.html>.
- MissieNederland. "Over MissieNederland." Geraadpleegd op 25 april 2019. <https://www.missionenederland.nl/identiteit>.
- MissieNederland. "Thema's: kerk naar buiten – gemeentestichting." Geraadpleegd op 25 april 2019. <https://www.missionenederland.nl/vervolgpagina/352/gemeentestichting>.
- Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerken. "Bijzonder missionaire kerken." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://www.missionairsteunpunt.nl/bijzonder-missionair/>.
- Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk. "Is er landelijk budget voor kerkplanting?." Geraadpleegd op 30 april 2019. <http://www.missionairsteunpunt.nl/landelijk-budget-kerkplanting/>.
- Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk. "Kerkplanting – startups en uitbouw." Geraadpleegd op 30 april 2019. <http://www.missionairsteunpunt.nl/uitgezonden-echtparen/>.
- Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk. "Over ons." Geraadpleegd op 18 mei 2019. <http://www.missionairsteunpunt.nl/over-ons/>.
- Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk. "Portret Hoop voor Noord." Geraadpleegd op 5 juni 2019. <http://www.missionairsteunpunt.nl/praktijkverhaal-kerkplanting-hoop-voor-noord/>.
- Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk. "Portret van Rijnwaarde – de start voorbij." Geraadpleegd op 6 juni 2019. http://www.missionairsteunpunt.nl/portret_rijnwaarde-ruim-voorbij-de-start/.
- Missionair Steunpunt Nederlands Gereformeerde Kerk. "Waar en hoe zijn de NGK missionair actief?." Geraadpleegd op 20 maart 2019. <http://www.missionairsteunpunt.nl/ngk-kerkplanting-overzicht/>.
- Murray, Stuart. *Church Planting: Laying Foundations*. Scottdale: Herald Press, 2001.
- Noort, Gerrit, Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels. *Als een kerk (opnieuw) begint: handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2008.
- O'Brien, Brandon (ed.). *Movements of the Gospel: Experiments in Ministry in Unfamiliar Places*. City to City Europe, 2008. Geraadpleegd van https://www.redeemercitytocity.com/s/Movements_of_the_Gospel.pdf.
- Paas, Stefan en Alrik Vos. "Church Planting and Church Growth in Western Europe: An Analysis." *International Bulletin of Mission Research* 40, no. 3 (juli 2016): 243-252.
- Paas, Stefan. *Church Planting in the Secular West: Learning From the European Experience*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2016.
- Paas, Stefan. "Church Renewal by Church Planting: The Significance of Church Planting for the Future of Christianity in Europe." *Theology Today* 68, no. 4 (januari 2012): 467-477.
- Paas, Stefan. "'Comfortabele' kerkplanting." *Kerk en Theologie*, no. 2 (2008): 132-138.

- Paas, Stefan. "Ecclesiologie in context: Kerkplanting in de stad." *Soteria* 24, no. 4 (2007): 21-33.
- Paas, Stefan. "Missionaire ecclesiologie in een tijd van individualisering." *Theologia Reformata* 54, no. 4 (2011): 398-407.
- Paas, Stefan. "The Making of a Mission Field: Paradigms of Evangelistic Mission in Europe." *Exchange* 41, no. 1 (2012): 44-67.
- Paas, Stefan. *Vreemdelingen en priesters: christelijke missie in een postchristelijke omgeving*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2015.
- Pfadenhauer, Michaela. "At Eye Level: The Expert Interview – a Talk between Expert and Quasi-expert." In *Interviewing Experts*, geredigeerd door Alexander Bogner, Beate Littig en Wolfgang Menz, 81-97. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009.
- Protestantse Kerk in Nederland. "Dr. Sake Stoppels beleidsmedewerker expertisecentrum dienstenorganisatie." Gepubliceerd op 10 februari 2015. <http://live.protestantsekerk.nl/nieuws/dr-sake-stoppels-beleidsmedewerker-expertisecentrum-dienstenorganisatie>.
- Protestantse Kerk in Nederland. "Op hoop van zegen: ontwikkelingen, geleerde lessen en uitdagingen na acht jaar pionieren." Gepubliceerd in januari 2017. <https://www.lerenpionieren.nl/wp-content/uploads/2017/01/Tussenstand-pionieren-januari-2017-Op-hoop-van-zegen.pdf>.
- Protestantse Kerk in Nederland. "Pionieren." Geraadpleegd op 20 maart 2019. <https://www.protestantsekerk.nl/pionieren/>.
- Protestantse Kerk in Nederland. "Prof. dr. Gerrit Noort." Geraadpleegd op 18 mei 2019. <https://www.protestantsekerk.nl/auteur/gerrit-noort/>.
- Protestantse Theologische Universiteit. "Medewerkers: Prof. Dr. Henk de Roest." Geraadpleegd op 8 april 2019. <https://www.pthu.nl/Over-PThU/Organisatie/Medewerkers/h.p.deroest/>.
- Pues, Stephan (City to City Europe, directeur). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Amsterdam, 17 april 2019.
- Redactie kerk. "CGK Maarssen voor deel uit RijnWaarde." *Nederlands Dagblad*, 8 december 2006. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/cgk-maarssen-voor-deel-uit-rijnwaarde.9460.lynkx>.
- Redactie kerk. "Classis onderbouwt afwijzen Rijnwaarde." *Nederlands Dagblad*, 5 juni 2008. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/classis-onderbouwt-afwijzen-rijnwaarde.2453.lynkx>.
- Redactie kerk. "Classis stemt tegen gemeentestichting." *Nederlands Dagblad*, 4 maart 2008. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/classis-stemt-tegen-gemeentestichting.3845.lynkx>.
- Redactie kerk. "Evangelisatieproject in Leidsche Rijn breidt uit." *Nederlands Dagblad*, 24 januari 2003. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/evangelisatieproject-in-leidsche-rijn-breidt-uit.20210.lynkx>.
- Redactie kerk. "'Kerken in Leidsche Rijn staan buitenspel'." *Nederlands Dagblad*, 24 mei 2006. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/kerken-in-leidsche-rijn-staan-buitenspel.11649.lynkx>.
- Redactie kerk. "Rijnwaarde wordt Nederlands-gereformeerd." *Nederlands Dagblad*, 6 juni 2009. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/rijnwaarde-wordt-nederlands-gereformeerd.178126.lynkx>.
- Redactie kerk en religie. "RijnWaarde en GKV Leidsche Rijn werken samen." *Nederlands Dagblad*, 5 april 2012. <https://www.nd.nl/nieuws/geloof/rijnwaarde-en-gkv-leidsche-rijn-werken-samen.285408.lynkx>.

- Redactie Kerk & religie. "CGK steunen arme zendingsgemeenten." *Reformatisch Dagblad*, 25 januari 2017. <https://www.rd.nl/kerk-religie/cgk-steunen-arme-zendingsgemeenten-1.1369999>.
- Redeemer City to City. "Amsterdam, praying for a breakthrough." Gepubliceerd op 22 mei 2017. <https://www.redeemercitytocity.com/blog/2017/5/18/amsterdam-praying-for-a-breakthrough>.
- Redeemer City to City. "Annual Report 2017." Geraadpleegd op 20 maart 2019. <https://www.redeemercitytocity.com/2017-annual-report/>.
- Redeemer City to City. "Annual Report 2018.", Geraadpleegd op 7 juni 2019. http://ctcannualreport.com/16/?utm_source=City+to+City&utm_campaign=cdd93d0e6b-September_Email_Yes_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_74b41561a8-cdd93d0e6b-102822673&mc_cid=cdd93d0e6b&mc_eid=356b3ce56b.
- Redeemer City to City. "Theological Core and Ethics Statement: For CTC and its Affiliates." Gepubliceerd in januari 2017.
- Redeemer City to City. "We help leaders start churches in global cities." Geraadpleegd op 15 maart 2019. <https://www.redeemercitytocity.com/>.
- Redeemer City to City. "Why Plant Churches?." Gepubliceerd op 1 januari 2002. <https://www.redeemercitytocity.com/blog/why-plant-churches>.
- Rietkerk, Mark (RijnWaarde, voorganger). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Utrecht, 3 mei 2019.
- RijnWaarde. "ANBI-verslag 2018." Geraadpleegd op 6 juni 2019. http://rijnwaarde.nl/downloads/ANBI_2018.pdf.
- RijnWaarde. "Jeugd: visie." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/jeugd/visie>.
- RijnWaarde. "Locatie." Geraadpleegd op 17 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/locatie>.
- RijnWaarde. "Mensen." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/mensen>.
- RijnWaarde. "Missie." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/missie>.
- RijnWaarde. "Ontstaan," Geraadpleegd op 28 maart 2019. <http://www.rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde/ontstaan>.
- RijnWaarde. "Verbinden in Leidsche Rijn." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/verbinden/leidsche-rijn>.
- RijnWaarde. "Voor wie." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/samenkomsten/voor-wie>.
- RijnWaarde. "Wat kun je verwachten." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/samenkomsten/wat-kun-je-verwachten>.
- RijnWaarde. "Wie zijn wij." Geraadpleegd op 6 juni 2019. <http://rijnwaarde.nl/wie-zijn-wij-als-rijnwaarde>.
- Roest, Henk de. *Een huis voor de ziel: gedachten over de kerk voor binnen en buiten*. Zoetermeer: Meinema, 2010.
- Roest, Henk de. *En de wind steekt op!: kleine ecclesiologie van de hoop*. Zoetermeer: Meinema, 2005.

- Roest, Henk de. "Inleiding: Groepen in gemeente en parochie." In *De weg van de groep: Leidinggeven aan groepen in gemeente en parochie*, geredigeerd door Jodien van Ark en Henk de Roest, 15-30. Zoetermeer: Meinema, 2004.
- Roest, Richard (RijnWaarde, voormalig voorganger). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Houten, 6 mei 2019.
- Schipper, Jeffrey. "Amsterdamse kerk experimenteert met 'zondag voor de buurt'." *Christelijk Informatie Platform*, 27 oktober 2017. <https://cip.nl/65005-hoop-voor-noord-experimenteert-met-zondag-voor-de-buurt>.
- Schipper, Jeffrey. "Kerkplanter Jurjen ten Brinke neemt gas terug." *Christelijk Informatie Platform*, 12 september 2014. <https://cip.nl/44232-kerkplanter-jurjen-ten-brinke-neemt-gas-terug>.
- Schoot, Ad van der (City to City Europe, bestuurslid). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Reeuwijk, 23 mei 2019.
- Schrank, Andrew. "Essentials for the Case Study Method: The Case Study and Causal Inference." In *A Handbook for Social Science Field Research : Essays & Bibliographic Sources on Research Design and Methods*, geredigeerd door Sara R. Curran en Ellen Perecman, 169-174. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2006.
- Stoppels, Sake. "Kerkplanting." In *Levend lichaam: dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, geredigeerd door Brouwer, Rein, Kees de Groot, Henk de Roest, Erik Sengers en Sake Stoppels, 70-104. Kampen: Kok, 2007.
- Straten, Marco van der. "Meer samenwerking tussen CGK en NGK... of toch niet." Gepubliceerd op 25 januari 2017. <https://marcovanderstraten.nl/2017/01/25/meer-samenwerking-tussen-cgk-en-ngk-of-toch-niet/>.
- Tear. "Jurjen ten Brinke is een eigenwijze discipel." Gepubliceerd op 2 juni 2017. <https://www.tear.nl/verhalen-en-nieuws/jurjen-ten-brinke-een-eigenwijze-discipel>.
- Theologische Universiteit Kampen. "Paas, Prof. Dr. S (Stefan)." Geraadpleegd op 8 april 2019. <https://www.tukampen.nl/medewerkeronline/spaas>.
- Vellekoop, Martijn. "Nieuwe kerken in een nieuwe context: onderzoek naar gemeentestichting in Nederland en de rol van contextualisatie." Masterscriptie, Vrije Universiteit (Amsterdam), 2008.
- Visser, Lynn (Hoop voor Noord, gemeentewerker). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Amsterdam, 15 mei 2019.
- Vrije Universiteit Amsterdam. "Profiles: Stefan Paas." Geraadpleegd op 8 april 2019. <https://research.vu.nl/en/persons/stefan-paas>.
- Vrije Universiteit Amsterdam. "Veel Nederlanders geloven nog, alleen niet in God." Gepubliceerd op 16 januari 2015. <http://www.godgeleerdheid.vu.nl/nl/nieuws-en-agenda/nieuwsarchief/2015/jan-mrt/150116-veel-nederlanders-geloven-nog-alleen-niet-in-god.aspx>.
- Wolf, Daniel de. *Jezus in de Millinx: woorden én daden in een Rotterdamse achterstandswijk*. Kampen: Uitgeverij Kok, 2006.
- Working group of the Church of England's Mission and Public Affairs Council. *Mission-shaped Church: church planting and fresh expressions of church in a changing context*. London: Church House Publishing, 2004.

- Ziel, Rida van der (RijnWaarde, voormalig kernteamlid). Interview door Neline Schoonderwoerd. Getranscribeerd. Utrecht, 22 mei 2019.
- Zwaag, K. van der. “Kerken in Leidsche Rijn op een zijspoor’.” *Reformatisch Dagblad*, 29 mei 2006. <https://www.rd.nl/kerk-religie/kerken-in-leidsche-rijn-op-een-zijspoor-1.1328805>.

Bijlage 1: overzicht theorieën aangaande strategie van kerkplanting

B1.1 Kerkplanting naar wijdte, hoogte en diepte

In literatuur over kerkplanting in de Anglicaanse kerk worden kerkplantingen onderscheiden naar drie dimensies: de wijdte (voor wie de kerkplanting bedoeld is), de hoogte (door wie de kerkplanting geleid wordt) en de diepte (wie bij de kerkplanting betrokken zijn).

Wat betreft de doelgroep dienst volgens de literatuur gekozen te worden tussen een territoriale benadering, waarin een bepaalde regio door de kerkplanting wordt benaderd, of een netwerkstructuur, die min of meer los staat van een vast gebied. Ook kiest de kerkplanting voor benadering van *non-churched* (mensen zonder enige kerkelijke achtergrond) of *de-churched* (mensen die op een zeker moment de kerk hebben verlaten). Tot slot moet de kerkplanting vaststellen of men zich focust op een specifieke culturele groep.

Onderscheid in de hoogte van de kerkplanting wordt gemaakt in *progression planting* enerzijds en *pioneer planting* anderzijds. *Progression planting* wijst op het proces van het ontstaan van een kerkplanting voortbouwend op de bestaande aanwezigheid van een significant aantal christenen in een netwerk of gebied. *Pioneer planting* daarentegen wordt gedaan in gebieden of netwerken waarin vrijwel geen christenen aanwezig zijn.⁷³

Wat betreft de diepte van een kerkplanting zijn er vier typen te onderscheiden. *Runners* zijn kerkplantingen die binnen een parochie ontstaan en blijven, met een startende groep van twaalf tot vijftig personen. Deze kerkplantingen zijn eenvoudig nogmaals voort te planten. Bij *grafts* wordt een klein team 'geplant' binnen een bestaande, ontvangende, in verval geraakte kerk, waarbij parochiale grenzen overschreden worden. *Transplants* zijn kerkplantingen die ontstaan vanuit een scheiding van een bestaande kerk in twee delen, waarbij dus een relatief groot aantal mensen betrokken is. *Seeds* zijn kerkplantingen die ver van bestaande kerken worden geplant, waarbij een kleine groep zeer gedreven personen betrokken is.⁷⁴

⁷³ Working group of the Church of England's Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 105-115.

⁷⁴ Working group of the Church of England's Mission and Public Affairs Council, *Mission-shaped Church*, 105-115.

B1.2 Natuurlijke en onnatuurlijke kerkplanting

Keller maakt onderscheid tussen ‘natuurlijke’ en ‘onnatuurlijke’ kerkplanting. Onder ‘natuurlijke’ vormen van kerkplanting vallen *pioneer church planting* en *church-led church planting*. *Pioneer church planting* is het type kerkplanting waarbij leiderschap in handen is van enkele initiatiefnemers. Er is bij aanvang nog geen sprake van een kernteam, maar die wordt door netwerken en evangelisatie gevormd. De kerkplanting wordt financieel mogelijk gemaakt vanuit een zendingsgenootschap, persoonlijke achterban en/of salaris uit een andere baan van de kerkplanter. Op afstand en onregelmatig, soms enkel schriftelijk, wordt steun gegeven door een leider of pastor van elders. Dit type kerkplantingen is vaak sterk innovatief.

Het leiderschap van *church-led church planting* bestaat uit geselecteerde leden van een bestaande kerk die uitgezonden worden. Financiële middelen bestaan uit bijdragen van de kerngroep, steun van de moederkerk en giften van andere kerken of individuen. Er zijn geregeld ontmoetingen met een mentor en er is supervisie. Het gehanteerde model lijkt vaak sterk op de moederkerk, hoewel het niet identiek is.⁷⁵

Keller benoemt *defiant church planting* en *reluctant church planting* als ‘onnatuurlijke’ vormen van kerkplanting. *Defiant church planting* ontstaat uit ontevredenheid over leer, visie of aanpak van een groep leden binnen een bestaande kerk. Volgens Keller ligt de oorzaak vaak in moeilijke persoonlijkheden van leiders of culturele verschillen, bijvoorbeeld tussen generaties. Als een kerkplanting door omstandigheden ontstaat, zonder de intentie daartoe of tegen de wil van kerkleiders in, is er sprake van *reluctant church planting*. Dit is bijvoorbeeld het geval als een gemeenschap te groot wordt voor het kerkgebouw.⁷⁶

B1.3 Horizontale en verticale kerkplanting

Paas presenteert twee aanpakken in de vorming van een kerkplanting, te weten een horizontale en een verticale aanpak. In de horizontale aanpak wordt de kerkplanting gezien als een organisatorisch project met een visie, tijdspad en meetbare doelen. In deze aanpak wordt veelvuldig gebruikgemaakt van modellen van succesvolle bestaande kerken en bijbehorende theorieën. Deze visie is volgens Paas vooral terug te vinden in evangelische kerkvernieuwingsliteratuur. Paas plaatst kritische kanttekeningen bij deze aanpak, daar een kopie van een model uit de ene context in een andere vaak weinig succesvol is, omdat het

⁷⁵ Keller, *Center Church*, 355-357.

⁷⁶ Keller, *Center Church*, 356.

onvoldoende oog heeft voor externe factoren. Hiermee is hij kritisch op elk theoretisch model van kerkplanting, daar een model altijd een idee van universaliteit en verplaatsbaarheid in zich heeft.⁷⁷

Verticale planning neemt het uitgangspunt in confessionele en ecclesiologische standpunten. De nieuwe kerkplanting moet stevig geworteld zijn in een specifieke confessionele traditie.⁷⁸ Paas is ook kritisch op deze aanpak, aangezien hij theologische beperkingen oplevert, blijft steken in het verleden en onvoldoende ruimte geeft inspiratie aan andere bronnen te ontleen.⁷⁹ Volgens Paas is het met het oog op kerkelijke vernieuwing door kerkplanting nodig balans te vinden tussen beide aanpakken en tussen controle enerzijds en onbepaaldheid anderzijds.⁸⁰

B1.4 Kerkplanting naar mate van betrokkenheid

De Roest beschrijft drie typen van christelijke gemeenschapsvorming. Hoewel hij hierbij niet expliciet spreekt over kerkplantingen, kan christelijke gemeenschapsvorming min of meer als synoniem van kerkplanting beschouwd worden.

- 1 Totale betrokkenheid: de kerk als vangnet. De gemeenschap streeft naar uniformiteit van gelijkgezinden in overtuiging en praktijk. Er is zeer weinig ruimte voor pluraliteit. Er wordt van de leden totale betrokkenheid verwacht.⁸¹
- 2 Graduele betrokkenheid: de kerk als herberg. Pluriformiteit en openheid zijn kernwaarden. Dergelijke gemeenschappen zijn zowel missionair als diaconaal zeer actief. De gemeenschap bestaat uit een betrokken kern en een grote ring 'gasten'.⁸²
- 3 Incidentele betrokkenheid: de kerk als tempel. Dienstbaarheid is een centraal concept bij deze gemeenschappen. Er is één professional of een kleine groep vrijwilligers die begeleiding geven waar behoefte is. Er is geen sprake van streven naar een duurzame gemeenschap.⁸³

⁷⁷ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 201-204.

⁷⁸ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 201-202.

⁷⁹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 207-209.

⁸⁰ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 213-216.

⁸¹ De Roest, *En de wind steekt op!*, 43-45.

⁸² De Roest, *En de wind steekt op!*, 46-47.

⁸³ De Roest, *En de wind steekt op!*, 48-50.

B1.5 Kerkplanting naar ontstaanswijze

Een gangbare wijze voor het indelen van kerkplantingen naar typen is te kijken naar de oorsprong of het ontstaan van de kerkplanting. Een veelgebruikt model, onder meer aangehaald door Noort, Paas, De Roest en Stoppels, Vellekoop en Brouwer,⁸⁴ is aangereikt door de doopsgezinde theoloog Stuart Murray. Hij onderscheidt de volgende typen kerkplantingen:

1. *Pioneer planting*: kerkplanting in pionierssituaties

Dergelijke kerkplantingen vinden plaats in gebieden waar nog geen christelijke kerk aanwezig is. Murray ziet de stichting van kerken zoals beschreven in het Nieuwe Testament, maar ook talloze kerkplantingen in de geschiedenis van de kerk, als voorbeelden van pionier planting.⁸⁵ Noort, Paas, De Roest en Stoppels wijzen erop dat in de strikte zin van het woord er in Nederland niet gesproken kan worden van pionier planting. Nederland is immers reeds bekend met het christendom en er zijn geen geheel 'onbereikte, nieuwe' gebieden.⁸⁶ Toch wordt deze categorie kerkplanting wel herkend in Nederland door het begrip wat breder op te rekken. Sommige gebieden in Nederland worden gezien als relatief 'onbereikt', dat wil zeggen gebieden met weinig of geen christelijke presentie, hoewel ieder gebied officieel onder een parochie of kerkenraad valt.⁸⁷ Zo wordt dit model toegepast op nieuwbouwwijken, waar nog geen kerken aanwezig zijn.⁸⁸

De term pionier planting wordt naast een geografische dimensie soms ook gebruikt voor een demografische dimensie. Daarom wordt deze categorie ook wel verbonden aan kerkplantingen die zich richten op specifieke doelgroepen. Te denken valt aan etnische minderheden, maar ook subgroepen ingedeeld naar sociaaleconomische status, bijvoorbeeld hoogopgeleiden of inwoners van achterstandswijken.⁸⁹

⁸⁴ Zie onder andere Gerrit Noort, Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels. *Als een kerk (opnieuw) begint: handboek voor missionaire gemeenschapsvorming* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2008), Sake Stoppels, "Kerkplanting," in *Levend lichaam: dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, eds. Rein Brouwer, Kees de Groot, Henk de Roest, Erik Sengers en Sake Stoppels (Kampen: Kok, 2007), Martijn Vellekoop, "Nieuwe kerken in een nieuwe context: onderzoek naar gemeentestichting in Nederland en de rol van contextualisatie" (Masterscriptie, Vrije Universiteit (Amsterdam), 2008) en Rein Brouwer, "Kerkplanting en territorialiteit," *Kerk en Theologie*, no. 2 (2008): 139-147.

⁸⁵ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 89-91.

⁸⁶ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 13.

⁸⁷ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 18.

⁸⁸ Stoppels, "Kerkplanting," 72-73.

⁸⁹ Stoppels, "Kerkplanting," 73; Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 19.

2. *Replacement planting*: kerkplanting ter vervanging van verdwenen of verzwakte kerken

Murray gebruikt de aanduiding replacement planting voor kerkplantingen in gebieden waar eerder kerken aanwezig zijn geweest die inmiddels de deuren hebben gesloten of nog nauwelijks levensvatbaar zijn. Deze plantingen zijn dus gericht op het revitaliseren van christelijke presentie in het gebied door aan te sluiten bij bestaande of voormalige kerken en die opnieuw te bemensen.⁹⁰ Noodzakelijk voor een ‘succesvolle’ planting is volgens Stoppels in dit geval dat de oorzaak van het ‘verval’ van de bestaande of voormalige kerken bekend is.⁹¹ Eén van de oorzaken zou kunnen zijn dat de bestaande kerk onvoldoende in staat interesse te wekken voor de christelijke traditie. Het aansluiten bij een bestaande kerk is voor een nieuwe gelovige bovendien vaak een hoge drempel.⁹²

Brouwer maakt binnen dit type kerkplanting onderscheid tussen een *transplant*, refererend aan de eerder beschreven HTB, waarbij de groep uitgezonden mensen groter is dan het aantal leden van de nauwelijks levensvatbare, ontvangende kerk, en een *seed*, waarbij slechts een kleine groep zeer gemotiveerde mensen betrokken is. Een *seed*-kerkplanting ontwikkelt gemakkelijker een uitgesproken eigen identiteit dan een *transplant*-kerkplanting.⁹³

Een relatief nieuw verschijnsel, dat past binnen deze categorie kerkplanting, is dat een groep gelovigen, na sluiting van een kerk, als huisgemeente verder besluit te gaan. Hier is dus sprake van een doorstart, met vaak ruimte voor alternatieven en creativiteit die in de vroegere kerk onmogelijk waren.⁹⁴

Onder dit type kerkplanting wordt ook ‘overname’ van traditionele kerken door evangelicale of charismatische kerken gevat. Deze ontwikkeling is met name in grote steden op tamelijk grote schaal te vinden.⁹⁵

3. *Sectarian planting*: kerkplanting uit onbehagen met bestaande (volks)kerken

Hoewel Murray spreekt van sectarian planting, duidt dit niet op het stichten van sekten of sektarische groepen. Veeleer wijst hij op kerkplanting als een vorm van kerkzijn die zich wil

⁹⁰ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 91-94.

⁹¹ Stoppels, “Kerkplanting,” 73-74.

⁹² Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 7.

⁹³ Brouwer, “Kerkplanting en territorialiteit,” 139-140.

⁹⁴ De Roest, *Een huis voor de ziel*, 182-183.

⁹⁵ Stoppels, “Kerkplanting,” 74.

onderscheiden van een volkskerk door bepaalde eisen aan leden te stellen of een identiteit die afwijkt van de volkskerk en de omringende samenleving. Dit betreft christelijke gemeenschappen die buiten de gevestigde, bestaande kerken actief zijn.⁹⁶ Desondanks draagt de aanduiding *sectarian* volgens Paas wel een waardeoordeel met zich mee: het is een normatieve aanduiding, want door een kerkplanting aan te duiden als sektarisch wordt onderstreept dat hij niet gezien wordt als 'normaal'.⁹⁷ Soms zijn dergelijke vernieuwingsbewegingen binnen de kerken ontstaan, maar zelfstandig geworden toen hun activiteiten niet positief ontvangen bleken te worden. In hedendaagse Nederlandse context moet vooral gedacht worden aan evangelicale stromingen. Relatief veel kerken in Nederland zijn ontstaan volgens *sectarian planting*.⁹⁸ Dit type kerkplanting kwam volgens Paas in Europa op vanwege het klimaat van veel en elkaar 'bestrijdende' kerken.⁹⁹

Paas stelt voor te spreken van *confessional planting* in plaats van *sectarian*. Hiermee wil hij tegemoetkomen aan de rol die verschillend confessioneel inzicht kan spelen in het planten van kerken, maar geen normatief oordeel hieraan verbinden. *Confessional planting* beschouwt hij als 'leerstellig gedreven kerkplanting', waaronder een breed spectrum van initiatieven valt van kerken die nauw met bestaande denominaties verbonden zijn tot sektarische groepen.¹⁰⁰ Paas ziet deze aanpak als grotendeels verouderd in Europa.¹⁰¹ Toch noemt hij wel voorbeelden van *sectarian planting* in Nederland, namelijk daar waar evangelicale groepen kerken planten in gebieden met overwegend traditionele kerken en daarmee concurrentie vormen.¹⁰²

4. *Saturation planting*: kerkplanting ter verzadiging

Dit type kerkplanting heeft tot doel zoveel mogelijk kerken te stichten, zodat zoveel mogelijk mensen met 'het evangelie' bereikt worden. Tezamen wordt het missionaire potentieel vergroot.¹⁰³ Hierbij wordt niet gedacht vanuit een tekort bij reeds bestaande kerken op enig terrein, zoals bij de vorige categorie het geval was, maar wordt de te planten kerk als een aanvulling gezien om meer groepen in de samenleving aan te spreken.¹⁰⁴ Frederiks

⁹⁶ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 94-97.

⁹⁷ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 54.

⁹⁸ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 18.

⁹⁹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 48.

¹⁰⁰ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 55-56.

¹⁰¹ Paas, *Church Planting in the Secular West*, 257-258.

¹⁰² Paas, "'Comfortabele' kerkplanting," 133.

¹⁰³ Noort et al., *Als een kerk (opnieuw) begint*, 18.

¹⁰⁴ Stoppels, "Kerkplanting," 76.

omschrijft saturation planting als een 'strategie [die, N.S.] werkt met economische theorieën over marktwerkingsprincipes die veronderstellen dat aanbod vraag schept'. Daarbij stelt ze gelijk een kritische kanttekening: saturation planting leidt niet, zoals verondersteld, tot toename in vraag, tot verschuiving van clientèle van de ene naar de andere kerk: 'recycling van gemeenteleden'.¹⁰⁵ Ook Paas is kritisch op dit type kerkplantingen, omdat hij meent dat Nederland niet zozeer meer kerken nodig heeft, maar in eerste instantie bezig moet zijn nieuwe vormen van kerkzijn te ontwikkelen.¹⁰⁶ Murray noemt de kerkplantingsstrategie van *Discipling A Whole Nation* als voorbeeld van saturation planting.¹⁰⁷

B1.6 Kerkplanting binnen stedelijke context

Naast deze vier typen van kerkplanting onderscheidt Murray ook verschillende modellen of methoden van kerkplanting. Binnen een stedelijke context gaat hij uit van drie modellen:

1. *Colonization*: het helikoptermodel of moeder-dochtermodel

Een groep mensen uit een bestaande kerk start een nieuwe kerk. Deze nieuwe kerk hoeft niet noodzakelijkerwijs dichtbij de bestaande kerk gesitueerd te zijn. De kerkplanting wordt door de bestaande moederkerk ondersteund. Volgens Murray is deze strategie relatief ongeschikt in stedelijke context vanwege het tekort aldaar aan gelovigen en het gebrek aan diversiteit en creativiteit. Dit kerkplantingsmodel is volgens Murray het meest populair. Desondanks is het ongeschikt voor een stedelijke context als daar niet reeds moederkerken aanwezig zijn die voldoende potentieel hebben.¹⁰⁸

2. *Planting teams*: uitzending van een kerkplantingsteam

Een groep mensen uit verschillende kerken, maar verbonden binnen één zendingsgenootschap of overkoepelend netwerk, neemt het initiatief tot het planten van een kerk. Binnen dergelijke kerkplantingen is niet één type traditie leidend. Dit type kerkplanting is geschikt in gebieden waar pionier planting of replacement planting toegepast wordt en waar weinig sterke kerken aanwezig zijn.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Frederiks, "Kerkplanting en leermomenten uit de wereldkerk," 130-131.

¹⁰⁶ Paas, "Church Renewal by Church Planting," 474.

¹⁰⁷ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 97-104.

¹⁰⁸ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 230-235, 237-239; Vellekoop, "Nieuwe kerken," 30-31..

¹⁰⁹ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 239-242; Vellekoop, "Nieuwe kerken," 30-31..

3. *Planting via social action*: sociale actie als drager van ‘het evangelie’

Naast de dimensie van evangelisatie spelen bij dit kerkplantingsmodel sociale factoren en de gemeenschap een bepalende rol. De kerk wordt niet voor maar met een gemeenschap gevormd.¹¹⁰ Deze strategie is, meer dan bovengenoemde, volgens Vellekoop passend voor een stedelijke context. Binnen deze strategie is er sprake van één leidersfiguur, die aangesteld is als maatschappelijk werker of theoloog.¹¹¹

¹¹⁰ Murray, *Church Planting: Laying Foundations*, 242-246.

¹¹¹ Vellekoop, “Nieuwe kerken,” 30-31.

Bijlage 2: interviewplan Hoop voor Noord en RijnWaarde

Algemeen

- Wat is RijnWaarde / Hoop voor Noord?
- Wat is de visie van de kerk? Wat wil de kerk bereiken?
- Wie bezoeken de kerk? Waarom komen zij?
- Wat doen jullie? Zondagse vieringen? Overige activiteiten?
- Richt de kerk zich op een specifieke doelgroep? Waarom (die)?
- Wat is de meerwaarde van de kerk op dit moment?
- Waarin onderscheidt de kerk zich van reguliere, gevestigde kerken?
- Is de kerk een concurrent voor kerken in de omgeving?
- Wat is de toekomstverwachting van de kerk?

Historisch proces

- Wie heeft het initiatief tot een kerkplanting genomen?
- Wat was het initiatief? Was er visie om daadwerkelijk een kerk te beginnen?
- Waarom op deze plaats?
- Wat was de plaats van de kerkelijke denominatie in het initiatief?
- Wanneer is het initiatief genomen?
- Waarom was dit initiatief nodig / goed?
- Hoeveel mensen waren er betrokken bij het initiatief?
- Hoe ben je zelf betrokken geraakt?

- Welke stappen zijn er genomen alvorens de deuren geopend konden worden?
- Hoe lang duurde deze periode?
- Wanneer kon worden gesproken van een kerk?
- Is de kerkplanting nu 'af'?

Context

- Hoe verhoudt de kerk zich tot het kerkgenootschap?
- Welk type steun werd en wordt er vanuit het kerkgenootschap gegeven?
- Zijn er andere kerken of stromingen die als inspiratiebron hebben gediend?
- Zijn er bepaalde theorieën en denkers die als inspiratiebron hebben gediend?

- In hoeverre vraagt onze postchristelijke samenleving om een andere aanpak dan elders in tijd of plaats?
- In hoeverre is er onderzoek gedaan naar de eigen context in het proces van kerkplanting?
- Wat wordt gedaan om aan te sluiten op de lokale context? Hoe heeft de lokale context de aanpak bepaald?
- Met welke partijen wordt samengewerkt, naast de kerkelijke denominatie?
- Waarom met deze partijen?
- Wat heeft elk van deze partijen te bieden?

City to City Europe

- Wanneer kwam CCE in beeld?
- Waarom kwam CCE in beeld? Hoe hebben jullie contact gelegd?
- Waarom CCE, en niet een andere organisatie?
- Werkt het wel om een Amerikaans geïnspireerde aanpak in westerse context te gebruiken?
- Wat heeft CCE concreet gedaan?
- Is er ook sprake van financiële steun?
- Wie vanuit CCE is betrokken?
- Wie vanuit de kerkplanting is betrokken?
- Is CCE momenteel ook nog in beeld? Zo ja, hoe?

Bijlage 3: interviewplan City to City Europe

CCE in het algemeen

- Waat is CCE? Netwerk, organisatie, kerk?
- Wat is het doel en de visie van CCE?
- Hoe ben je persoonlijk betrokken geraakt bij CCE?
- Hoe verhoudt CCE zich tot Redeemer City to City?
- Hoe en wanneer is CCE ontstaan?
- Hoeveel mensen werken er voor CCE?
- Door welke bronnen wordt CCE geïnspireerd? Auteurs, netwerken, theorieën?
- Hoe zou je het werk en de activiteiten van CCE omschrijven en samenvatten?

- In hoeverre vraagt de Europese context om een andere benadering dan de Amerikaanse?
- Werkt het wel om een Amerikaans model te gebruiken in Europa?
- Is context belangrijk in de ontwikkeling van een kerkplanting in samenwerking met CCE?
- Op welke manier verbindt CCE een kerkplanting met de lokale context?
- In hoeverre vraagt iedere context om een andere benadering?

- Hoe verhoudt CCE zich tot de Presbyterian Church?
- Hoe verhoudt CCE zich tot andere kerkelijke denominaties? Werken alle soorten denominaties samen met CCE, of enkel gereformeerde?
- Horen alle kerkplantingen aangesloten bij CCE bij een kerkelijke denominatie?
- Of en hoe werkt CCE samen met de verbonden kerkelijke denominaties?

- Zijn er organisaties die vergelijkbaar werk als CCE doen?
- Waarin onderscheidt CCE zich van vergelijkbare organisaties?
- Waarom willen kerkplantingen samenwerken met CCE?
- Werken kerkplantingen gewoonlijk enkel met CCE samen, of zijn er ook andere organisaties betrokken?
- Wat heeft CCE kerkplantingen te bieden?

- Hoe is CCE's werk in Nederland begonnen?
- Wanneer is CCE's werk in Nederland begonnen?
- Hoe heeft het werk in Nederland zich ontwikkeld?
- Zijn bepaalde mensen verantwoordelijk voor het werk in Nederland?

CCE en een kerkplanting: stappenplan

- Wie neemt het initiatief voor een kerkplanting? Lokale mensen of CCE?
- Wanneer wordt CCE betrokken in het proces van kerkplanting?
- Waarom wenden kerkplantingen zich tot CCE? Wat is hun hulpvraag?
- Hoe komen kerkplantingen in contact met CCE?
- Welke stappen moeten genomen worden voor een kerk zijn deuren kan openen?
- Wat doet CCE precies voor een kerkplanting? Training, gesprekken, advies? Individueel of met andere kerkplantingen samen?
- Wordt er ook financiële steun gegeven?
- Hoe frequent is er contact tussen CCE en een kerkplanting?
- Hoeveel mensen van CCE zijn betrokken bij één specifieke kerkplanting?
- Hoeveel mensen namens de kerkplanting zijn betrokken? De hele kerk, de leider, een team?
- Hoe lang blijft CCE in contact met een specifieke kerkplanting?
- Wanneer is een kerkplanting af?

Modellen en kenmerken van kerkplanting

- Waarom is het nodig om kerken te planten?
- Waarom moeten er kerken geplant worden in Europa, waar kerken juist leeglopen?
- Wanneer is een kerkplanting succesvol?
- Zijn er overeenkomsten tussen alle kerken aangesloten bij CCE? Welke?
- Welke verschillen zijn er tussen een kerkplanting en een gevestigde kerk?
- Op welke niveaus heeft CCE invloed op een kerkplanting? Theologie, visie, gebouwen, leiderschap, financiën?
- Welke motieven spelen een rol in kerkplanting in samenwerking met CCE?

Interviewplan geschreven interview

City to City Europe

- Wat is City to City Europe precies?
- Wat is de visie en het doel van City to City Europe?
- Welke werkzaamheden worden ontplooid door City to City Europe?
- Werkt het wel om Amerikaans gedachtegoed toe te passen in de totaal andere Europese context?
- Wat is de ideale kerkplanting volgens City to City Europe?

Werkzaamheden in Nederland

- Hoe, wanneer, met wie en waardoor is het werk van City to City Europe in Nederland begonnen?
- Hoe verhoudt het werk in Nederland zich tot City to City Europe? Is er een zelfstandige Nederlandse afdeling o.i.d.?
- Hoe heeft het werk van City to City Europe in Nederland zich ontwikkeld?
- Welke activiteiten en werkzaamheden worden in Nederland door City to City Europe gedaan?
- Op welke manier heeft City to City Europe contact met Nederlandse kerken of kerkplanters? Bezoeken kerken activiteiten die door City to City worden georganiseerd, is er ook individueel contact, zoekt City to City de kerken op?

Betrokken kerken

- Hoeveel kerken in Nederland zijn er betrokken bij City to City Europe?
- Hoe verhoudt City to City Europe zich tot nationale kerkelijke denominaties waar de aangesloten kerken toe behoren?
- Welk type kerken in Nederland is betrokken bij City to City Europe? Zijn er gedeelde kenmerken?
- Waarom benaderen kerken of kerkplanters City to City Europe? Wat hopen zij te vinden?
- Wat heeft City to City Europe kerken en kerkplanters te bieden?
- Hoe onderscheidt City to City Europe zich van andere organisaties die actief zijn op het vlak van kerkplanting?

Bijlage 4: verslag participerende observatie Hoop voor Noord I

Datum: zondag 28 april 2019

Plaats: Hoop voor Noord, gebouw Kruiskerk, Rode Kruisstraat 20, 1025 KN Amsterdam

Tijd: 10.00-11.15 uur

Verloop van de samenkomst

Ruim voor aanvang van de dienst is een groot deel van de bezoekers reeds aanwezig en op hun zitplaatsen in gesprek met elkaar. Om stipt 10 uur komt voorganger Theodoor Meedendorp naar voren. Hij heet iedereen welkom en benadrukt dat meedoen niet verplicht is. Hij nodigt de bezoekers uit zich aan elkaar voor te stellen en elkaar welkom te heten. Dit wordt gedaan door alle aanwezigen, kort maar hartelijk. Vervolgens spreekt de voorganger een variatie op de traditionele votum en groet uit en benadrukt dat we alles van God verwachten.

Alle aanwezigen worden uitgenodigd te gaan staan voor het eerste lied, te weten Psalm 115 in de nieuwe berijming. De muziek wordt begeleid door piano, viool en zang. De voorganger vraagt een meisje om hem te helpen met het aansteken van de kaars. Hij vraagt wat de betekenis van de kaars is en de kinderen leggen uit dat Jezus het licht is. Vervolgens worden er twee kinderliederen gezongen. De voorganger geeft vooraf een kleine inleiding hierbij en maakt de koppeling met Pasen. Het eerste lied is 'Maria kwam bij het graf', dat zittend door de bezoekers wordt meegezongen. Het tweede lied is 'Dit is de dag', ook in het Engels, en wordt enthousiaster meegezongen, samengaand met geklap. Tijdens de muziek neemt de voorganger in de zaal plaats.

De voorganger spreekt een gebed uit. Vervolgens mogen de kinderen van basisschoolleeftijd naar de crèche of club. De voorganger legt uit dat in de afgelopen weken een preken serie is gehouden rond Pasen. Meer informatie is te vinden op een informatieblad dat bij binnenkomst in het kerkgebouw is uitgedeeld. De voorganger wijst op de contactgegevens van hem en een collega die op hetzelfde blad te vinden zijn en roept mensen op contact op te nemen als ze daar behoefte aan hebben. Hij voegt er nog een

praktische mededeling aan toe: in de hal is een tafel waarop gevonden voorwerpen terug te vinden zijn, en na afloop van de dienst zijn er gratis boeken verkrijgbaar.

De voorganger leest Efeze 5 vers 8 tot en met 14. Voorafgaand legt de voorganger uit waar de tekst over gaat: Jezus is de bron van alle verandering. De tekst wordt gelezen in de Nieuwe Bijbelvertaling. Vervolgens herhaalt de voorganger het gedeelte in eigen woorden.

We zingen het lied 'Ontwaak gij die slaapt', gevolgd door 'Heer ik prijs uw grote naam'. De voorganger geeft een introductie op de komende preek door te zeggen dat dit de afsluiting van een serie over het Johannesevangelie is. Een gemeentelid dat vandaag jarig is wordt naar voren gevraagd om een Bijbelgedeelte voor te lezen, namelijk Johannes 14 vers 15-21 en 15 vers 8-17. De preek, die om 10.25 uur begint, gaat over revolutionaire liefde die bij God te vinden is. De voorganger leidt de preek in met het voorlezen van een column uit het NRC over de Passion, waarin een analyse van de samenleving en de kerk wordt gegeven. De kerk is volgens de columnist aaibaar en tandenloos. De voorganger legt uit dat het zo niet bedoeld is: de liefde die Jezus heeft geleerd zorgde in de vroege kerk voor revolutie en kan dat ook vandaag de dag doen. Hij sluit af met een individuele oproep liefde uit te delen, ook binnen Hoop voor Noord. De benadering van de gelezen Bijbeltekst is vooral thematisch en de tekst wordt niet stuk voor stuk uitgelegd. De preek is om 10.50 uur afgelopen.

De voorganger leidt een gebed waarin in stilte eigen gebeden worden gebeden en centraal voor Hoop voor Noord wordt gebeden. We zingen 'Jezus, licht in de duisternis'. Vervolgens wordt er voorbede gedaan voor gemeenteleden die ziek zijn of andere moeiten hebben, met opnieuw stilte voor eigen gebeden. Hierop volgt de collecte, waarbij nadrukkelijk wordt gezegd dat men slechts hoeft te geven wat men wil en kan. De opbrengst is bestemd voor de diaconie. Tijdens de collecte wordt een nieuw lied van Sela ten gehore gebracht, namelijk 'Heer op wie mijn hart vertrouwt'.

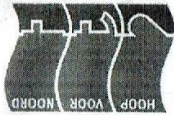
Tot slot wordt staande het lied 'Vrede van God' gezongen. De voorganger bedankt de muzikanten, die vanuit Houten eens per maand komen om in de gemeente te musiceren, gevolgd door een applaus. Vervolgens spreekt hij een zegen uit en nodigt alle bezoekers uit voor koffie of thee. De dienst eindigt om 11.15 uur. Tijdens de koffie spreek ik kort met één gemeentelid en wat uitgebreider met de voorganger, die ik binnenkort zal interviewen.

Kenmerken

- De dienst vindt plaats in de Kruiskerk in Amsterdam-Noord. Dit gebouw behoort traditioneel toe aan de Christelijk Gereformeerde Kerk en draagt informeel de naam van Hoop voor Noord. Voorin de kerkzaal staat een groot, eenvoudig kruis en hangt

een kleiner kruis. In de zaal staan twee rijen met stoelen, gescheiden door een middenpad. Achterin de zaal is ruimte voor koffie en thee. Teksten uit de Bijbel en liedteksten worden via een beamer op een scherm geprojecteerd. Tijdens de preek wordt hier nauwelijks gebruik van gemaakt. Voorin de zaal is een podium, waarop de zangeres en de voorganger staan.

- Op het gebouw is groot te zien dat het aan Hoop voor Noord toebehoort. Op de ramen, die vanaf de doorgaande weg zichtbaar zijn, zijn stickers aangebracht waarop iets over Jezus wordt gezegd en een uitnodiging voor diensten staat.
- In de dienst zijn naar schatting tachtig volwassenen en veertig kinderen aanwezig. Daarmee is de zaal min of meer vol. De meeste bezoekers hebben een blanke huidskleur; ongeveer tien mensen zijn getint of donker. m
- De aanwezigen zijn veelal jonge gezinnen, maar er zijn ook mensen van middelbare leeftijd en ouderen.
- De meeste bezoekers zijn met fiets of auto naar de dienst gekomen.
- De voorganger is min of meer formeel gekleed met een colbert en overhemd. De kleding van de kerkgangers verschilt van formeel tot alledaags.
- De voorganger gebruikt opvallend veel bijzinnen waarin hij dingen toelicht. Als hij spreekt over het Oude Testament, zegt hij daarbij bijvoorbeeld 'het eerste deel van de Bijbel'.
- In het gebouw hangen diverse posters waarin bezoekers worden opgeroepen de app *chrch* te downloaden, een eigen app van Hoop voor Noord. De beschrijving luidt: 'Altijd op de hoogte van het laatste nieuws – agenda – ledenlijst – collecte – rooster'.
- Ruim voor aanvang van de dienst zijn de meeste bezoekers reeds aanwezig. Gedurende de dienst, tot twintig minuten na aanvang, komen enkele bezoekers nog binnen.

Zondag 28 april 2019

HOOP VOOR NOORD

multiculturele kerk Amsterdam-Noord

Samenkomsten volgende week

Datum	Tijd	Omschrijving
Zondag 5 mei	9.30u: koffie en thee 10.00u: samenkomst	Spreeker: Martijn Rutgers Crèche aanwezig, geen kidsclub
Zondag 5 mei	12.00u: koffie en thee 12.30u: samenkomst	Spreeker: Martijn Rutgers Crèche aanwezig, geen kidsclub

Na de middagsamenkomst kun je vooraan bij het kruis voor je laten bidden door mense van het gebedsteam.

Adres	Voorgangers	Media en informatie
Kruiskerk Rode kruisstraat 20 1025KN Amsterdam	Jurien ten Brinke: 06-40240454 jurjen@hoopvoornoord.nl Theodoor Meedendorp: 06-51708833 Theodoor@hoopvoornoord.nl	info@hoopvoornoord.nl www.hoopvoornoord.nl Download ook de Chrch App! <i>Je kunt preken terugluisteren via Kerkdienst Gemist</i>

Activiteiten komende week

Datum	Tijd	Activiteit
Wo 1 mei	18.30u-21.30u	Iraanse huiskerk
Do 2 mei	19.00u-20.00u	Kinderbijbelstudie 7-12j
Vrij 3 mei	18.00u-21.30u	Surinaamse huiskerk
Za 4 mei	11.00u-12.00u	Vrouwen beweeguurkje
Za 4 mei	18.00u-21.00u	Afrikaanse huiskerk
Zo 5 mei	14.30u-.00u	Koerdische huiskerk

Giften via digitale overschrijving

Algemene giften kunt u overmaken naar NL90 RABO 0143 0763 45 t.n.v. Hoop voor Noord. Giften voor de diakonie kunt u overmaken naar NL32 RABO 0148 0593 09 t.n.v. Hoop voor Noord Diakonie. Giften n.a.v. de collecte kunt u overmaken naar NL32 RABO 0148 0593 09 t.n.v. Hoop voor Noord Diakonie o.v.v. 'collecte zondag *vul datum in*

Programma voor deze zondag

Welkom in Hoop voor Noord! We wensen je toe dat de samenkomst een moment voor je is om je op God te richten en hem te ontmoeten en dat je goede ontmoetingen zult hebben met mensen!

Theodoor spreekt vandaag over het thema *Leven en liefhebben, volgen en vrucht dragen* als afsluiting van de prekenreeks 'Jezus zien, Jezus leven'. We lezen daarbij Johannes 14: 15-21 en 15: 8-17. Vanochtend zullen Chris-Jan en Willemijn de liederen die we zingen begeleiden, en vanmiddag wordt de muziek geleid door de band van Hoop voor Noord. Blijf na de samenkomst gerust nog even voor een bakje koffie of thee en een gezellig praatje. Na de middagsamenkomst kun je ook voor je laten bidden, vooraan bij het kruis.

Mededelingen

→ Download de Chrch app om de mededelingen, agenda, ledenlijst en nog veel meer ook digitaal te bekijken!

Collecte We collecteren vandaag voor de diaconie.

Prekenreeks veertigdagentijd De afgelopen tijd zijn we bezig geweest met de prekenreeks 'Jezus zien, Jezus leven', op weg naar Pasen. De preken uit deze serie zijn terug te vinden op kerkdienstgemist.nl. We hebben stilgestaan bij de volgende thema's:

Datum	Bijbelgedeelte	Thema
10 maart	Johannes 2	Van water naar wijn
17 maart	Johannes 5	Van ziekte naar gezondheid
24 maart	Johannes 9	Van donker naar licht
31 maart	Johannes 11	Van dood naar leven
7 april	Johannes 12	Sterven om vrucht te dragen
14 april	Johannes 13	Liefde tot het uiterste
19 april	Johannes 19	Het is volbracht (Goede Vrijdag)
21 april	Johannes 20	Hij leeft! (Pasen)
28 april	Johannes 14&15	Leven en liefhebben, volgen en vrucht dragen

Bijlage 5: verslag participerende observatie Hoop voor Noord II

Datum: zondag 28 april 2019
Plaats: Schoolgebouw ABC Noorderlicht naast Hoop voor Noord, Rode Kruisstraat 14,
1025 KN Amsterdam
Tijd: 12.30-14.00 uur

Verloop van de samenkomst

Voor aanvang van de dienst word ik door twee bezoekers vriendelijk de weg gewezen en gewezen op een gratis parkeerplaats. Als ik plaatsneem stellen de mensen om mij heen zich aan mij voor en maken een kort praatje. Zo'n vijf minuten voor aanvang van de dienst is ruim de helft van de uiteindelijke bezoekers aanwezig. De dienst start vijf minuten later dan gepland. Zonder aankondiging zetten de zangeres en gitarist het lied 'U bent heilig' in. Bezoekers gaan meedoen en enkelen gaan staan.

De dienst wordt geleid door een onbekende man die zich niet voorstelt, maar later Martijn wordt genoemd. Ik veronderstel dat hij tot het leiderschap van de gemeente behoort. Hij benadrukt dat alle aanwezigen op hun eigen manier mee mogen doen en nergens toe verplicht zijn. Hij vraagt voorganger Theodoor Meedendorp naar voren en die spreekt een variatie op het traditionele votum en grot uit.

De dienstleider vraagt of alle kinderen naar voren willen komen voor een kinderliedje. Slechts ongeveer vijf kinderen luisteren hiernaar. Zij krijgen een microfoon en zingen enthousiast mee. Eerst wordt 'Ik volg de Heer want hij is goed' gezongen, gevolgd door 'Een duif, de wind, tongen van vuur'. De dienstleider geeft aan dat er twee verrassingen zijn en de kinderen voorin plaats mogen nemen. Een pasgetrouwd stel wordt naar voren gevraagd en krijgt cadeaus namens de gemeenschap. De tweede verrassing betreft een oudere dame die een lied wil zingen voor de kinderen, dat ze op haar tiende heeft geleerd, en deze week wordt ze 80. Vervolgens mogen de kinderen naar de crèche of club.

Een bezoeker stapt naar voren en moedigt mensen aan enthousiast met de muziek mee te doen. Hij legt uit dat het gebouw moeilijke akoestiek heeft en daarom extra volume gewenst is. Daarop vraagt de zangeres de aanwezigen te gaan staan voor het lied 'Heer, ik prijs uw grote naam'. Daarna zingen we 'Your love never fails', gevolgd door 'Waar u

verschijnt wordt alles nieuw'. Tot slot zingen we 'Vul dit huis met uw glorie'. Tijdens het zingen blijven de meeste aanwezigen staan en steken sommigen een hand in de lucht.

De dienstleider komt naar voren en leest uit Johannes 14 vers 15-21 en 15 vers 8-17. Daarna vraagt hij een dame naar voren die heeft aangegeven dat ze een gedicht wil voordragen. Ze heeft het gedicht gisteren zelf geschreven en het gaat over het feit dat iedereen bij Jezus welkom is. Vervolgens komt de voorganger naar voren en houdt een preek, die min of meer hetzelfde van inhoud is als bij de dienst eerder die ochtend. Hij presenteert revolutionaire liefde als kenmerk van het volgen van Jezus. Hij sluit zijn preek af met gebed. De preek duurt van 13.15 tot 13.45 uur.

We zingen 'Jezus, licht in de duisternis'. De dienstleider gaat voor in een gebed, met voorbede voor dezelfde personen als voor wie in de ochtenddienst gebeden is. Hij kondigt vervolgens de collecte aan en legt uit dat deze voor de diaconie bestemd is. Ook doet hij enkele mededelingen: gevonden voorwerpen kunnen in het gebouw van Hoop voor Noord opgehaald worden, evenals gratis boeken. Hij benadrukt dat er zowel voor als na de dienst koffie verkrijgbaar is, en dat men gratis kan parkeren achter het gebouw.

Mandjes gaan rond door de zaal voor de collecte, en ondertussen brengen de muzikanten 'Just a closer walk with thee' ten gehore, waar steeds meer mensen aan mee gaan doen. Tot slot wordt staand het lied 'Wij gaan op weg met brandend hart' gezongen, gevolgd door een applaus. De voorganger spreekt een zegen over de aanwezigen uit. Hij nodigt iedereen nadrukkelijk uit voor koffie of thee en roept de bezoekers ertoe op moeite te doen om elkaar te leren kennen. Even na 14 uur is de dienst afgelopen. Omdat ik besluit geen koffie of thee te drinken, spreek ik na afloop alleen de voorganger kort, maar geen andere bezoekers.

Kenmerken

- De dienst vindt plaats in een schoolgebouw naast het gebouw van Hoop voor Noord. Sinds enkele weken vindt de middagsamenkomst hier plaats in verband met ruimtegebrek in het eigen gebouw. De dienst wordt belegd in de hal van het schoolgebouw. Her en der staan stoelen en banken, min of meer in rijen maar in een vrije vorm. Het geeft een informeel karakter aan de zaal. Voorin de zaal is het grote houten kruis uit Hoop voor Noord geplaatst. Verder staan er twee microfoons en een digibord, waarop de liedteksten en Bijbelteksten te lezen zijn. Er is geen podium. Aan

het gebouw is niet te zien dat het om een dienst van Hoop voor Noord gaat; er staat geen banner o.i.d.

- De gehele dienst wordt door een doventolk vertaald.
- Naar schatting zijn er ruim honderd mensen aanwezig. Tevens zijn er ongeveer twintig kinderen.
- De aanwezigen zijn veelal jonge mensen zonder kinderen, mensen van middelbare leeftijd en ouderen.
- De meeste aanwezigen gaan informeel gekleed. Ze zijn van zeer diverse etnische achtergrond. Ongeveer de helft van de bezoekers is blank. De voorganger gaat min of meer formeel gekleed.
- Mensen hebben veel contact met elkaar. Voor, tijdens en na de dienst worden veel gesprekjes gevoerd.
- In een eerder interview met Jurjen ten Brinke bleek dat alle diensten via koptelefoons in het Engels worden vertaald. In deze dienst werd vrijwel alles centraal in het Nederlands gedaan. Ik heb geen mensen gezien die gebruik hebben gemaakt van koptelefoons.

Bijlage 6: verslag participerende observatie RijnWaarde I

Datum: zondag 14 april 2019
Plaats: Marekerk, Zandweg 126, Utrecht
Tijd: 13.00-14.20 uur

Verloop van de samenkomst

Voor aanvang van de dienst wordt muziek van de christelijke band Sela passend bij de lijdenstijd, voorafgaand aan Pasen, gedraaid. Stipt om 13.00 uur komt de muziekgroep van de gemeente binnen, bestaande uit een pianist en twee zangers. De zangeres heet iedereen welkom en geeft een korte inleiding bij het lied dat gezongen gaat worden. Het lied is 'Alle macht, alle rijkdom' van Sela.

Gemeentelid en dienstleider Hendrik de Wit houdt een welkomstwoord en verzoekt alle aanwezigen om te gaan staan. Hij moedigt iedereen aan de bezoekers om hem / haar heen te begroeten en welkom te heten. Vervolgens spreekt hij een gebed uit, waarvan het traditionele votum en groet onderdeel zijn.

De dienst gaat verder met het lied 'Was mij witter dan sneeuw', dat staand gezongen wordt. Vervolgens is het 'kidstijd'. Alle kinderen mogen naar voren komen. Er wordt een filmpje gedraaid dat 'expeditie Paaseiland' heet en gaat over een wedstrijd tussen zeven mensen op een eiland, waarbij één persoon weggestemd moet worden. De nieuwkomer, die goed is voor iedereen maar juist daarom weerstand krijgt, en die beeld staat voor Jezus, wordt weggestemd en moet naar het verliezereiland, waar hem de grootste proef ooit wacht. De kinderen zingen een lied over Golgotha en verlaten de zaal naar een eigen bijeenkomst. Het betreft de kinderen uit groep 3 tot en met 6 van de basisschool.

Vervolgens wordt het lied 'Zie hoe Jezus strijdt voor mij' van Sela gezongen terwijl bezoekers blijven zitten, zonder verdere aankondiging gevolgd door het lied 'Ik verlang naar Jezus'. Daarna volgt het lied 'Uw vrede vult dit huis'. Gedurende het zingen steken hier en daar bezoekers een hand in de lucht. De liederen worden door de meeste bezoekers meegezongen. Na de liederen neemt de muziekgroep plaats in de kerk en komt de spreker naar voren.

Spreker deze dienst is Dirk Jan Horjus, voorganger van gemeente De Rank in Leidsche Rijn. Hij staat voorin de kerk, dichtbij de gemeente, achter een muziekstandaard. Het thema van zijn preek is 'Jezus komt bij Pilatus'. Als de spreker het woord neemt,

benadrukt hij allereerst het belang van interkerkelijke samenwerking in Leidsche Rijn. Hij plaatst zijn preek in een serie van ontmoetingen en belangrijke gebeurtenissen voorafgaand aan het sterven van Jezus. Hij geeft een historische achtergrond bij het gedeelte uit de Bijbel dat hij gaat lezen, te weten Lukas 23 vers 1 tot en met 25. Hij leest het gedeelte voor uit de Nieuwe Bijbelvertaling. In de preek geeft de spreker veel historische en politieke achtergronden bij het Bijbelgedeelte en legt relaties met andere teksten uit de Bijbel. Hij maakt een vergelijking hoe macht een rol speelt bij Herodes en Pilatus, en bij Jezus. Aan het eind van de preek volgt een toepassing op de aanwezigen: wij zijn als Barabbas, die in plaats van Jezus werd vrijgelaten. Zo neemt Jezus ook onze plaats in. De preek duurt van 13.40 tot 14.05 uur.

Gevolgd op de preek wordt het lied 'Zie de mens' van Sela zittend gezongen. De dienstleider komt opnieuw naar voren om een dankgebed uit te spreken. Hij maakt daarbij onder meer gebruik van het 'gebedsboek' waarin bezoekers zelf punten kunnen noteren waarvoor zij gebed vragen. Na het gebed volgen enkele mededelingen:

- Op Goede Vrijdag is er een samenkomst in samenwerking met de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt van Leidsche Rijn.
- Op 24 april is er een gemeente-avond, waarin over de missie van de gemeente om 'open en hecht' te zijn gesproken gaat worden.
- Op 25 mei is er een interkerkelijke mannendag.
- De collecte van deze dienst is voor Malawi en voor het nieuwbouwproject voor een nieuwe kerk.

Vervolgens gaan mandjes de rijen door waarin bezoekers geld voor de collecte kunnen doneren. Er wordt in mijn rij nauwelijks iets gegeven. De kinderen komen terug in de kerk. Het lied 'Houd vol' (Opwekking 798) wordt gezongen.

De spreker spreekt staand een zegen uit over de aanwezigen. Volgens de tekst die door de beamer wordt geprojecteerd is er koffie en thee voor de bezoekers na afloop van de dienst, maar het is onduidelijk waar en alle bezoekers lopen de kerk uit en gaan, na hier en daar een kort gesprekje, naar huis.

Kenmerken

- De dienst vindt plaats in de Marekerk in Utrecht. Hoewel het gebouw gerekend wordt tot De Meern, ligt het nabij Leidsche Rijn, de wijk waarop RijnWaarde zijn werk richt. Het gebouw wordt tijdelijk door de gemeente gebruikt voor samenkomsten, in

afwachting van de oplevering van een nieuwbouwkerk in het hart van de wijk Leidsche Rijn. De Marekerk is een traditioneel kerkgebouw. Door de kerk hangen geknutselde slingers. Voorin de kerk staat een bos bloemen. De liturgie wordt door twee beamers op muren geprojecteerd. In het beeld is een skyline van Utrecht Leidsche Rijn te zien en een groot kruis.

- Nergens is te zien dat het om een samenkomst van RijnWaarde gaat; er is bijvoorbeeld geen logo zichtbaar. Wel wordt het mondeling twee keer genoemd.
- In de dienst zijn naar schatting 150 mensen aanwezig, van wie ongeveer 30 kinderen. Een schatting is moeilijk te maken omdat een deel van de aanwezigen op een galerij heeft plaatsgenomen die grotendeels aan het zicht wordt onttrokken.
- De aanwezigen zijn veelal jonge gezinnen en mensen van middelbare leeftijd. Vrijwel alle bezoekers hebben een westerse afkomst.
- De meeste bezoekers zijn met fiets of auto naar de dienst gekomen.
- De meeste bezoekers gaan alledaags gekleed. De leider van de dienst en de predikant zijn opvallend netjes en formeel gekleed met colbert en overhemd.
- Bezoekers nemen verspreid door de kerk plaats, soms met grote afstand van elkaar. De meeste bezoekers zijn al binnen op het moment dat ik, tien minuten voor aanvang, binnenkom.
- Bij binnenkomst is op de projectie van de beamer een oproep te lezen om bij te dragen aan het verzamelen van producten voor de Voedselbank.
- Voor, gedurende of na de kerkdienst ben ik door niemand aangesproken, afgezien van de 'verplichte' begroeting aan het begin van de dienst.

Bijlage 7: verslag participerende observatie RijnWaarde II

Datum: zondag 26 mei 2019
Plaats: Marekerk, Zandweg 126, Utrecht
Tijd: 13.00-14.45 uur

Verloop van de samenkomst

Ik word bij de deur welkom geheten door een dame die alle bezoekers een hand geeft. Voor aanvang van de dienst zingen kinderen voorin de kerk 'Onze Vader in de hemel', terwijl bezoekers binnenkomen. Vervolgens wordt een cd met instrumentale muziek aangezet. Via de beamer wordt op de muur een welkom geprojecteerd, met een uitnodiging voor een intro-avond voor bezoekers die nog niet lang in deze kerk komen, afgewisseld met een oproep om boodschappen voor de Voedselbank mee te nemen. Iets na 13.00 uur komt de muziekgroep binnen, bestaande uit muzikanten op viool, keyboard, gitaar en drum en een zangeres. Op het scherm is het thema van de dienst te lezen: Christus leeft in mij. Daaronder staat 'Focus: Avondmaal met kinderen'. De gitarist heet de bezoekers welkom en nodigt iedereen uit te gaan staan. We zingen Opwekking 228: 'Wij zijn hier bijeen in Jezus' naam'.

Kernteamlid en dienstleider Marco van der Straten (bekend van de Evangelische Omroep) heet alle bezoekers welkom en benadrukt dat er voor iedereen plaats is, hoe je je ook voelt. Hij moedigt iedereen aan de mensen om zich heen te begroeten, wat wordt gedaan. Ik geef de mensen om mij heen een hand en wens ze een goede dienst. Vervolgens komt Mark Rietkerk, voorganger van de gemeente, naar voren en spreekt een variatie op het traditionele votum en groet uit en geeft een inleiding op het volgende lied.

De dienst gaat verder met het zingen van Opwekking 624, 'Wees genadig', stand gezongen. Mark spreekt een gebed uit waarin hij vraagt om vergeving, zoals in het lied gezongen. Vervolgens geeft hij een uitleg over het avondmaal, waarbij hij verschillende delen uit de Bijbel betreft. We zingen Opwekking 737, het lied 'Aan Uw tafel' van Sela, ter voorbereiding op het avondmaal. Mark geeft praktische instructies hoe mensen moeten lopen om brood en wijn of druivensap te krijgen. Hij legt uit dat het avondmaal bedoeld is voor iedereen die gelooft in Jezus en zijn offer, ongeacht leeftijd. Het kleed over de avondmaalsspullen wordt weggehaald, Mark breekt het brood (repen witbrood) en legt het symbool uit, en schenkt de wijn en druivensap in. Mensen lopen gestructureerd, bank voor bank, langs en vrijwel iedereen doet mee. Achterin de kerk kunnen gemeenteleden 'ministry

gebed' ontvangen. Tijdens het avondmaal is het stil in de zaal. Na enkele minuten zingt de muziekgroep het opwekkingslied 'Uw vrede vult dit huis'. Het avondmaal duurt ongeveer een kwartier. Na afloop van het avondmaal zingen we 'Jezus wij verhogen u', op verzoek van de muziekgroep staand. Mark sluit het avondmaal af met een variatie op het traditionele formulier.

De kinderen van basisschoolleeftijd mogen naar voren komen en zingen het lied 'Onze Vader' van Elly en Rikkert. Daarna gaan ze naar een eigen bijeenkomst in een andere zaal. Veel ouders gaan mee, waardoor het een stuk leger is in de zaal. Mark begint met zijn preek door uitleg te geven over de transsubstantiatieleer in de Rooms-Katholieke Kerk. Vervolgens leest hij Galaten 2 vers 11-21 voor. Hij legt de nadruk op het tekstgedeelte 'Ik zelf leef niet meer, maar Christus leeft in mij'. Hij legt het Bijbelgedeelte uit in de context van die tijd en legt hier en daar een koppeling naar het heden. De preek is om kwart over 2, na ongeveer 20 minuten, afgelopen.

We zingen het lied 'Vreugde van mijn hart' van Sela. Vervolgens spreekt dienstleider Marco een gebed uit, waarin hij stilte laat voor eigen gebeden en concreet voorbede doet voor verschillende gemeenteleden. Daarop volgen enkele mededelingen. Marco vraagt een gemeentelid te vertellen over de mannenavond van de afgelopen avond. Ook roept hij mensen op zich in te schrijven voor klussen in het nieuwe kerkgebouw, benoemt een gemeentereis naar Israël volgend jaar, noemt gegevens van de dienst met Hemelvaart die samen met de Gkv-gemeente wordt gehouden, legt de procedure rond verkiezing van nieuwe leden van het kernteam uit, doet een oproep voor de Voedselbank en nodigt nieuwelingen uit voor de nieuwkomersavond. Onderwijl komen de kinderen weer binnen.

Vervolgens is er een collecte voor stichting Frontiers en voor de bouw van het eigen kerkgebouw. Er gaan mandjes rond door de rijen of je kan geld overmaken via een kerk-app. Daarna zingen we Opwekking 553, 'Laat het feest zijn in de huizen', staand. Sommige mensen klappen. Mark spreekt een zegen uit. Volgens de tekst via de beamer is er koffie en thee, maar het is onduidelijk waar en de meeste bezoekers lijken direct naar huis te gaan.

Kenmerken

- De dienst vindt opnieuw plaats in de Marekerk in Utrecht. Er wordt geen gebruik gemaakt van de kansel. Alle activiteiten vinden plaats in de open ruimte voor de kansel, voorin de kerk.

- Bij aanvang van de dienst staat voorin een tafel met spullen daarop en een kleed erover. Dit blijken de spullen nodig voor het avondmaal te zijn.
- De meeste bezoekers zijn ruim op tijd voor aanvang van de dienst aanwezig, hoewel tot op het laatste moment mensen binnenstappen.
- In de dienst zijn naar schatting 120 mensen aanwezig, en ongeveer 30 kinderen. Een schatting is moeilijk te maken omdat een deel van de aanwezigen op een galerij heeft plaatsgenomen die grotendeels aan het zicht wordt onttrokken.
- De aanwezigen zijn veelal veertigers, gezinnen met kinderen. Vrijwel alle bezoekers zijn blank, op twee uitzonderingen na.
- De meeste bezoekers zijn met fiets of auto naar de dienst gekomen.
- De meeste bezoekers gaan alledaags gekleed. De leider van de dienst gaat ook informeel gekleed met een T-shirt en gekleurde broek. De voorganger gaat formeel gekleed met een overhemd en colbert.
- Bezoekers nemen verspreid door de kerk plaats, soms met grote afstand van elkaar. Ze voeren hier en daar gesprekjes voorafgaand aan de dienst.
- Voor, gedurende of na de kerkdienst ben ik door niemand aangesproken, afgezien van de 'verplichte' begroeting aan het begin van de dienst en de welkomsdame in het portaal van de kerk.

Bijlage 8: overzicht analytische categorieën

	Directe beïnvloeding
	Mogelijke indirecte beïnvloeding
	Geen beïnvloeding

Analytische categorie	CCE	Hoop voor Noord	RijnWaarde
<i>Locatie</i>	Stad	Stad, achterstandswijk, verzwakte kerkelijke presentie	Stad, Vinex-wijk, 'onbereikt'/ (nog) geen kerkelijke presentie
<i>Territorialiteit</i>	Lokale focus en netwerkkerken	Lokale focus	Lokale focus met invloeden van netwerkkerk
<i>Doelgroep</i>	Geen strategie, in praktijk meest yuppen	Divers	Yuppen
<i>Gemeenschap</i>	Meest extern gericht	Meest extern gericht	Voorheen extern, nu voornamelijk intern gericht
<i>Initiator</i>	Kerkplanter of kerkelijke denominatie	Kerkelijke denominatie	Kerkelijke denominaties
<i>Kerngroep</i>	Kerkplanter en kernteam	Kerkplanter en informeel kernteam	Kerkplanter en kernteam
<i>Intentie</i>	Nadruk op samenkomsten, georganiseerd	Bewuste planting van kerk, van onderop opgebouwd	Onbewuste planting van kerk, van onderop opgebouwd
<i>Vernieuwing</i>	Theologisch	Theologisch en praktisch	Vooral praktisch, deels theologisch
<i>Contextualisatie</i>	Evenwichtige contextualisatie, onderzoek	Evenwichtige contextualisatie, onderzoek	Evenwichtige contextualisatie, onderzoek, door de tijd heen afgenomen
<i>Institutionalisering</i>	Balans tussen instituut en beweging	Balans tussen instituut en beweging	Tamelijk sterk geïnstitutionaliseerd